

DE
RIDDERSCHAP VAN VELUWE,

OF

GESCHIEDENIS DER VELUWSCHE JONKERS,

OPGELUISTERD DOOR HUNNE

**ACHT STAMDEELEN, HUWELIJKEN, KINDEREN
EN WAPENS.**

HOOFDZAKELIJK GETROKKEN UIT DE VERZAMELING VAN HANDSCHRIFTEN VAN
WIJLEN DEN RIJKS-VRIJHEER W. A. VAN SPAEN,

DOOR

Mr. W. J. Baron D'ABLAING VAN GIESSENBURG,

REFERENDARIS BIJ HET MINISTERIE VAN BINNENLANDSCHE ZAKEN, BELAST MET DE AFDEELING ADEL.

'S GRAVENHAGE,
MARTINUS NIJHOFF.

MDCCCLIX.

DE RIDDERSCHAP VAN VELUWE.

INLEIDING.

Bij den zich dagelijks meer ontwikkelenden geest van onderzoek naar de Geschiedenis des Vaderlands, zelfs tot in hare geringste onderdeelen, heeft men zich geveleid, dat het hier aangeboden werk der algemeene aandacht niet onwaardig gerekend zal worden.

Men verbeelde zich echter niet, op den titel afgaande, in dit boek eene *volledige* beschrijving der Ridderschap, van haren oorsprong, regten, geschiedenis, voortgang en wijzigingen te vinden; voor zoodanigen arbeid is zelfs de bijna fabelachtig werkzame Baron VAN SPAEN teruggedeinsd, niettegenstaande hij midden tusschen de daartoe vereischte oirkonden gevestigd was. Den schrijver duide men het derhalve niet ten kwade, dat hij door zulk een reuzenwerk afgeschrikt, slechts éénen steen tot het gebouw bijdraagt, door het leveren eener lijst dergenen, welke in de Veluwsche Ridderschap beschreven zijn geweest, met opgaaf tevens, zooveel doenlijk, hunner acht adellijke of burgerlijke stamdeelen, alsmede hunner echtgenooten en kinderen, waardoor men in éénen oogopslag vijf generatien van denzelfden stam voor zich heeft.

Het doel bij de bewerking dezes, niets anders zijnde, dan het leveren van een geslachtskundig overzicht van den Veluwschen Adel, naar aanleiding van de beschrijving zijner leden in de Ridderschap, zoo heeft men vermeend zich te mogen onthouden van de beschouwing, in hoeverre de Graven van Gelder aanvankelijk, even als de overige leenmannen van het Duitsche Rijk, slechts een zeer beperkt gezag uitoefenden, en eigenlijk niets anders waren dan *primi inter pares*; zoodat, terwijl de gemeenschappelijke belangen, naar Germaansch gebruik, in de volksvergaderingen werden beslist, zij, als eigenaars van uitgestrekte goederen, beheerders der Keizerlijke Domeinen, en aanvoeders van een groot aantal strijders ten oorlog, aan dat territoriaal bezit en beheer, zoowel als aan den onrust dier tijden, hoofdzakelijk hunnen invloed te danken hadden.

Deze beschouwing toch zoude eene uitweiding vereischen, weinig met het voorgestelde doel en de beperkte grenzen eener inleiding overeenkomende. Daartoe zou moeten worden nagegaan, wie eigenlijk gerechtigd waren op die volksvergaderingen te verschijnen, terwijl verreweg het meerendeel der landzaten als eigenhoorig daarvan uitgesloten was; alsmede ontwikkeld, hoe deze vergaderingen later plaats gemaakt hebben voor de door den leenheer opgeroepen bijeenkomsten van dienst- of leenmannen, en hoe zich daaruit eindelijk de Staten gevormd hebben.

Verder te gaan dan het oppervlakkig toelichten wat eigenlijk de Ridderschappen waren, heeft men niet beoogd, men heeft dus ook niet behoeven te onderzoeken, of de mannen, bij uitsluiting gerechtigd tot het verschijnen op volksvergaderingen, zich niet enkel tot de *Edelen* en *Vrijen* bepaalden, en derhalve hun getal, in vergelijking van de gansche bevolking, niet gezegd kan worden zeer gering te zijn geweest; of niet later, toen de meeste *vrijen* in *dienst-* en *leenmannen* waren herschapsen, de volksvergaderingen van zelve in onbruik geraakten, om plaats te maken voor bijeenkomsten dezer lieden, door den leenheer hoofdzakelijk opgeroepen tot het toestaan van geldelijke bijdragen?

Daar de opbrengsten aanvankelijk meestal tot goedmaking van oorlogskosten gebezigd werden en de leenadel daartoe niet bijdroeg, uithoofde hij door persoonlijke dienst en het stellen van manschap reeds overvloedig in de krijgslasten deelde, begonnen de Vorsten later, vooral tegen het begin van de XIV^{de} eeuw, het niet ondoelmatig te achten om enkele vlekken, welke het meest in de schatting opbragten, van de eigenhoorigheid tot den rang van steden te verheffen, hen aldus te bevrijden en daardoor in staat te stellen over de hun op te leggen lasten mede te stemmen. Dat het veelvuldige opbrengen van geld, en het gedurig bijdragen in lasten, waarover men niet eens gehoord werd, ook destijds, en meer bepaaldelijk in die plaatsen waar de handel begon te bloeijen, aanleiding tot ontevredenheid moet gegeven hebben, zal wel geen nader betoog vereischen.

Overigens, dewijl den eigenhoorigen alle regt van medespreken ontzegd werd, was de Vorst bij elke tegenstand zijner dienstmannen in het toestaan der beden, hoofdzakelijk tot de opbrengst der Domeinen beperkt; werd echter aan eenige plaats vrijheid gegeven, door haar tot stad te verheffen, dan kon aan die gunst tevens zoodanige geldelijke of andere voorwaarde verbonden worden, als de Vorst dienstig achtte. Men hoopte tevens op die wijze, op den bijstand der nieuwe stad voor het vervolg te kunnen rekenen; zoodat het Hoofd van den Staat voortaan ten aanzien der beden, niet meer zoo geheel van den goeden wil zijner dienstmannen afhankelijk zoude zijn, die reeds vroegtijdig het *sans redressement de griefs, point de subsides*, verstonden.

Terwijl destijds de Vorsten en de Adel op die wijze, wederkeerig elkanders regten zochten te beknibbelen, of nieuwe voordeelen te erlangen, en hierdoor een derde stand geschapen werd, ontstond daaruit een wedstrijd, die in de meeste landen tusschen eerstgenoemden begonnen, en weldra met laatstgenoemden voortgezet, veelal met de zege van den nieuwen of burgerstand eindigde.

Deze aanvankelijke pogingen tot zelfverheffing, worden door sommige schrijvers ten laste der Vorsten, maar door verreweg de meesten op de schouders des Adels geladen; doch onpartijdig oordeelende, gelooft men, dat waar aanvankelijk hetzij de Vorst of de Adel de overhand bekomen heeft, zulks meer aan de omstandigheden te wijten is, dan aan voorbedachte kwade bedoeling.

Hierbij vergete men niet, dat heerschzucht eene menschelijke neiging is. Wanneer een zwak Opperhoofd doorgaans ongehoorzaamheid uitlokt, zoo voert zijn al te krachtige wil ligt tot dwingelandij; vooral in die landen, waar bij opheffing van alle verschil van regten aan eenigen stand verbonden, de Vorst niet meer met enkele vereenigde Hoofden of bevoorregte ligchamen, maar met een groot getal onmagtige individuen te doen heeft. In één woord schijnt dit het gevolg te zullen zijn van den toestand waarin de XIX^{de} eeuw ons gebragt heeft, die met het woord *vrijheid* in den mond, denkkelijk *absolutismus* zal baren.

Alléén in Groot-Brittannie, hebben Vorst en Adel eenen bijzonderen weg bewandeld. Elders streefden de Hoofden naar het verkrijgen van de magt der Aziatische heerschers uit de oude geschiedenis, terwijl de leenmannen daarentegen trachtten den verloren grond te herwinnen, indachtig aan hunnen voormaligen stand van *Edele* of van *Vrijman*, waaruit zij veelal, nood gedwongen geraakt waren of ook met geweld door 's Vorsten voorgangers waren gezet. Daaruit ontstond een onophoudelijke wedstrijd, die nog vermeerderd werd door de opgewekte eerezucht van de zoodanigen, die eenmaal eigenhoorig, later dienstmannen, zelfs in enkele gevallen welgeboren dienstmannen, of wel leden der Stedelijke corporatien waren geworden.

Terwijl zich op die wijze elders despoten gevormd hebben, zoo als in Frankrijk, of oneindig versnipperde Staten, zoo als in Duitschland, of weder Gemeenebesten, gelijk in Venetien, Genua, Zwitserland en Nederland, was het alléén aan het Britsche Rijk voorbehouden, om, na hevige worstelingen, eenen adel in zijne ware roeping tot op den huidigen dag te behouden. In dat Rijk namelijk, terwijl de Koning de eerste edele zijns lands was, en het Hooger Huis voor ware verdiensten uit alle standen openstond, vormde de adel door handhaving der regten van de kroon, zoowel als van de nationale vrijheden, een tegenwigt tusschen de bovenmatige heerschzucht des Vorsten en de aanmatigingen des volks; zoodat hij te regt verstond, dat zijne eigenlijke bestemming was, beider regten te schragen, en als evenaar tusschen beide uitersten te dienen.

De vrijheid op die eilanden allerwege gehuldigd, levert het beste bewijs op, dat waar zoodanige aristocratie aanwezig is, welke, en zich zelve onderling in toom houdt, en een op voorouderlijke overlevering

berustend aangeboren, of door uitstekende verdiensten verkregen regt bezit, om zich met de hoogste Staatsaangelegenheden te bemoeijen, welke ook daarbij belang heeft, gepaard met invloed en gezag tot handhaving van de bestaande regeringsvorm; dat in zoodanig land, het bestaan van eenen adel en van gelijktijdige groote persoonlijke vrijheid in geen deele onhoudbaar is; maar daarentegen eene zeer gunstige uitkomst oplevert.

Bij het schrijven van een werk over den Adel, heeft men deze korte uitweiding dienstig geacht, om aan te toonen, dat *adel* in den waren zin, met groote *volksvrijheden*, zeer goed bestaanbaar is.

Doch, om tot het onderwerp terug te keeren, gelooft men, dat in geen deele gezegd kan worden, dat de *Stand* des Adels als zoodanig, zijn' oorsprong aan Vorstengunst te danken heeft; integendeel, het was van ouds eene maatschappelijke instelling, die, terwijl nog verreweg het meerendeel der bevolking *eigenhoorig* was, zich uit het gelijktijdig aanwezen van weinige *vrije* geslachten, en dus uit de *vrijheid* dier personen, als van zelve ontwikkeld heeft; niet met het doel om overal het volk te onderdrukken, gelijk sommige vrijheidskraaijers wel eens beweerd hebben, maar integendeel, tot bewaring der vrijheden, die van de zijde der Vorsten gevaar liepen.

Om zich tot ons Vaderland te bepalen, men wil aannemen, dat de Adel ook hier soms te ver gegaan zij, want welke menschelijke handeling of instelling kan in allen deele volmaakt genoemd worden; maar, wat men hem in andere landen ook ten laste moge leggen, kan men den Adel in Nederland niet voor de voeten werpen, dat hij 's Lands vrijheden onderdrukt heeft; getuige o. a. het smeekschrift der Edelen en de daarop gevolgde voortdurende verkorting der Adelsregten, die ten slotte op de volledige vernietiging daarvan uitliep. Waar immers een stand, bij voortdoring en van lieverlede, zonder schokken, drie en meer eeuwen lang in zijne regten besnoeid wordt, terwijl er nog wel van geen overheerschend Hoofd, maar van een Gemeenebest sprake is, valt aan onderdrukking *door dien stand* niet te denken. Met veel meer regt zoude kunnen gezegd worden, dat sedert de Spaansche overheersching, in de Nederlanden de regten des adels steeds meer en meer beknibbeld zijn geworden; met dat gevolg, dat hem thans zelfs de magt ontbreekt, om des noods even als van ouds, als ligchaam voor het behoud der nationale vrijheden te waken. Wat hem echter als ligchaam ontnomen is, vertrouwt men, dat men hem nog individueel zal willen vergunnen.

Dit werk is eene zwakke poging om den adel daartoe op te wekken. Door opheffing van het gevoel van eigen waarde der oud adellijke geslachten, tracht en hoopt men hiermede de Vaderlandsliefde dier geslachten insgelijks aan te wakkeren, en hen te doen gevoelen, dat zij met lediggaan zich zelve ten gronde zouden rigten, terwijl Nederland met regt de hulp eischen kan van mannen, wier naam sedert zooveel eeuwen, als het ware een onafscheidelijk deel van dien bodem heeft uitgemaakt.

Al is dit werk meer bepaaldelijk voor den adel geschreven, zoo hoopt men, dat toch de wetenschap in het algemeen er eenig nut van zal hebben; want de ondervinding leert dagelijks, dat geleerde mannen en schrijvers, die overigens aller achting verdienen, op dit ééne punt mank gaan.

Om nu bepaaldelijk tot het onderwerp terug te keeren, hebben de meeste Europesche Vorsten, zoo als gezegd, tegen het einde van de XIII^{de} en het begin der XIV^{de} eeuw eenen burgerstand daargesteld, om zich van den hun lastigen invloed des adels te ontslaan. Ten einde daartoe ook geldelijk in staat te zijn, bood de verheffing der Steden het gereedste middel aan, doch hadden, voor zoo verre o. a. Gelderland betrof, deszelfs Hertogen buiten den waard gerekend; want in tegenoverstelling van hetgeen men gehoopt had, verbonden zich de Ridderschappen met de nieuwe steden tegen den Hertog, tot handhaving hunner vrijheden, zoo wel oorspronkelijke, als later verkregen.

Het eerste dezer verbonden mag welligt aanvankelijk aangegaan zijn, met het doel om, bij het uitsterven van het regerende Huis, Gelderland voor vreemden invloed te vrijwaren; maar die handeling was in allen geval weinig regelmatig, en het gevolg daarvan was dat op den eenmaal betreden weg voortgewandeld werd; zoo dat, terwijl de Hertogen, ten gevolge van bijzondere omstandigheden gedwongen, daaraan het zegel te hechten, genoodzaakt werden telkens nieuwe vrijheden aan de verbondenen als zoodanig te verleen, het land daardoor in rep en roer werd gebracht, en eindelijk den heerschzuchtigen nabuur ten prooi viel.

De meeste der bedoelde latere vrijheden waren dan ook afgeperst, terwijl aan de wettigheid daarvan wel het een of ander af te dingen zoude zijn; vooral aan die, welke men als voorwaarde stelde van het aannemen van het Huis van *Egmond*, welks aanspraak op Gelderland zoodanig betwistbaar was, dat de Keizerlijke beleening achterwege bleef. Deze vrijheden werden overigens door het Oostenrijksch-Bourgondische Huis als het ware als niet geschreven aangemerkt; zoodat, hoe het ook daarmede gelegen moge zijn, die regten niet anders kunnen worden beschouwd, dan minstens als van zeer voorbijgaanden aard te zijn geweest.

Het Geldersche gevoel achtte zich echter door deze uitspraak niet gekrenkt. Men heeft het te eerder gewaagd zulks vooruit te zetten, dewijl uit de geschiedenis blijkt, hoe weinig de nationale held, Hertog KAREL, die regten geëerbiedigd heeft. Even als met het regt om ongeroepen te mogen vergaderen, waarover nader, zoo werd met de overige regten slechts naar omstandigheden gehandeld.

KAREL bekreunde zich om de verleende vrijheden weinig, doch Keizer KAREL en Koning PHILIPS, deden zulks nog veel minder; tot dat laatstgenoemde in 1581 afgezworen zijnde, de anders welligt vergeten privilegien weder uit het stof gehaald werden, en gelijktijdig met het in 1629 definitief berooven der Bannerheeren van de hun toekomende regten, de strijd om den voorrang, eerst tusschen de Ridderschappen en de Stedelijke magistraten een aanvang nam, en daarna tusschen deze laatsten en hunne Gemeenten werd voortgezet, om ten slotte in den maalstroom van 1795 en den Franschen vloed te verdrinken.

Men zou kunnen trachten al hetgeen plaats heeft gehad uit een regtskundig oogpunt te beschouwen, zoo als de Heer DE MEESTER in de *Nederlandsche Jaarboeken voor Regtsgeleerdheid* van 1846 en volgende jaren meesterlijk gedaan heeft; doch hier mag men in bedenking geven, dat waar, zoo als in Gelderland, omstandigheden en geen onbetwistbaar regt voorgezeten hebben, hoogst bezwaarlijk met vrucht regtsbeginselen kunnen gezocht, en nog veel minder aangewezen worden. Immers, wilde men zoodanige beginselen vooruitzetten, dan zoude men toch met de beoordeeling van het regt van den Leenheer, den Duitschen Keizer dienen aan te vangen. En hoe werden diens regten geëerbiedigd? Bleef niet ARNOLD heerschen niettegenstaande de verheffing hem geweigerd, en een ander Vorst door den Keizer met Gelder beleend was? Was hij dus uit het regtskundig oogpunt iets anders dan een overweldiger? Werd hij daardoor, om zich in zijn twijfelachtig gebied te kunnen handhaven, niet gedwongen meer aan zijne onderzaten toe te geven, dan anders welligt het geval zoude geweest zijn? Werd dientengevolge niet de eene onregelmatigheid uit de andere geboren? Om al deze redenen, zal men hier niet trachten het onwettige met de wet in de hand te beoordeelen, maar zich slechts tot daadzaken bepalen, uit den loop der omstandigheden gesproten.

EERSTE HOOFDSTUK.

Toestand der Geldersche Ridderschappen sedert de opkomst der Steden.

Betreffende den oorsprong der Geldersche steden, dient te worden opgemerkt, dat Graaf Otto, aan sommige plaatsens, zoo als Harderwijk, Emmerik, Arnhem, enz. stedelijke regten verleende, doch dat zijn zoon REINOUD of REINALD later betuigde, nimmer eene Keizerlijke magtiging tot het verleenen dier regten te hebben gezien, zoodat die gunsten door den Roomsche Koning op den Rijksdag te Spiers, in September 1310 krachteloos verklaard werden, als zijnde zonder Keizerlijke bewilliging verleend; hoewel echter gelijktijdig aan REINOUD I, voor het vervolg volmagt werd gegeven, die vrijheden naar welgevallen, ook zonder Keizerlijke toestemming op nieuws te verleenen of te herroepen, jaar- en weekmarkten in te stellen, tollens op de goederen te heffen, enz. enz. ¹⁾.

Tot op dien tijd kan dus gezegd worden, dat in Gelderland bij het niet aanwezig zijn van steden, alles door den Landvorst en den Adel, zonder medewerking van eenen derden stand beschikt werd; waarom men ook vindt, ²⁾ dat gezegde vernieuwing der Stedelijke regten en Vrijheden, door REINALD I verleend werd, *na ingenomen raad* zijner edelen en dienstmannen ³⁾; gelijk overigens van dezen invloed der edelen en dienstmannen vele voorbeelden van de jaren 1271 tot 1330 aangetroffen worden. Ook bij regeling van muntzaken, dijksaangelegenheden, enz. werden Edelen door den Vorst geroepen ⁴⁾.

Tot bestrijding der hofhoudings- en oorlogskosten waren aanvankelijk slechts der Vorsten bijzondere eigendommen beschikbaar, benevens de opbrengsten der domeinen en andere kroonregten, welke zij of bekomen, of aan zich getrokken hadden. De Hoofden zagen zich alzoo dikwijls genoodzaakt, *vrijwillige* bijdragen van leen- en dienstmannen te vragen, dewijl zonder hunne toestemming geen schatting ingevorderd mogt worden; doch dat zoodanige *beden* soms zeer noode toegestaan zullen zijn, begrijpt men ligtelijk. De Vorsten waren er derhalve op uit, om het vragen der beden zooveel doenlijk te vermijden, door het opnemen van geld bij de Gemeenten, waarvoor hun, zoo als wij reeds gezien hebben, weder Stedelijke voorregten verleend werden. Geldelijke ongelegenheid schijnt hier de eerste drijfveer geweest te zijn tot het verheffen der steden; doch zulks eenmaal in zwang zijnde, begrepen de Vorsten, dat het een gereed middel opleverde tot fnuiking van den invloed des Adels.

Gelderland heeft buitendien in het bijzonder het ongeluk gehad, van jaren achtereen ten prooi geweest te zijn aan huisselijke twisten tusschen leden van het Regerende Huis, waarin reeds vroegtijdig adel en steden gemoeid werden: zoo als o. a. in 1318 bij het verschil van REINALD I met zijnen zoon plaats had.

Zoodanige bemoeijing in huisselijke twisten schijnt eenen verkeerden indruk gemaakt te hebben; waar toch het Hoofd van een geslacht zijn Huis niet in toom kan houden, begint men van lieverlede te twifelen aan zijne geschiktheid tot bestier des Lands, het ontzag voor het Stamhuis gaat te loor, en eene algemeene loslating is daarvan het natuurlijke gevolg.

1) NIJHOFF, Gedenkwaardigheden uit de geschiedenis van Gelderland, Deel I, bl. 51 en volg.

2) VAN SPAEN, Inleiding, D. IV, bl. 265, zegt, dat het eerste zweemsel van eenen landdag in Gelderland in 1293 te vinden is.

3) NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, D. I, bl. 73.

4) Aldaar, bl. 76.

Het vormen van verbonden om reden, of wel onder voorwendsel van waarborg der wederzijdsche privilegien en regten, schijnt het eerst van de steden uitgegaan te zijn; immers sloten zij reeds den 1sten December 1343, tijdens de minderjarigheid van Hertog REINALD III, zoodanige onderlinge overeenkomst. Het doel daarvan moge geweest zijn, om den jongen Hertog in zijne regten te handhaven, de uitkomst echter was, dat die verbonden gemeenten zich langzamerhand meer en meer invloed op den gang van 's Lands zaken aanmatigden, en de regten van den Landvorst daarentegen, vooral tijdens den onzaligen twist tusschen genoemden Hertog en zijnen broeder EDUARD, daaronder leden.

Bedoelde onderlinge verbindtenis tusschen de steden eenmaal aangegaan zijnde, schijnen ook Edelen en Ridderschappen begrepen te hebben, dat hun belang vorderde, zich daar aan te sluiten, ter voorkoming hoofdzakelijk dat niet de steden allen invloed aan zich trokken. Immers men vindt, dat zij van dien tijd af, *gezamenlijk* met de steden, dien invloed op 's Lands bestier hebben doen gelden.

Vroeger vindt men wel is waar, handelingen welke dezen staat van zaken voorbereidden; zoo verbonden zich bijv. in 1319 Ridderschap en Steden ten aanzien van Staatsaangelegenheden; zoo gingen zelfs in 1326 eenige steden met uitsluiting van Ridders en Knapen eene overeenkomst met Munster aan; terwijl weder beide in 1331 beloofden, de huwelijksvoorwaarden van Graaf REINALD II met ELEONORA van Engeland, ten opzichte der erfopvolging te zullen handhaven. Doch eene daadwerkelijke inmenging kan gezegd worden, eerst van bedoeld verbond van 1343 te dagteekenen.

Sedert voerde in 1344 ¹⁾ een raad uit Edelen, Ridders, Knapen en Steden zamengesteld het openbaar beheer der zaken; ook in 1353 waren zij vergaderd om over de opdracht der Landvoogdij door den Hertog aan zijnen broeder te handelen. In 1355 werd met onderling goedvinden, een landraad ingesteld, die niet door den Hertog, maar door de Edelen, Ridders en Steden beëdigd zoude worden. In 1358 verbonden zich REINALD en EDUARD, om aan eenen landraad, uit een elftal Edelen, Ridders en Knapen bestaande, hun zegel over te geven, zonder dien raad niets hoegenaamd te zullen ondernemen, en de vernieuwing van EDUARDS landvoogdij, de aanstelling van ambtlieden; en nog andere onderdeelen van het bestuur, aan het oordeel dier Edelen en Steden over te laten, welke deze verzoening beraamd en vastgesteld hadden.

Hieruit ziet men op hoedanige wijze door huisselijken twist, de Hertogelijke waardigheid verkleind werd. Geen wonder derhalve, dat in Gelderland, terwijl alle banden losgemaakt waren door voortdurende oneenigheid, nu eens tusschen vader en zoon, dan weder tusschen broeders, en terwijl elk hunner bij het woelen van den burgeroorlog, zijne eigene partij onder de inwoners zocht te versterken, de achting voor den Vorst langzamerhand verloren ging. In zoodanigen ongelukkigen toestand bevond zich dat land, bij het uitsterven van deszelfs oudste Huis in 1371.

Het is hier de plaats niet voor eene uitweiding ten opzichte van den bloedigen strijd door de partijen der HECKERENS en BRONCKHORSTEN gevoerd, over de opvolging in Gelderland van MACHTELD VAN BLOIS, of MARIA VAN GULIK, beide halve zusters van den jongst overleden Hertog; het zij voldoende te bemerken, dat toen eindelijk MACHTELD door MARIA'S zoon WILLEM, die reeds in 1377 van den Keizer met deze landen beleend was geworden, den 24sten Maart 1379 tot afstand harer regten gedwongen was geworden, de jonge Hertog in korte jaren de inwendige verdeeldheid in Gelderland zoodanig tot bedaren wist te brengen, en tevens zijn gezag op zulke hechte grondslagen te vestigen, dat de geschiedenis ons tot aan zijnen dood, welke den 16den Febr. 1402 voorviel, niets nieuws ten aanzien van het hier behandelde punt leert.

Indien nu, hetzij WILLEM of wel zijn broeder en opvolger REINALD IV, met mannelijk kroost gezegend ware geweest, zoude hoogst waarschijnlijk geen aanleiding bestaan hebben tot het verbond, den 3den Mei 1418 te Arnhem tusschen Edelen, Ridderschappen en Steden gesloten.

De regte aanleiding tot dat verbond is onbekend; doch men kan aannemen, dat terwijl in de maand Januarij van dat zelfde jaar, in het naburige Kleefland, Ridderschap en Steden, de opvolging aan het

1) NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, D. III, bl. 147.

vrouwelijk zoowel als het mannelijk kroost huns Hertogs waarborgden, de Geldersche steden, bij het onvruchtbaar blijven van 's Hertogs huwelijk, en indachtig aan de vroegere burgeroorlogen, alsmede aan de daaruit geboren onderlinge overeenkomsten, welligt in een oogenblik dat men zich beklaagde over de gunst aan vreemdelingen, vooral aan Gulikers bewezen, de Edelen en Ridderschappen overgehaald hebben, om, zoo als daarbij gezegd wordt, ter voorkoming van hernieuwde partijschap over de erfopvolging bij aflijvigheid des Hertogs, zich te verbinden, tot het aannemen van geen nieuwen Heer, dan bij goedvinden der meerderheid. Aan dit verdrag namen zoo wel de Hoofd- als de kleine steden deel; terwijl daarbij vooruitgezet werd, dat het aangegaan was tot wederzijdschen waarborg van regten, gewoonten en privilegien, waarin zij *in voirtijden seer verkort* waren ¹⁾. Dat het gekrenkte Geldersche gevoel aan dit verbond niet vreemd was, gelooft men gerustelijk te kunnen veronderstellen.

Eeuwen lang was men door eigen Vorsten, uit Geldersch bloed gesproten, beheerd geweest; sedert de komst van het Guliksche Huis echter, hadden vele vreemdelingen, en nog wel soms van geringere afkomst, vooral Gulikers, Raadsheersplaatsen en andere voorname bedieningen in Gelderland bekomen. Dit werd door de Steden zoowel als bij den Adel met leede oogen aangezien. Men wilde dit zoo veel doenlijk voor het vervolg verhoeden, en zulks kan wel, zonder dat men er eigenlijk voor uit kwam, bij den Adel mede een bedekte drijfveer geweest zijn, om tot die vereeniging toe te treden.

Trouwens er bestond aanleiding tot dien vrees voor buitenlandschen invloed; want behalve JAN VAN LOEN, Heer van Heinsberg, die blijkens het verdrag van den 26sten Maart 1410 ²⁾, tusschen hem en Hertog REINALD IV gesloten, vermeende regten te hebben op 's Hertogs erfenis, was de geduchtste Pretendent aanwezig in de persoon van den Hertog van Berg, die als naaste zwaardmaag van REINALD, vermeende met volle regt naar de Geldersche Hertogskroon te kunnen dingen.

Hoe het zij, Hertog REINALD schijnt het verbond aanvankelijk zeer euvel opgenomen te hebben, en eerst toen Edelen en Ridders zich den 29sten Sept. 1419 nog nader tot onderlinge hulp en verdediging vereenigd hadden, heeft hij, welligt ten gevolge van eenen door ziekte verzwakten toestand, toegegeven. Althans men vindt, dat den 25sten October daaraanvolgende 's Hertogs echtgenootte MARIA, namens haren gemaal, eene overeenkomst met de verbondenen sloot, voornamelijk bepalingen bevattende ten aanzien van het verzetten, verpanden enz. der steden, sloten en landen. Hoe zich dat eigenlijk toegedragen hebbe is duister, ook eene latere bekrachtiging dier overeenkomst door den Hertog in eigen persoon ontbreekt; maar men kan zich niet ontveinzen, dat aan deze gansche handeling wel eens te veel gewigt schijnt te zijn gegeven, als men een oorspronkelijk begrip van *Staten* daar in heeft willen zien. Want, wat was toch het ware der zaak? Niets anders, dan dat in 1418 een verbond aangegaan werd, waarover de Hertog zich geraakt toonde, en dat de twist daaruit ontstaan, in het volgende jaar met eene overeenkomst beslecht werd, houdende waarborging der privilegien en bepalingen nopens het vervreemden van grondgebied enz. Het wezenlijke begrip van *Staten* echter, zoo als het later gold, schijnt toen in Gelderland nog verre af geweest te zijn, hoewel in vele naburige landen de algemeene geest zich daartoe meer en meer voorbereidde.

Schoon nu geen nadere bekrachtiging van het verbond door REINALD schijnt verleend te zijn, was hij toch sedert weder met de zijnen verzoend, en schijnt zich dus, althans mondeling, met de overeenkomst zijner vrouw vereenigd te hebben. Overigens, kan hij ook begrepen hebben, dat aangezien het niet zijne persoon, maar slechts zijne erfenis betrof, welke men onverdeeld wenschte te behouden, hij zich deze zaak zoo zeer niet behoefde aan te trekken.

Hertog REINALD overleefde het verbond niet lang, want reeds in 1423 rukte de dood hem plotseling weg, wanneer met hem het *Gulik-Geldersche* Huis een einde nam.

Hebben wij tot dusverre gezien, dat familietwisten in het regerende Huis aanleiding gaven tot aanmattingen van Adel en Steden ten aanzien van het Landsbestuur, men zal ligt kunnen begrijpen, dat bij het uitsterven van een Vorsten Huis, met achterlating van verschillende erfgenamen, welke zich onderling de

1) Geld. Plak. Boek. Ap. I, bl. 175.

2) NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, D. III, bl. 125.

opvolging betwistten, die zucht naar magtsvermeerdering verre van onderdrukt werd. Op den eenmaal betreden weg der aanmatigingen wordt gewoonlijk voortgewandeld.

In Gelderland verlangde men eenen Hertog die den verbondenen te wille was, en geen vreemde heerschappij invoerde. Dit vermeende men minder gemakkelijk van eenen regerenden Hertog van Berg, dan van een onmondig kind zoo als ARNOLD VAN EGMOND te zullen verkrijgen: waarom hij dan ook onder voogdijschap van zijnen vader als Hertog gehuldigd werd, na vooraf met bevestiging van het vorige verbond, onderscheiden voorwaarden aangenomen te hebben, welke het Hertogelijke gezag zeer verkortten.

Bij het zien inwilligen van zoodanige bezwarende voorwaarden, komt onwillekeurig de gedachte op, dat hij die deze aanneemt om tot het bewind te geraken, weinig overtuigd moet wezen, van goed regt op zijne zijde te hebben. De Hertogelijke waardigheid althans, werd daarbij inderdaad onder het beheer van Edelen, Ridderschap en Steden gesteld, welke van toen af gerust *Staten* kunnen genoemd worden.

ARNOLD's bewind werd echter niet rustig aanvaard, want verscheiden Heeren wilden niettegenstaande zijne vernedering, toch niets van hem weten; ja zelfs het gansche Overquartier neigde veeleer naar de Berg-Guliksche zijde; zoodat niettegenstaande men beweerd had, door het aangaan van het verbond van 1418 alle binnenlandsche onlusten te zullen voorkomen, deze ten laatsten toch uitbarstten.

De invloed van Ridderschappen en Steden vermeerderde intusschen niet weinig, toen ARNOLD te vergeefs getracht had, door den Keizer SIGISMUND in zijne bezittingen bevestigd te worden, en deze het Hertogdom Gelder, als mansleen aan den naasten zwaardmaag van den overleden Vorst, met name aan ADOLF Hertog van Gulik en Berg uitgegeven, en hiervan den 5den April 1425, aan de Geldersche Steden behoorlijke kennisgeving had doen geworden.

ARNOLD's magt hing alzoo geheel af van den goeden wil zijner onderzaten: verlangde hij aan het bewind te blijven, hij was genoodzaakt, ten einde den al te grooten druk der Staten te ontgaan, zich op alle wijzen te plooijen, en zich nu eens bij dezen, dan weder bij genen vrienden te maken. Hieraan is het welligt toe te schrijven, dat, aangezien de plattelandsbewoners van Veluwe nog grootendeels in eenen staat van onderhoorigheid ¹⁾ verkeerden, de Hertog hun gelijksoortige regten verleende, als vroeger aan de inwoners der ampten van het quartier Nijmegen toegestaan waren.

Gezegde bemoeijingen van ARNOLD verhinderden echter niet, dat hij, ten gevolge zijner veelvuldige oorlogen, door geldgebrek geperst, zich op den duur tegen over zijne door dien druk misnoegde onderzaten, niet voldoende heeft weten staande te houden: zoo dat die ontevredenheid in 1435 dermate toenam, dat te Nijmegen eene bijeenkomst belegd werd, om te beraadslagen wat te doen stond, en men in Maart 1436 overeenkwam, om een uitvoerig geschrift op te stellen ten aanzien van hetgeen men verlangde veranderd te hebben: mogt echter de Hertog onverhoopt weigeren, zich in het vervolg daarnaar te schikken, zoo als trouwens werkelijk plaats had, dan zouden de afgevaardigden hem daarop een ander geschrift overhandigen, dat eene opzegging van alle gehoorzaamheid inhield.

ARNOLD door den Keizer als Hertog van Gelre gewraakt en in den Rijksban gedaan, zich nu ook nog door zijne eigen onderdanen verlaten ziende, kon aan geen langdurigen wederstand denken.

Lezenswaardig zijn de klagten daarop door dien Hertog hoofdzakelijk tegen de aanmatigingen der Steden ingediend ²⁾. In het algemeen beschuldigde hij deze, hem tot vele handelingen gedwongen te hebben, die nadeelig werkten; dat burgers zich in het bezit stelden van 's Hertogs dienstgoederen ten platten lande, en zich den vrijdom van Heerendienst aanmatigden, op grond dat zij die dienst reeds in de steden bewezen; ook dat dienstmannen, zelfs die vroeger eigenhoorig waren en zich vrijgekocht hadden, weigerden te dienen, zoo zij niet beschreven werden als ridders en knechten ³⁾, en ten slotte, dat zij bij deze hunne aanmatigingen van de zijde der Steden bescherming vonden.

1) Deze eigenhoorigheid werd althans tot dusverre als uitgemaakt beschouwd, doch begint thans door sommigen als twijfelachtig onderzocht te worden.

2) NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, D. IV, bl. LIV en volg.

3) Het binnen smokkelen tusschen de adellijke geslachten, vroeger in andere landen zoo menigvuldig, schijnt dus ook in Gelderland te hebben plaats gehad.

Wanneer een Vorst er toe gebragt wordt, te moeten klagen zonder te kunnen handelen, kan men zeggen, dat hij van allen zedelijken invloed verstoken is, zoo dat men niet behoeft verwonderd te zijn, dat ARNOLD den 31sten Mei 1441 aan bovengezegde eischen toegaf, en het in 1436 aangegane verbond met zijn zegel bekrachtigde; behoudens echter hetgeen vastgesteld was ter zake van gepleegd geweld, te weten: men zoude geen eigen regt mogen uitoefenen vóór het bleek, dat na gedane kennisgeving van het gebeurde, veertien dagen werkeloos waren verlopen. De hoogste magt kon men hem toen nog niet ontwringen, doch sedert dit verdrag ontwikkelde zich bij de steden de geest van onafhankelijkheid hoe langer zoo meer, naar mate het ontzag voor den Hertog verminderde.

Redelijkerwijze behoort evenwel aan zoodanige met geweld afgedwongen vergunningen geen hooger waarde gehecht te worden, dan zij wezenlijk verdienen; ook houden zij in den regel niet langer stand, dan de aanleidende oorzaak duurt.

Om ons tot dit bijzondere geval te bepalen, werd de ongelukkige ARNOLD door zijne toegevendheid volstrekt niet uit den nood geholpen; vooral niet, toen door het verliezen van eenen veldslag tegen den Hertog van Berg, nieuwe ontevredenheid en onlusten over de voldoening van losprijs en andere oorlogslasten gerezen waren, zoodat men hem, den 4den Julij 1449, de belofte afdwong, alle geweld en onregt, voortaan binnen twee maanden nadat hem daarvan kennis zoude gegeven zijn, te zullen herstellen, onder verbeurte zijner goederen en inkomsten in het quartier waar het feit gepleegd was, en, ingeval hij de aanklagt ongegrond mogt achten of onbillijk, dat dan door de Hoofdstad van het Quartier, de Ridderschap en kleine Steden zouden te zamengeropen worden, om uitspraak te doen. Wijders zoude de Hertog voortaan uitsluitend Gelderschen met ambten begiftigen, en zonder voorkennis van Ridderschap en Hoofdsteden geen goederen of inkomsten bezwaren enz. enz.

ARNOLD voelde zich door dit alles zeer gekrenkt, zoo dat hij zijne vernedering niet beter wist te verzetten, dan door eenen togt naar het Heilige Land, gedurende welken hij de Regering in handen zijner gemalin CATHARINA VAN KLEEF zou laten, bijgestaan door zestien voorname edelen des lands, waarbij elke hoofdstad nog twee riddermatigen mogt voegen. Dit aangegrepen middel werkte echter juist den Hertog geheel ten verderve.

De vrouw, waarvan tot dus verre de geschiedenis weinig of geen melding maakt, door dezen tijdelijken invloed verlekkerd, en tevens met weinig achting bezielde voor eenen echtgenoot, die zijn gezag op zulk eene schromelijke wijze verspeelde, zette toen haren eigen zoon ADOLF tegen zijnen in 1452 teruggekeerden vader op, met dat gevolg, dat de zoon openlijk de wapenen opnam en, wel is waar, na aanvankelijk het onderspit gedolven te hebben, zich schijnbaar in 1459 met zijnen vader verzoende, wanneer hem door den Hertog het bestuur van Nijmegen en de Duffel overgelaten werd, en CATHARINA Lobith behield. Nadat evenwel de drie hoofdsteden Nijmegen, Zutphen en Arnhem zich den 11den Julij 1463 nog nader verbonden hadden, overviel de ontaarde zoon, die bij zijnen niets kwaads vermoedenden vader te Grave te gast gekomen was, dezen den 9den Januarij 1465 onverhoeds, en liet hem 's nachts, half ongekleeft over het ijs, eerst naar Lobith, en den volgenden dag naar Buren voeren, waar hij door OTTO VAN BYLAND streng bewaakt werd.

ADOLF hierop door de landzaten gehuldigd, dwong zijnen vader tot afstand, en mag toen wel het voornemen gehad hebben het vernederde Hertogelijke gezag weder op te heffen. Maar de gelegenheid daartoe ontbrak hem, want naauwelijks was hij bij het eindigen van den oorlog met Kleef, die het gevolg was geweest van zijnen aanslag, in het volslagen bezit van zijns vaders goed geraakt, of hij werd in 1471, door KAREL DEN STOUTEN, Hertog van Bourgondië, in zijne hoedanigheid als Brabandsch leenman naar Hesdin ter verantwoording opontboden, en door dezen gedwongen aan ARNOLD de vrijheid weder te geven. Hij zelf werd kort daarop door den Bourgondiër gevangen gehouden, die nu bij ARNOLD zoo wel als bij den Hertog van Gulik voor zich wist te bewerken, dat beiden hun regt op Gelder tegen eene somme gelds aan hem verpandden of afstonden.

In Gelderland gaf men evenwel den moed nog niet geheel op; want op eenen landdag te Nijmegen hadden de drie beneden-quartieren, elk uit zijne Ridderschap, twee personen afgevaardigd, om gezamenlijk met de drie Hoofdsteden de algemeene belangen waar te nemen. Deze verbonden zich den 27sten Junij 1471 op nieuw tot

onderlinge hulp en handhaving van regten: „ende off die saecken alsoe wehren, dat ons drie Hoifsteden „tot eeniger tijt nut und noot bedocht die Deputierden van Bannerheeren en Ritterschappen voirschreven „te samen, ofte een deel daerbij to verschrieven daer ten beste inne to helpen; soe willen wij Deputierten „terstont als wij verschreven wurden, guetlich sonder ontlech daerbij komen, alsoe dat eenen jegelijck in „den Lande van Gelre, Leenrecht, Landtrecht, Stadtrecht off Dijckrecht, ter stede daer hij geseten is, „ende sigh geboert, weder vaeren moegen ¹⁾. „

Hierdoor werd wel is waar, in den eigenlijken zin, de voorrang aan de Hoofdsteden toegekend; doch welke moeite zich die steden ook gaven om van elke gelegenheid gebruik te maken, ten einde het gezag in handen te krijgen, gelukte het hun voor deze reis nog niet, daar Hertog KAREL, niet ten onrechte *de Stoute* bijgenaamd, die terstond reeds eenige zijner Bourgondische benden naar Gelderland gezonden had, vernemende, dat ARNOLD den 23sten Februarij 1473, slechts weinige weken na zijne laatste handeling, overleden was, geen tijd verspilde en zich onmiddelijk van het aan hem verpandde Hertogdom poogde meester te maken.

Alle veerkracht scheen plotseling den Gelderschen verlaten te hebben, en overal opende men de poorten voor den Bourgondiër; slechts te Nijmegen, waar zich de kindertjes van ADOLF bevonden, wist men door het te paard zetten van den kleinen KAREL, den moed der ingezetenen voor eenigen tijt aan te wakkeren, doch te vergeefs: ook dit bolwerk gaf zich na drie weken over, en de Hertog van Bourgondië, volkomen meester van Gelderland en Zutphen, liet zich nog hetzelfde jaar door Keizer FREDERIK III met deze verovering beleenen.

Zich van toen af als wettig Landsvorst betrachtende, wilde KAREL DE STOUTE de vrijheden, aan eenen in zijn oog minder wettigen heerscher afgeperst, niet handhaven; integendeel, men behoeft niet te zeggen dat hij, die zich in zijne eigene erflanden geheel als alleenheerscher trachtte te doen gelden, zijne nieuwe bezitting niet gespaard heeft. Doch gelukkig voor de Geldersche vrijheden duurde dit bewind slechts kort, want de oorlogzuchtige Hertog, die alles als met eenen ijzeren scepter trachtte te regeren, sneuvelde reeds in Januarij 1477. ADOLF daarop uit de gevangenis ontslagen, in plaats van zich onmiddelijk weder naar Gelderland te begeven, nam als ridder de partij van de jeugdige en nog ongehuwde Hertogin MARIA VAN BOURGONDIË, trok aan het hoofd der Vlamingen tegen de Franschen op, en sneuvelde weldra ²⁾ bij eene verkenning van Doornik.

Intusschen hadden de Gelderschen, nog vóór dat zij tijding van het loslaten van ADOLF bekomen hadden, bij het vernemen van den dood van KAREL, onmiddelijk het Bourgondische juk afgeschud, en eerstgenoemden op eenen Landdag te Nijmegen, den 16den April 1477, als wettig Hoofd erkend; onder bepaling echter, o. a. dat hij gehouden zou zijn alle vrijheden te bekrachtigen.

Bij deze gelegenheid werd nog vastgesteld, dat, aangezien de hoofdsteden tot het doen der beschrijvingen gemagtigd waren, elk derzelve eene lijst zoude houden der Bannerheeren en Riddermatigen in hun quartier gezeten, met naauwkeurige vermelding hunner voor- en toenamen ³⁾.

In afwachting van des Hertogs komst, was reeds het bestuur aan zijne zuster CATHARINA opgedragen, toen zich plotseling de mare van ADOLF's dood verspreidde; zoodat alle hoop der Gelderschen thans nog slechts berustte op den negenjarigen ⁴⁾ KAREL, die bij de overgaaf van Nijmegen met zijne zuster gevangen genomen, aan het Bourgondische Hof gebragt en daar opgevoed werd. Schoon met eer overladen, werd hij daar steeds als gijzelaar achtergehouden en moest, welke moeite men ook van de Geldersche zijde aanwendde, zijne gansche jeugd verre van het Vaderland slijten.

1) Plak. Boek. Ap. I, bl. 183.

2) H. S. van NICOLAAS BIESE. H. van Wettere, Vice-Cancelier van Gelre en Zutphen voor den Koning van Spanje, zegt: *Ipsa die Nativitatis Baptistæ (24 Junij) alii volunt circa festum Magdalenæ (22 Julij) 1477.*

3) NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, D. V, bl. XXXV.

4) Hertog KAREL werd volgens H. S. van VAN SPAEN den 9den November 1467 geboren, en zag volgens H. S. van NICOL. BIESE, te Grave het licht.

Het zoude geheel buiten het bestek vallen, deze inleiding, welke reeds meer uitgebreidheid erlangd heeft dan aanvankelijk het doel was, nog te vermeederen, door de beschrijving der verwarring welke toen in Gelderland plaats vond, der kuiperijen van de EGMONDEN, van de *voorstanders*, die eigenlijk niets voorstonden, van, enz., enz.; maar het zij genoeg te melden dat, nadat MAXIMILIAAN VAN OOSTENRIJK met MARIA VAN BOURGONDIË gehuwd, en ook door den Keizer met het Hertogdom Gelder beleend geworden was, hij, of liever zijn Stadhouders ADOLF, Graaf van Nassau Idstein, de onderwerping van het land in 1482 nog zoo weinig voltooid had, dat hij wel is waar zijne plegtige intrede op den 7den Augustus te Arnhem doen kon, doch nog in geenen deele in het rustige bezit van het land geraakt was. Telkens toch braken nieuwe onlusten, nu eens hier, dan weder dáár uit, waarin de Gelderschen hoofdzakelijk door Hertog JAN van Kleef geholpen werden. Toen deze echter den 15den December 1483 den vrede gesloten had en zich daarbij had verbonden, alles te ruimen wat hij nog op Veluwe mogt bezitten ¹⁾, werd MAXIMILIAAN in die streken op den 10den Januarij 1484 op nieuw gehuldigd.

Buitengewone voorregten en regten der Ridderschap en Steden werden bij deze Bourgondische heerschappij luttel geacht, zoo was o. a. sedert 1481, het eigenmagtig uitschrijven van Land- en Quartiersdagen streng geweerd. Bannerheeren, Ridderschap en Steden kwamen slechts zelden bijeen, en dan nog maar wanneer zij daartoe door den Stadhouders beschreven waren, tot het inwilligen van schatting of bede.

Te Brussel kan men toen gedacht hebben, dat aan het afzonderlijk bestaan van Gelderland een einde was gekomen, maar de Bourgondiër vond zich daarin deerlijk bedrogen; want hij zelf had den welp tot eenen jongen leeuw aan zijn eigen Hof gevormd.

De jonge KAREL, door de Bourgondiërs in alle ridderspelen onderwezen, doch tegelijk met het gevoel van ontveinsden haat tegen zijne onderdrukkers opgegroeid, en door MAXIMILIAAN gebruikt, om gelijk zijn vader voorheen, de Fransche wapenen te bevechten, verwisselde in Julij 1487 bij Bethune zijnen toestand van gijzelaar, tegen dien van Fransch krijgsgevangen. Het spreekt van zelve, dat MAXIMILIAAN zich niet haastte hem vrij te koopen, daar hij toch niets beter verlangen kon dan eenen mededinger uit de voeten te zien, zoodat den held welligt eene eeuwigdurende gevangenschap beschoren zoude zijn geweest, indien hem het Geldersche nationaal gevoel niet daaruit had verlost.

Gelukkig voor KAREL, kreeg men in Gelderland in 1488 eenige verademing; want MAXIMILIAAN zelf werd in dat jaar door de oproerige Vlamingen gevangen gehouden, waarvan de Gelderschen gebruik maakten, om zich weder als voorheen op dagvaarten met de landszaken te bemoeijen. De Ridderschappen en Steden die zich nu, even als in de laatste jaren van ARNOLD's bewind en, indien mogelijk, nog meer, als de ware Staten des lands of ook soms als deszelfs Heeren gedroegen, zochten, als natuurlijk, zich zoo goed doenlijk van het drukkende juk van MAXIMILIAAN te ontslaan, zoodat een schrijven van KAREL aan hen uit zijne gevangenschap de bede bevatte om voor zijnen losprijs, als voor dien van hunnen regtmatigen Vorst te willen zorgen, hetgeen hun niet zoo onwelkom was, als anders met zoodanige aanvraag om geld welligt het geval zoude zijn geweest.

Onderhandelingen daarop met Frankrijk aangeknoopt zijnde, werd men het na lang heen en weder schrijven, ten laatste over den losprijs eens; zoodat KAREL uit de krijgsgevangenschap ontslagen, in plaats van naar het Bourgondische Hof terug te keeren, na eene negentienjarige afwezigheid, in 1492 zijn Vaderland terug zag.

Onbeschrijfelijk was de vreugde waarmede de Geldersche Vorst ontvangen werd; overal viel men MAXIMILIAAN af, en openlijk durfde Arnhem betuigen, dat de aan hem gezworen eed niet behoefde gehouden te worden, omdat die afgeperst was. Niettemin kan men veronderstellen, dat het vertrouwen, dat voortaan weder de oude privilegien zouden gehandhaafd worden, tot die vreugde bij Ridderschap en Steden veel bijgedragen heeft; immers men liet KAREL zulks dadelijk na zijne terugkomst beloven. Of hem dit aangenaam was valt te betwijfelen, maar hij bedwong zich, want de jonge Hertog, die op zijn

1) NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, D. V, bl. LXXII.

zesde jaar reeds onder den vreemde was gekomen, had zich evenzeer de Fransche taal eigen gemaakt, als door het aannemen van vreemde zeden de Geldersche rondheid verloren, zoodat hij in de kunst van veinzen volleerd, zijne onderzaten dikwijls bitter te leur stelde.

Boekdeelen zouden gevuld kunnen worden over de avontuurlijke 46jarige regering van dezen held, die nu eens volkomen geslagen, dan weder ten toppunt van magt gestegen, van bijna iedereen verlaten zijn leven eindigde, terwijl zijne Gelderschen hem, bij voorbaat reeds, als het ware door eenen anderen hadden laten opvolgen en wegdringen. Doch zulks behoort hier niet.

Volgens het reeds aangehaalde H. S. van BIESE, verliet de jonge Hertog, bij het vernemen dat MAXIMILIAAN tegen hem optrok, dewijl hij geen kans zag hem alsnog te wederstaan, tegen Pinksteren 1449 zijn Vaderland weder, en week naar zijnen zwager RENÉ van Lotharingen, de zijnen aan hun lot overlatende. Dit gedrag van den jeugdigen Hertog zal welligt verwondering wekken, te meer, daar hij later overvloedig bewees, dat het hem zoo min aan moed als aan volharding ontbrak. Men gelooft echter de oorzaak van 's Hertogs houding grootendeels in de aanmatigingen der Staten te moeten zoeken, die in KAREL zijnen grootvader ARNOLD hoopten terug te vinden, en trachtten alle pretensien, destijds geopperd, weder te doen gelden.

Althans in de handschriften van VAN SPAEN ¹⁾ vindt men, dat in 1493 het Landschap er op aandrong: dat de Hertog geen landen en sloten beval of liet bedienen dan door inheemschen, in den lande geboren en gezeten, volgens de privilegien daarvan aanwezig; dat niemand in den Raad zou worden geplaatst dan geboren ingezetenen, gelijk KAREL zulks te voren ingewilligd had, en ingeval het noodig mogt zijn andere Raden te hebben, dat hij die aannemen mogt bij rade der Bannerheeren en Gedeputeerden; evenmin, dat hij zijn zegel aan iemand zou bevelen, dan aan geboren ingezetenen, gelijk ook het Stadhouderschap van de leenen, hem tevens verzoekende de manschappen niet te laten verongelijken *en des daer afkomt te keren tot syn keuken en profyt*; en dat verstorven leenen, die niet ontvangen waren, heergewaden zouden geven als van ouds, doch die voor inkomsten van Hertog KAREL ontvangen mogten zijn, zoude men op den gewoonlijken voet beleenen, zonder heergewaad.

Ook beval het Landschap dat men twee goede mannen, één van de Ridderschap en één van de Hoofdstad in ieder Quartier zenden zoude, die op hunnen eed deswege, in elk Quartier, Ampt, Kerspel en Buurschap, van man tot man, van geestelijken en wereldlijken, onderzoeken zouden, hoeveel en wat elk, binnen den tijd dat de Hertog binnen 's lands was geweest, van schattingen, ruitergelden, dienstgelden, van geleende gelden, of van eenige *gonsten, dankbaarheid of liefnisse om van schatting verlaten of verligt* te worden, gegeven of beloofd had, klein of groot, aan geld of aan goed, heimelijk of openbaar, en wat afgeperst mogt zijn, door wien en aan wien gegeven; moettende dit onder eede verklaard worden, waarna, die de onwaarheid getuigden, aan lijf en goed zouden gestraft worden ²⁾.

In plaats van bij KAREL's vlucht het hoofd in den schoot te leggen, en het pas afgeschudde juk weder op te nemen, liet men zich te Nijmegen niet beangstigen, dat Roermond en andere plaatsen zich reeds aan den aanrukkenden vijand onderworpen hadden. Men wachtte de benden van MAXIMILIAAN rustig af, en die Vorst was daarna genoodzaakt van de vermeestering dier stad af te zien.

KAREL, door den tegenspoed van MAXIMILIAAN voor Nijmegen bemoedigd, maakte van deze omstandig-

1) De onvermoeide werkzaamheid van dezen geleerde kan hier weder niet genoeg geroemd worden; niet alleen dat hij veelvuldige archieven bezocht, maar, wat nog meer zegt, van verscheiden hunner maakte hij beredeneerde inventarissen. Daarom heeft men hier geen oogenblik gearzeld zijne aantekeningen, waar hij naar bepaalde verzamelingen verwijst, voor waarheid aan te nemen.

2) VAN SPAEN, H. S. Rek. Kamer. Lib. 3. der 14 Lib., fol. 138. — Wonderlijke gestrengheid, in eenen tijd, dat men in 1513 b. v. bloedschande tusschen broeder en zuster voor eene merry en veulen, ter waarde van 11 Phil. guldens componeerde; V. HASSELT, *Oorspr. van 't Hof*, bl. 38; en men daarentegen in 1461 zekeren wilddief, op bevel des Hertogs, aan oog en hand regtte. V. HASSELT, *Rosendaal*, bl. 354.

heid gebruik, om zich naar Braband ¹⁾, bij MAXIMILIAANS echtgenootte BLANCA, met wie deze zich onlangs in het huwelijk begeven had, te vervoegen, om door hare tusschenkomst niet alleen vrijgeleide te verkrijgen, maar tevens de belofte, dat, ingeval hij slechts aantoonen kon wettig erfgenaam van Gelderland te zijn, MAXIMILIAAN hem in het bezit daarvan zoude laten. Zulks aan het oordeel van vier Keurvorsten aan den Rijn overgelaten zijnde, kwamen deze daarvoor te Maastricht bijeen; doch het regt van KAREL op Gelderland werd door hen ten eenenmale ontkend.

Op deze voor hem nadeelige uitspraak, besloot KAREL VAN EGMOND zijnen titel van Hertog van Gelre alléén aan zich zelve te danken te hebben en met het zwaard te veroveren.

De vele en zware oorlogen daarop door dezen Vorst gevoerd, veroorzaakten, dat reeds in 1499 de daardoor zeer bezwaarde vier Quartieren onderling een verbond sloten, tot waarborg van de onschendbaarheid van het land en van aller regten, met de bepaling tevens, dat *de een den anderen zou kunnen verschrijven, omme enniger merckelicker saecken wille* ²⁾, zullende zij zich alsdan bijstaan.

Of tot dusverre de oude privilegien wel in die mate door KAREL gehandhaafd waren geworden, als men zich bij zijne terugkomst had voorgesteld, gelooft men hieruit met grond te kunnen betwijfelen. Vooral wanneer men ziet, dat de Hertog in 1501 weder een verdrag met het landschap sloot, waaruit ten duidelijkste blijkt, dat hij destijds alleen uit geldnood toegaf, en beloofde de privilegien te zullen handhaven, niemand van zijnen regter aftrekken, geen ponschating en ruiters- of dienstgeld of eenige andere onraadspenningen te zullen uitschrijven, zonder toestemming der Bannerheeren, Ridderschappen en vier Hoofdsteden ³⁾; ook niet zonder hen goederen of ampten te zullen verpanden, of eenen vrede aangaan, of iets vreemds in zijne landen of ten aanzien van het muntstelsel te zullen invoeren, enz.; alsmede aan niemand dan aan Ridderchap en Staten zijn zegel te zullen toevertrouwen en dezen rekening te doen enz. ⁴⁾

Dat echter het eigenmagtig verschrijven, tijdens dezen Hertog, nimmer als *regt* gegolden hebbe, schoon later wel het tegendeel beweerd werd, schijnt overvloedig te blijken uit hetgeen verder ten opzichte der aanmatigingen van de Staten zal worden aangevoerd.

Een krijgshaftig Vorst vermag veel, zoolang het gevaar dreigt, en vooral wanneer voorspoedig gestreden wordt, nu eens met overreding of met schoone beloften, dan weder door zedelijken dwang; zulks blijkt ten overvloedigste uit de geschiedenis van Hertog KAREL. Maar insgelijks is het waar, dat ook aan alles een einde is, en men op den duur, vooral bij tegenspoed, het toegeven moede wordt. Dit schijnt ten laatste ook in Gelderland het geval geweest te zijn.

Men had toen wel is waar eenen Gelderschen Vorst aan het hoofd, maar deze was door zijne Bourgondische opvoeding vervreemd; de privilegien waren wel door hem bezworen, maar die werden niet gehandhaafd, dan voor zooverre het hem te stade kwam. Veel was dus met de grootste opofferingen nog niet gewonnen, en zulks baarde algemeene ontevredenheid. Dit toenemende misnoegen kan welligt aanleiding gegeven hebben dat de Hertog, ten einde zich daartegen te beschutten, den 10den Junij 1532 aan de Veluwe eenen landbrief schonk. ⁵⁾

Vooringenomenheid tegen den Hertog had thans de plaats van groote toegenegenheid ingenomen. Vele edelen waren, de eene voor, de andere na, tot de Oostenrijksche partij overgegaan; de gemelijkheid des Hertogs, die daarenboven nog zonder lijfserven bleef, nam steeds toe; eindelijk sloot hij in het midden van October 1534 ⁶⁾ een verdrag met den Koning van Frankrijk, waarbij hij dezen, tegen voldoening van een vast jaargeld, zijne landen, bij kinderloos overlijden overdroeg.

1) BIESE zegt *Memiam*, is dit *Meenen*? Doch dan zoude het niet Braband, maar Vlaanderen zijn. Of zeide men toen reeds *Braband*, in denzelfden zin als wij thans nog dien naam voor gansch *België* gebruiken?

2) Plak. Boek. Ap. I, bl. 195. a°. 1499. St. Petersavond, ad vincula.

3) De kleine steden waren derhalve nog niet voor vol medegerekend.

4) Plak. Boek. Ap. I, bl. 196.

5) Plak. Boek. Ap. I, bl. 146.

6) SLICHTENHORST, Geld. Geschied., bl. 420.

Of gezegde, met de jaren steeds klimmende gemelijkheid, dan wel het bekend worden van dit verdrag, of misschien beide, de gemoederen geheel van KAREL verwijderde, is onzeker; maar in Gelderland begon men hem moede te worden, te meer, dewijl het geluk hem sedert eenigen tijd tegenliep en men zonder het geringste voordeel alleen het drukkende van den oorlog gevoelde. KAREL dit bemerkende, achtte het eindelijk raadzaam den 10den December 1536 te Grave met Keizer KAREL V een vredesverdrag te sluiten, waarbij hij beloofde, zijne Fransche en andere bondgenootschappen, ten nadeele des Keizers aangegaan, op te zeggen; terwijl hij daarentegen met Gelder en Zutphen zou beleend worden, doch dat, ingeval van overlijden zonder lijfserven, zijne regten op den Keizer of diens erven als Hertogen van Brabant zouden komen.

KAREL's morele invloed in Gelderland, door dit verdrag geknakt, werd geheel gebroken, toen hij niettemin kort daarop poogde zijne landen, op grond van het reeds voor eenige jaren gesloten verbond, voor goed in handen van den Koning van Frankrijk te spelen, en de Staten op eenen landdag in October 1537 verzocht, dit verbond, hoewel zonder hunne voorkennis aangegaan, te bekrachtigen, alsmede den eed aan den Koning van Frankrijk reeds bij voorraad in zijne handen af te leggen.

De Gelderschen alles liever dan Fransch willende worden, weigerden zonder omwegen. KAREL hen daarop met bedreigingen tot zijnen wil trachtende te brengen, gaf Nijmegen weder het voorbeeld en verjoeg des Hertogs bezetting van het Valkenhof. Ook Roermond en Venlo volgden onmiddellijk.

Toen KAREL bemerkte dat het den steden ernst was, en hij op geen ondersteuning der zijnen meer rekenen kon, daar men hem zelfs op de meeste plaatsen het opbrengen der schatting weigerde; terwijl de Staten aan hunnen kant inmiddels ook reeds met eenen vermoedelijken opvolger voor den dag gekomen waren; besloot hij toe te geven, en nam den 27sten Januarij 1538 nooddrongen, den door de Staten aanbevolen 21jarigen WILLEM, zoon van den Hertog JAN VAN KLEEF, als zijnen erfgenaam aan ¹⁾; die dan ook in de eerste maanden daaraanvolgende met den titel van *Beschermheer*, in alle steden gehuldigd werd, terwijl de oude Hertog inmiddels van schier allen verlaten, van spijt wegwijnde, en weldra in meer dan 70jarigen ouderdom, den 30sten Junij deszelfden jaars te Arnhem zijn werkzaam leven eindigde.

Thans hadden de Staten weder schoon spel, want WILLEM liep geheel aan hunnen leiband. Reeds op den Landdag te Nijmegen in April 1539, stelden zij *gedeputeerden* aan, t. w. vier uit elk Quartier, zijnde voor de Ridderschap twee, uit elke hoofdstad één en één uit de kleine steden, welke laatsten destijds begonnen mede te handelen. Deze afgevaardigden waren de eigenlijke regeerders van Gelderland, want zij zouden met toestemming des Hertogs krijgsvolk werven, officieren daarover aanstellen, steden en vlekken bevestigen en met munitie voorzien, de penningen, in het quartier opgebracht, bewaren en betalingen doen onder verantwoording, en eindelijk alles bestellen wat de nood mogt vereischen. ²⁾

Hoe zwak WILLEM ook voor zijne onderdanen was, niet te min, toen hem het wapengeluk tot in 1543 zeer mede liep, en niettegenstaande de Rijksstenden reeds in 1541 openlijk verklaard hadden, dat hij geen het minste regt had over Gelderland te heerschen, komende dat regt den Keizer alléén toe, verbeeldde hij zich in staat te zijn om, even als zijn voorganger, de magt van KAREL V te trotseren.

In dezen waan vond hij zich echter weldra bitter te leur gesteld; want de Keizer, eindelijk de gedurige en geweldige strooptogten der Gelderschen moede, wilde geen acht meer slaan op de voorbede van onderscheiden Keurvorsten, maar besloot in laatstgemeld jaar, het kostte wat het wilde, voor goed een einde te maken aan de Geldersche heerschappij.

Een leger werd bijeengebragt uit 14,000 Duitsche, 4,000 Italiaansche en even zooveel Spaansche voetknechten, benevens 4,000 Italiaansche en Albanesche ruiters bestaande ³⁾; terwijl de Prins van Oranje

1) Het deswege aangegane verdrag bepaalde o. a. in art. 29, dat alle amptlieden voortaan van de Ridderschap zouden zijn, en de Richters en officianten goede froeme luijden alle gebaren Gelrissche ind Landsaten. Geld. Plak. Boek. Pr. 14.

2) DE MEESTER in Ned. Jaarb. 1846, N°. 4, bl. 588.

3) H. S. van NIC. BIESE.

nog 14,000 andere manschappen onder zijne vanen vergaderde. Van toen af was ook Gelderlands lot beslist.

WILLEM was tegen zoodanige overmagt niet bestand, zoodat toen weldra in Gulikerland verscheiden plaatsen veroverd waren en Roermond, benevens Venlo, zich aan den Keizer hadden overgegeven, de Hertog, die vreesde buiten Gelderland nog zijne erflanden te zullen verliezen en allen moed had opgegeven, bij laatstgemelde plaats in het Keizerlijke leger kwam, zich aan de voeten van KAREL V wierp, en ootmoedig vergiffenis verzocht. Deze werd hem met moeite verleend, en niet eerder, dan nadat hij vooraf bij verdrag, den 7den September 1543 van alle aanspraak op Gelderland en Zutphen, ten behoeve des Keizers, volledige afstand gedaan had. Deze overeenkomst werd ook den 12den September daaraanvolgende door de Staten des Lands bekrachtigd.

KAREL V beloofde daarbij eerst het privilegie *de non evocando*, door den Duitschen Keizer in 1310 verleend, te zullen handhaven, alsmede eenen Raad (Canselarij) te Arnhem in te stellen; doch bij Keizerlijken brief van den 22sten April 1544 nader uit Spiers gegeven, werd ook het behoud van alle privilegien toegezegd, benevens eene regering met eenen Stadhouder aan het hoofd, die de landstaal magtig was, en bijgestaan zoude worden door Raden, verder eene Kanselarij binnen de grenzen, en geen uitlandsche regtsvordering, eindelijk geen bezwaar met schattingen of ongewone ongeden door den Stadhouder op te leggen, dan met toestemming der Bannerheeren, Ridderschap en Steden, naar ouder gewoonte; en ten slotte: „tonder „houden den inhoud van desen. Ende indien hij (de Stadhouder) contrarie dede, dat niet te behoepen en „is, soe sullen onse ondersaten onse landen voorsz., hen by dyen beswaert vindende, 't selve ons (soe „verre wy in desen onsen Nederlanden syn) ofte in onsen offwesen, den geenen die 't Generael-Regiment „hebben sal oever dese onse landen, te kennen geven.” Waarvan afschrift gegeven werd aan Bannerheeren, Ridderschap en Steden. Dezelfde punten werden ook later door PHILIPS II bekrachtigd.

Met dit verdrag hield het afzonderlijk bestaan van Gelderland op. Sedert deelde het in het lot der overige Nederlanden. Van hier af zal men zich dus tot opnemng van slechts enkele punten bepalen, welke in geen onmiddelijk verband staan met de algemeene geschiedenis des Vaderlands.

Ten aanzien van bedoeld verdrag maakt DE MEESTER ¹⁾ eene vergelijking, tusschen hetgeen daarbij beloofd werd, en de wijze waarop gelijktijdig soortgelijke regten in Holland verguisd werden; doch het valt niet te ontkennen dat KAREL V, wegens den hardnekkigen tegenstand der Gelderschen, dat land schijnt ontzien te hebben: immers, werden hier de Staten aanvankelijk bij het sluiten van verdragen gekend, en ook hun regt tot het inwilligen van beden in 1545 erkend, alsmede in 1555 gehandhaafd. Insgelijks werd het Hof of Cancelary den 10den October 1547 ingesteld, en in de daartoe strekkende ordonnantie werd, voor zooverre ons bijzonder doel, de Ridderschap namelijk, betreft, bepaald: dat het Hof in zaken van appel erkende, van vonnissen bij Ridderschap en knechten op Veluwe en in Over-Betuwe gewezen, voorts in zaken, betreffende het regt verstand der Vorstelijke privilegien, pand- en rentever-schrijvingen en het ten uitvoer leggen van vonnissen, door Voorvorsten of door de Gedeputeerden der Landschap gegeven. ²⁾

Weinig zaken gaven aanvankelijk meer reden tot klagen dan deze instelling van het Hof; doch wanneer men van misbruiken leest, zoo als die beschreven worden door den Commissaris VAN DIEREN, door KAREL naar Gelderland gezonden, doet zich onwillekeurig de vraag op: of men destijds wel ernstig naar orde en regel verlangde? En men gelooft ontkennend te kunnen antwoorden. Vele privilegien, vooral die der steden, konden immers het nauwkeurig onderzoek van regtsgeleerden niet doorstaan, en vele ambtenaren wenschten op den ingeslagen verkeerden weg te blijven voortwandelen. Of men dus in Gelderland in 1555, tijdens het weigeren der bede, werkelijk grondige reden gehad hebbe tot klagen; dan of men veeleer gevoeld heeft, dat KAREL V dit eerst kortelings en met veel moeite ten onder gebragte gewest steeds ontzien had, is onzeker; maar wanneer men leest ³⁾, dat de Staten, bij den dood des Stadhouders, LALAING, Graaf van

1) Ned. Jaarb. 1846, N°. 4, bl. 594.

2) NIJHOFF, Bijdr. X, bl. 89. Dit strookte weinig met het regt van *claring* te Engellanderholt. Zie over dit regt VAN HASSELT.

3) DE MEESTER in Ned. Jaarb. 1846, N°. 4, bl. 598, noot.

Hoogstraten, in Junij 1555 den Graaf VAN HOORN als zijnen opvolger hebben aangewezen, hoewel hem zijne Koninklijke aanstelling eerst in September daaraanvolgende uitgevaardigd werd; valt het toch bezwaarlijk aan te nemen, dat, terwijl de Staten zich in eenig gewest zoodanige magt toeëigenen, zij daar gelijktijdig in hunne regten zouden worden verkort. Men komt dus van zelf tot de vraag: of men zich niet veel eerder in Gelderland gekrenkt heeft gevoeld, bij de beteugeling van veeljarige aanmatigheden, en of men niet, bij de afstand van KAREL V, diens opvolger heeft trachten te overrompelen?

Om zich toch maar tot één voorbeeld te bepalen, het eigenmagtig verschrijven van de landdagen namelijk, waartoe de steden beweerden gerechtigd te zijn; zoo blijkt uit eene deductie, herkomstig van de archieven van het Hof, kopiëlijk bij VAN SPAEN overgenomen, dat dit recht hoogst betwistbaar was. Dit stuk kan in 1564 opgesteld zijn, nadat de Ridderschap in 1560 hare bevreemding had te kennen gegeven, dat de steden haar opgeroepen hadden; want de geheele kwestie werd daardoor opgewakkerd, en Doctor LEONINUS leverde deswege eene deductie in. Onzeker is het, of het nevensgaande opstel die deductie zij, of wel, wat denklijker is, die van 20 December 1565, maar den inhoud daarvan, als tot die zaak betrekking hebbende, en ongeveer tegen dien tijd opgesteld, acht men ten allen deele der moeite waardig hier te doen kennen.

„ MEMORIE aangaende die versamelongh buyten voorweten.

„ Sullen die Commissarissen beuinden Registre tertio van Landsaecke fol. 109, de missiue daerby oever
 „ hoochz. seeckere secrete handelinghe toegeschicket ende de seluige handelinghe fol. seq. sich refererende tot
 „ een andere die men nyet en heeft konnen bekommen.

„ Und is te mercken, dat de Landschap nyet sonder consent en behoert te vergaderen, soo doch die
 „ Hooftsteden selfs anno xv^{lx} begeert hebben, vt eodem Regr. fol. 159.

„ Item in zeecker proces-verbael mitte handt van Z. Heer JOOST SASBOUT Cantzler geschreven, aengaende
 „ zeeckere landachfaert A°. xliij gehalden synde aent cachet van den seluen Heer JOOST SASBOUT, 't welck die
 „ Commissarissen mede nemen sullen beuinden sich oeck, dat hun op our verzouck geconsenteert is, dat
 „ ellick Quartier in sijn Hooftstadt vergaderen zoude, daer toe zij van 's Hoeffs weegen verschreuen zoude
 „ worden, soe verre zij tho Arnhem bijeen zijnde daer aff gheen Resolutie nemen en konden.

„ Sullen oeck nyet kunnen seggen noch sich vermeten, dat sij bij Hertouchs KAERLS tijden sonder bij
 „ zijn F. G°. verschreuen te zijn ijewert sich vergadert hebben.

„ Als oeck vuyt zeeckere recesses eens Landtdaechs tho Arnhem in Nouembri A°. xlij gehalden bij tijde
 „ des Fursten tot Cleve, Gulick vnd Bergen gespeurt werden sal, dat die Landtschap begheert heeft in den
 „ Hooftsteden verschreuen tho werden, 't welck woe sij id bij sich selfs doen, off sich vergaderen hadden
 „ mogen onnodich waere geweest, ende om zullick tho bewijzen sal den Commissarissen id selue reces bij
 „ Z. Heeren JOOST SASBOUT in margine zeer ernstl. genoteert mitgegeven worden.

„ Und soe woel betreft die Priuilegien, die zij seggen daertoe te hebben ende nijkorts geuonden te zijn,
 „ daer zij voer hin nyet geweeten sollen hebben; to weeten eenen verbontzbrieff de anno 1418, ende eenen
 „ andere van den jaere 1436, mitsgaders eenen transfixbrief Hartochs ARNTS, durch deesen laetste verbondtz
 „ gesteecken, in date 1441, sal wael blijcken, dat zij van 't zelue Privilegie wel geweeten hebben, die wijle
 „ eenige puncten daer inne begrèpen, te weeten van de successie van de geestelicke geordente Persoenen
 „ ende de Geestelicke Jurisdiction in allen Rechten ende voer allen Bancken dagelicx geallegeert zijn worden;
 „ woe sij oeck die selve anno xv^{lvij} voer bekende ende nyet voer nyenwlicx gevonden brieuen voer den Heeren
 „ Grauen tho LALAING vnde HOIRNE, doenmaels Stadholder, geallegeert ende Extracten daervuyt ouergelacht
 „ hebben, vt per Registrm secundum van Landtsaecken, fol. 126 verso tho sien is.

„ Naer welcken tijt die Hooftsteden, als bouen gesacht is, anno lx selfs oeck consent hebben begeert.

„ Sal oeck blijcken vuyten beginsel van confirmatie brieff Hartoch ARNTS, dat F°. G°. oeck nyet ge-
 „ meynt is geweest daer nae 'tzelue gestandt te doen, vuyt copie zeeckerer aenspraecke van zijn F. G.
 „ wegen, tegen den Heer van den BERG voer arbiters vuergegeuen, welcke copie de Commissarissen oeck
 „ bij sich hebben sullen.

„ Vnd in allen geualle en solde pretense confirmatie nyet vorder plaetze hebben kunnen , dan aengaende „ verbuntenisse daer duer hij getransfixeert is.

„ Sonderlingh aengemerckt , dat bij den seluen Transfixbrieff alle voergaende verbuntenisse gedoot werden.

„ Staet oeck tho letten daerop , dat (achtervolgende d'inhalt desseluen verbontz) wanneer 't zelue , schoon „ *in vividi observantia* , waer als neen de versamelinghe alleen geschieden solde mogen , om die gebreecken , „ den Furst off zijn Raede aen tho geuen , die dan daer inne te versien hadde , 'twelck nu ouer etlijke „ jaeren geschiet is , vnd die Coninck op allet geresolveerd heeft. „

Men ziet uit het bovenstaande , dat de Regering destijds met verscheiden beweringen omtrent privilegien te kampen had , die wel ligt geopperd , doch niet zoo gemakkelijk aangetoond konden worden. Overigens blijkt uit de houding der Staten van de overige Nederlanden , dat voor Koning PHILIPS II , het begin zijner regering verre van gemakkelijk is geweest. Zijne poging om den honderdsten penning over alle onroerende goederen , en den vijftigsten van alle koopmanschappen met den aanvang van 1556 ingewilligd te krijgen , leed b. v. in Brabant en Vlaanderen , zoowel als in Holland schipbreuk ¹⁾. Wanneer men in de Oud Erf-Nederlanden den Koning zoo weinig medewerking ziet ondervinden , behoeft het geenszins te verwonderen , dat men in het nieuw veroverde Gelderland hem den voet dwars ziet zetten , welligt zelfs met het geheime doel , om de oude verloren onafhankelijkheid te herwinnen , want vreemde invloed werd in dat gewest steeds met ongeduld gedragen.

Toen derhalve de vreemde Stadhouder , Graaf VAN HOORN , als gemagtigde tot het ontvangen der huldiging , namens den Koning , eenen Landdag tegen den 12den April 1556 te dien einde te Nijmegen beschreef , dwongen hem de Staten voornoemde stad niet weder te verlaten , vóór en aler hij eenen dag bestemd had , waarop de reeds in het vorige jaar geopperde grieven behandeld zouden worden. De Stadhouder gaf toe , doch de twist liep op dezen naderen Landdag zoo hoog , dat de Koning hem den Graaf VAN LALAING toevoegde , en Bannerheeren , Ridderschap en Steden zich daarentegen den 18den Maart 1557 plegtig verbonden tot eendragtige samenwerking en onderlingen waarborg ²⁾.

Het hoofdbezwaar , te weten opzigtens bepalingen der kanselarij ordonnantie , welke , zoo als is opgemerkt , zonder medeweten en toestemming der Landschap tot stand gekomen was , schijnt eigenlijk slechts betrekking gehad te hebben op de *Inquisitie*.

Men verbeelde zich thans niet , dat de tegenstand tegen de inquisitie destijds uit den koker kwam dergenen , die de nieuwe leer waren toegedaan , in geenen deele ; *alle* opregte vaderlanders sloegen destijds de handen in een , om zich te verzetten tegen de overbrenging naar Nederland van deze giftige Spaansche plant. De opstand tegen Spanjes Koning moge daadwerkelijk met eenen godsdienst-oorlog geëindigd zijn , aanvankelijk echter heeft men zulks in het algemeen niet vermoed ; integendeel waren vele opregte Roomsche Catholijken onder de heftigste tegenstanders van het geloofsonderzoek , en hebben deze in den regel uit zuivere vaderlandsliefde aan den strijd deswege deel genomen. Ook in Gelderland vindt men telkens het behoud der *Oude Catholyke Religie* door de misnoegden vooruit gezet. Tot staving van dit gezegde kan aangevoerd worden dat het Quartier van Roermond in 1563 zich verzette tegen de vestiging van eenen nieuwen Bisschop , doch zulks niet deed omdat de leden van dat Quartier de Hervorming toegedaan waren , maar wel uit angst voor de inquisitie. Trouwens , vrees voor die instelling behoeft ook niet onvermijdelijk gepaard te gaan met de zucht naar verandering van godsdienst ; want ware dit het geval , men zoude heden ten dage in Europa bezwaarlijk ééne bevolking kunnen aantreffen , die niet op die wijze Protestantschgezind was. De Roomsche Catholyke landen kunnen Nederland dank weten , dat het hen voor die instelling behoed heeft ; want zonder den opstand , die de magt van Spanje knakte , kan niemand zeggen hoe verre zich dat geloofsonderzoek uitgebreid zoude hebben. Ook kan gerustelijk worden aangenomen , dat menig Vorst , door het voorgevallene in Nederland geleerd , zich van het invoeren der inquisitie met hare gevolgen onthouden heeft.

1) WAGENAAR , Vaderl. Hist. , D. VI , bl. 11.

2) DE MEESTER in Ned. Jaarb. 1846 , N°. 4 , bl. 599 volg. , en P. NIJHOFF in Bijdragen , X , St. II , bl. 91.

Trouwens, den Nederlander in het algemeen, welke gezindheid hij ook toegedaan mogt zijn, stuitte het gruwelen te zien uitvoeren, zoo als onder anderen in den brief van KAREL VAN BRIMEU, Stadhouder van Gelder, den 30sten Augustus 1571 voorgeschreven worden: "Om den ketters, alvorens ter strafplaats te worden geleid om ter dood gebracht te worden, het voorste deel der tong af te branden, ten einde zij hun vergift en snoode leer niet mogten verspreiden ¹⁾." Alle belemmering der tong strijdt met onze zeden.

Om echter tot het punt terug te keeren, zoo is het overigens hier de plaats niet alle twisten wegens de kanselarij ordonnantie op te nemen, welke door de Heeren P. NIJHOFF en DE MEESTER in het breede zijn behandeld; het zij genoeg te melden, dat, hoewel in kleinigheden eenigzins aan de geopperde bezwaren toegegeven werd, het hoofdpunt onwrikbaar in stand bleef; zoodat op eenen Landdag, in Junij 1565 gehouden, Bannerheeren, Ridderschap en Steden eene aanmerkelijk gewijzigde kanselarij ordonnantie ontwierpen, en die aan de Landvoogdes ter bekrachtiging deden toekomen. Dat ontwerp echter, weder aan het Hof om advies gezonden, bleef buiten gevolg, dewijl dat Collegie inmiddels den 20sten December 1565 ²⁾ de Landvoogdes daartegen gewaarschuwd had gelijk ook tegen het vergaderen der Landschap buiten voorweten en toestemming des Souvereins.

De twist was nog niet geëindigd, toen Graaf JAN VAN NASSAU als Stadhouder, den 7den September 1578 de Kanselarij liet sluiten en nieuwe Raadsheeren aanstelde. Inmiddels was het verschijnen op Lands- en Quartierdagen, dat aanvankelijk meer uit gevoel van pligt en belangeloos doch ook zelden plaats had, reeds sedert eenige jaren, door het veelvuldige verschrijven, ten gevolge van vermeerdering van bemoeijing der Staten, langzamerhand, wegens daaraan verbonden tijdverlies en kosten, een groot bezwaar geworden; vooral drukte dit op de Riddermatigen, die gewoonlijk in persoon verschenen, terwijl Bannerheeren en Steden zich door anderen lieten vertegenwoordigen. Een reglement op de verschrijving, dat den 10den September 1547 vastgesteld zoude zijn, heeft men niet kunnen magtig worden; doch het Ridderboek, daarop in 1555 gevolgd, ter aanvulling van de tot dien tijd bestaan hebbende Ridder-Cedullen, was VAN SPAEN bekend. Het getal der tijdens Hertog KAREL aldus op beschrijving regt hebbende personen, zou, volgens DE MEESTER, van 700 tot 800 beloopt hebben ³⁾, een cijfer dat voor rekening van dien Heer gelaten wordt. Volgens denzelfden schrijver moest destijds de edelman, die wenschte beschreven te worden, meerderjarig zijn, doch had niet te min zoo lang zijn vader leefde geene stem. Na des vaders dood werd de zoon als stemhebbend opgeroepen, doch wanneer hij persoonlijk aan den Vorst door eenen eed verbonden was, vermogt hij niet ter dagvaart verschijnen. Ook werd ter toelaling vereischt, dat de Riddermatige op het land woonde, en daar gegoed was. Van deze laatste bepaling werd afgeweken, toen de veelvuldige strooptogten der Spanjaarden inzonderheid de Hervormingsgezinde leden van den adel gedwongen hadden tegen hun geweld eene veilige schuilplaats in de steden te zoeken; wanneer tevens vastgesteld werd, dat zij, die onder verding des vijands zaten, niet mede stemmen zouden.

Om echter, voor zoo verre het hier behandelde onderwerp betreft, tot de twisten terug te keeren, welke aanleiding gegeven hebben tot het opzeggen van de gehoorzaamheid aan den Koning van Spanje, treft men den 17den Junij 1566 eene poging aan, om de steden van de belangen der Bannerheeren en Ridderschappen af te trekken, door dat de Stadhouder de Stedegezanten te Nijmegen afzonderlijk bijeen riep. Deze echter, begrijpende dat men hen van regeringswege zocht te verschalken, vergaderden op den bepaalden dag, doch antwoordden, dat zij zonder de Ridderschap niets konden verhandelen. De gemoederen waren intusschen meer en meer opgewonden geraakt, vooral toen de Regentes niet wilde toestaan, dat het Landschap *religionshalve* wegens het invoeren der inquisitie vergaderde, op grond dat zulks nimmer te voren plaats had. In afwachting dat daarin door den Koning voorzien werd, hadden Gedeputeerden der

1) SLICHTENHORST, Geld. Gesch., B. XIV, bl. 520.

2) Misschien behoort bovenaangehaalde deductie hier.

3) N. Jaarb. 1846, N°. 3, bl. 417—19. Dit getal komt verbazend hoog voor, en verschilt zeer met de naamlijst in het H. S. van BIESE opgenomen, welke weinige jaren daarna slechts 205 beschreven Edelen vermeldt; alsmede met eenen Ridder-Cedul van 1577, welken de Archivaris NIJHOFF de goedheid had den schrijver voor te leggen.

Ridderschap, Hoofd- en Kleine Steden, wel is waar middelerwijl eene voorloopige verordening vastgesteld, doch bij ALBA's komst verdween alle vrijheid zoowel als privilege, dewijl deze zich noch aan het een noch aan het ander wilde houden; ook REQUESENS hield dit alles, doch op meer hoffelijke wijze, buiten effect.

Merkwaardig is het hoe Gelderland tot dusverre van de overige Nederlanden afgezonderd bleef, terwijl ook de Hervorming er weinig voortgang had gemaakt. Enkele Protestanten werden er wel gevonden, maar Hertog KAREL had deze terstond zoo streng vervolgd, dat, wanneer men den toestand van Gelderland zelfs nog in lateren tijd in aanmerking neemt, men niet aarzelt te zeggen, dat dit gewest, behoudens enkele uitzonderingen, destijds nog geheel Roomsch gebleven was. Hieraan kan ook wel eensdeels het weinig gelukken der pogingen van de verbondenen toegeschreven worden, doch hoofdzakelijk moet dit gezocht worden in de omstandigheid, dat Gelderland zich nog volstrekt niet gerekend wilde hebben, als één belang met de overige Nederlanden, deszelfs oude vijanden en overwinnaars, te hebben, en zich nog in geen deele beschouwde als daarvan een werkelijk deel uit te maken. Om zich tot eenige daadzaken te bepalen, voornamelijk tot de Veluwe betrekking hebbende, mag hier vermeld worden, dat WILLEM Graaf van den Berg, wel is waar na het innemen van den Briel door de Watergeuzen, in 1572, Harderwijk, Hattem en Elburg, benevens Amersfoort bemagtigd had, doch die plaatsen reeds in 1573 verlaten moest, nadat Don FREDERIK, ALBA's zoon, Zutphen weder had bezet; zoodat in den eigenlijken zin des woords, Gelderland tot in 1576, behoudens enkele uitzonderingen, geen deel nam aan de beroerten, althans het Spaansche gezag voortdurend bleef erkennen.

Terwijl den 8sten November 1576 tusschen de oorspronkelijke Erf-Nederlanden, benevens Utrecht en Bommel, dat zich destijds met Holland verbonden had, de *Pacificatie van Gent* gesloten was, hadden de Gelderschen ¹⁾, die, na het dempen van hier en daar gerezen onlusten, weder vrij rustig en den Koning onderworpen gebleven waren, op den 7den Junij 1576 eene breedvoerige remonstrantie aan den Raad van State overgeleverd, ter zake van den overlast der Spaansche krijgslieden, waarop zij ook meer lust toonden om tot de verbondenen toe te treden. Op een verzoek der drie Geldersche Quartieren van den 10den October 1576, om zich op eenen algemeenen Landdag tegen de onderdrukkingen des Spaanschen krijgsvolks *onderling* te mogen *uniëeren*, en ten dien einde eenig krijgsvolk te ligten ²⁾, beschikte de Raad voornoemd nog denzelfden dag gunstig, en den 12den daaraanvolgende ³⁾ magtigde hij Nijmegen, ingeval de Stadhouder weigerachtig mogt zijn, voor ditmaal de Staten te beschrijven.

Toen echter de *Spaansche furie* den 3den November te Antwerpen gewoed had, vond men in Gelderland daarin nog te meer aanleiding om zich voor zoodanige mishandeling te vrijwaren; dit doel was niet beter te bereiken, dan door aansluiting bij de overigen, en hiertoe werd besloten.

Den 10den November 1576 verbonden zich Bannerheeren, Gemeene Ridderschap en Gezanten der hoofd- en kleine steden van Gelderland en Zutphen, met hunnen Stadhouder GILLIS VAN BARLAYMONT, Vrijheer van Hierges aan het hoofd, met de Generale Staten van den Lande, op hun voorstel om mede te werken „ tot verdrijving der tyrannische gerebelleerde Spaansche natien ende oiren adherenten, voort tot „ dienst van Syne Majesteit, handthavinge der Ouder. Catholischer Religion, pacificatie, vrede ende eenicheit „ deser Landen; „ hebbende zij daarenboven „ tot verkrijging en onderholding der privilegien, vrijheden, „ rechten, gerechticheden ende alden gebruyc, volgende den Tractaet voor Venlo opgericht; „ zich met de Staten-Generaal der Nederlanden *geunieert* ⁴⁾.

De Ridderschap moest zich nu met „ peerden en dienaren gerust, veerdich houden; „ terwijl quartiersdagen beschreven werden, met bedreiging van verlies van preëminentie en uitdoening uit het Ridderboek, bij niet verschijning. Dit laatste echter was aanvankelijk niets meer dan eene bloote bedreiging, waaraan men vooreerst bij den Adel de hand niet kon houden, zoo als o. a. blijkt uit de groote moeite welke men

1) Alle stukken, hiertoe betrekkelijk, te vinden bij P. BONDAM, *Verzameling van onuitgegeven stukken*.

2) Welk groot verschil van toon met dien, tijdens de Hertogen gevoerd!

3) BONDAM, D. I, bl. 15.

4) Id., D. I, bl. 89.

later nog aanwendde, om DIEDERIK VAN BRONCKHORST, Heer van Anholt en Batenburg, als Bannerheer van Baer en Lathem over te halen.

Om zich hier weder te bepalen tot het als inleiding dienend overzicht van de Veluwsche Ridderschap, zal men zich vergenoegen verder naar de algemeene geschiedenis des Vaderlands te verwijzen, naar de stukken bij BONDAM en anderen voorkomende, en bovenal naar de reeds meermalen aangehaalde verhandeling van DE MEESTER; zoodat men met de in 1581 gevolgde afzwering van den Koning van Spanje, ten eenenmale van de Geldersche geschiedenis kan afstappen, voor zooverre zij niet in het bijzonder op de Veluwe betrekking heeft.

TWEDE HOOFDSTUK.

Regering van Gelderland, tijdens het Gemeenebest, met betrekking tot de Veluwsche Ridderschap.

§ 1.

Land- en Quartiersdagen.

De Staten van Gelderland en Zutphen waren tijdens de afzwering van Spanje zamengesteld uit Bannerheeren, Ridderschap en Afgevaardigden uit de hoofd- en kleine steden der vier Quartieren. Wat het Overquartier echter betref, dit verklaarde wel is waar in 1583, geen Gedeputeerden ten Landdage te kunnen zenden, wegens het gevaar der reis, doch al het geresolveerde te zullen achtervolgen ¹⁾; ook in 1584 wilde het, aangezien de andere Quartieren drie Raden in het Hof hadden, insgelijks zijn getal daartoe leveren ²⁾. Verder verrichtte het aanvankelijk nog eenige andere zaken mede, doch het viel langzamerhand ten gevolge der krijgsgeschiedenissen den Spaanschen Koning weder in handen, en werd daardoor facto van Gelderland afgescheiden.

Zutphen en Nijmegen, insgelijks door den Koning heroverd, doch in 1591 door de Staatschen teruggewonnen zijnde, vormde de Veluwe met genoemde Quartieren één geheel, waarover Prins MAURITS tot Stadhouder werd verkozen.

De Zutphensche Bannerheeren van Bronkhorst, 's Heerenberg, Baer en Wisch werden den 23sten Februarij 1595 door de bepaling uitgesloten, dat geen Bannerheeren die in dadelijke dienst van den vijand geweest waren, gedurende de beroerten op Land- of Quartiersdagen zouden verschreven worden, waaruit later aanleiding genomen werd, hen van het hun toekomende regt, om als afzonderlijke stand te verschijnen, voor goed te ontzetten. Want hoewel Joost Graaf VAN LIMBURG STIRUM, Bannerheer van Bronkhorst, volgens besluit van den 22sten Mei 1603, op de Quartiersdagen des Graafschaps Zutphen toegelaten werd, verzochten zijne zonen HERMAN OTTO en GEORGE ERNST, respectivelijk als Bannerheeren van Bronkhorst en van Wisch, in 1629 te vergeefs, om in hunne bovengedachte hoedanigheid op de Landdagen te mogen verschijnen. Het werd hun geweigerd. Wonderlijke handeling voorwaar van de zijde derzulken die beweerden tot handhaving der door den Koning geschonden privilegien te zijn opgestaan! Waren dan de privilegien, of liever de oorspronkelijke *regten* van de Bannerheeren minder heilig dan die der Ridderschap of Steden?

1) Land. Rec., 12 Maart 1583.

2) Ald. 16 Mei 1584.

De Landschapsvergaderingen of Landdagen, sedert alléén uit Ridderschappen en Steden zamengesteld, kwamen na 1581 tweemaal 's jaars bijeen, aanvankelijk 's winters en zomers ¹⁾, daarna in de lente en den herfst. Zij werden beurtelings in de drie hoofdsteden gehouden, na daartoe door het Hof, met name door Stadhouder en Raden, verschreven te zijn. Daarenboven nog werden soms *buitengewone* Landdagen bijeengeroepen, wanneer zulks door één of meer Quartieren verzocht was. De verschrijving daartoe geschiedde ten opzichte van elke stad, in het algemeen, doch van ieder lid der Ridderschap, in het bijzonder.

Op den Landdag werd een *Directeur* van elk Quartier gekozen, tot welke bediening voor de Veluwe doorgaans de Landdrost aangewezen werd; ook stelden de drie Quartieren daarenboven ieder hunne zes ²⁾ *Gecommitteerden* aan, waartoe weder de Veluwe gewoon was den Landdrost aan te wijzen, benevens den Richter van Veluwenzoom, den oudsten Riddermatige, den oudsten Burgemeester van Arnhem en twee Burgemeesters uit de kleine steden bij beurten, het eene jaar uit Harderwijk en Hattem, het andere uit Wageningen en Elburg. De Gecommitteerden aan de Landschapstafel gezeten, hadden den Burggraaf van Nijmegen tot Voorzitter.

Steeds was men gewoon, kort vóór het vastgestelde vergader-uur, afzonderlijke Quartiersvergaderingen te houden, ter overweging van de op den Landdag uit te brengen stem, wordende tot het vaststellen eener Landelijke resolutie de goedkeuring van minstens twee Quartieren vereischt; doch ten aanzien van belastingzaken moest eenparigheid heerschen.

De oudste Secretaris der Hoofdstad waar men vergaderde, ook *Raad-Secretaris* genaamd, moest de Landschapsvergaderingen bijwonen, de besluiten op schrift stellen en des noods met het secreet stadszegel bekrachtigen.

Buiten den Landdag vergaderden de Ridderschappen en Steden nog in elk Quartier afzonderlijk, wanneer gehandeld werd over de geldmiddelen des Quartiers en deszelfs overige bijzondere belangen. Tot behandeling der dagelijksche aangelegenheden werden ook in ieder Quartier drie personen uit de Ridderschap en drie uit de Steden ³⁾ verkozen, onder den naam van *Gedeputeerden*, die sedert 1599 op de Veluwe tevens het beheer hadden over de geestelijke goederen. Het Quartier vergaderde hier, gelijk elders gewoonlijk in de Hoofdstad, schoon men in troebele tijden ook soms daarvan afgeweken is. Had de Quartiers-verschrijving plaats door middel van de Wethouderschap van Arnhem dan bezette de oudste Burgemeester dier Stad den voorzitterstoel; kwam echter het Quartier op verschrijving van het Hof ten Landdag bijeen, dan zat de Landdrost, en bij zijne afwezigheid, de Richter van Arnhem voor.

In 1651 rees verschil, wie bij afwezigheid van Drost en Richter op de Quartiersdagen moest voorzitten. Terwijl de Ridderschap zulks als oudste lid in de beschrijving voor haar eischte, heeft Arnhem eene resolutie op den Landdag te Zutphen, den 26sten November 1595 genomen, weder doen aanteekenen, waarbij bepaald was, dat bij gezegde afwezigheid de Burgemeester van Arnhem, naar oud gebruik, moest volgen.

Men gebruikte doorgaans het zegel der stad waar men zich bevond; VAN SPAEN heeft evenwel aange-teekend, dat den 4den Maart 1469, Ridderschap en Steden van Veluwe geschreven hebben onder het zegel van Hr. WIJNAND VAN ARNHEM, en het secreet-zegel der stad Arnhem. Den 28sten September 1470 schreven de Gedeputeerden der twee Quartieren en de Gezanten der drie Hoofdsteden te Arnhem vergaderd, onder het zegel van denzelfden Hr. WIJNAND; den 8sten September 1477, Bannerheeren en Ridderschap onder het zegel van Jonkvrouw CATHARINA; den 10den October 1565, oude en nieuwe Gedeputeerden van Ridderschap en Steden te 's Heerenloo, onder het secreet-zegel van Harderwijk; den 8sten Junij 1578, de Veluwe weder, met het secreet-zegel van Nijmegen; terwijl eindelijk in 1586 de Gedeputeerden van Gelderland ten zegel voerden, vijf schilden kruisgewijze geplaatst, met name, Gelderland in het midden, met de vier

1) DE MEESTER, in Ned. Jaarb. 1847, N°. 2, bl. 283.

2) Id., l. 1. bl. 282. In 1595 eerst *vier*, doch na 1600, *zes*.

3) Één uit Arnhem, één uit de kleine steden en één bij afwisseling. Ned. Jaarb. 1847, N°. 2, bl. 284. DE MEESTER.

Quartieren in de hoeken en het omschrift: *Sigillum Ducatus Gelriae et Comitatus Zutphaniae*. VAN SPAEN voegt daarbij, dat een afdruk van dit zegel, in zijn bezit, bij de Fransche plundering te Arnhem in 1795 verloren ging.

§ 2.

Het Hof.

Een der invloedrijkste ligchamen van Gelderland was het Hof. Veel zoude daarover gezegd kunnen worden, doch het is niet wel mogelijk in een kort bestek alle bemoeijingen en verdere bijzonderheden, betreffende dit en andere Collegien op te sommen ¹⁾. Met enkele woorden zal men slechts aanstippen, dat na de afzwering van Spanje de Landvorstelijke Overigheid aanvankelijk door het Hof vertegenwoordigd werd, terwijl bij afwezigheid des Stadhouders, het gansche bestier der zaken bij hetzelfde berustte. Destijds bestond dit ligchaam buiten den Stadhouder, uit eenen Cantzler en zeven Raden, zijnde *drie* uit de Ridderschap en *vier* regtsgeleerden, benevens eenen Momboir of Fiskaal, eenen Substituut-Momboir en eenen Griffier. De bemoeijingen echter, zoowel als de zamenstelling van het Hof, werden herhaaldelijk gewijzigd.

Na het overlijden van Dr. MARTINUS GORIS of GREGORY in 1632, werd de betrekking van Cantzler niet meer vervuld. Wat de Raden aangaat, zoo besloot men in 1590 bij de vier oude, twee nieuwe te voegen, en in 1593 werd bepaald dat het Hof zou blijven bestaan, benevens Cantzler enz., uit zes Raden, twee uit ieder Quartier, met nominatie bij vacature uit het opengevallen Quartier ²⁾. In 1599 werd nog één Raadsheer uit ieder Quartier daarbij gevoegd ³⁾, en verder besloten Extraordinaris-Raden in het Hof te plaatsen; terwijl de Ordinaris-Raden hun vast verblijf te Arnhem moesten houden, waren de Extra-ordinaris daarvan ontheven. De Ordinaris werden in elk Quartier gekozen ⁴⁾, de Extra-ordinaris daarentegen benoemd bij een dubbel getal in de Quartieren, ter keuze aan Stadhouder, Cantzler en Raden. Deze genoten eene bezoldiging van *f* 400 en adviseerden in Lands- en Justitie zaken ⁵⁾.

De benoeming tot Extraordinaris-Raden gaf aanleiding tot groot verschil tusschen Ridderschap en Steden van Veluwe, daar de Ridderschap in 1600 beweerde daarop uitsluitend regt te hebben. Voorloopig werd deze zaak bijgelegd met de overeenkomst, dat voor deze keer beide gezamenlijk eene nominatie uit de Ridderschap zouden doen, terwijl men deswege op den naasten Landdag eene schikking zoude treffen, wat echter den 23sten Februarij 1603, op den Landdag te vergeefs beproefd werd. Schoon de keuze hierop steeds uit de Ridderschap gedaan werd, warmde men de vraag toch telkens weder op, en zij bleef hangende tot op den 23sten Julij 1645, toen de meerderheid der Ridderschap de Heeren VAN ARNHEM en VAN KEPPEL op de nominatie gebragt had, terwijl drie Jonkers hunne stem met de Steden uitbragten op de Heeren N. HUYGENS en J. VAN WIJNBERGEN. Daarover werden protesten en contra-protesten ingediend, en besloot men de zaak op den Landdag te brengen. Hierop bedankte WIJNBERGEN, wanneer de Burgemeester O. SCHRASSERT door de dissidenten in zijne plaats gekozen werd. Ook hiertegen protesteerde de Ridderschap ⁶⁾. De vraag eerst aan Prins FREDERIK HENDRIK en daarna aan WILLEM II onderworpen, bleef onafgedaan, doch den 19den Februarij 1672 werden weder twee Riddermatigen op de nominatie gebragt, en sedert bleef de Ridderschap van Veluwe, voor zooverre men heeft kunnen nagaan, in het *genot* dezer betrekking. Volgens Regerings-reglement van 1750 was niets wijders bepaald, dan dat de

1) Zie over het Hof P. NIJHOFF, in Bijdragen, D. X, St. II, bl. 89 volg.

2) Land. Rec., 26 Maart 1593.

3) Id., 24 April 1599.

4) Id., 26 April 1599.

5) Id., 27 April 1599.

6) Quart. Rec. van Veluwe, 11 Mei 1646.

Erfstadhouder drie van de gewone en drie van de buitengewone Raden, uit de leden van de Ridderschap moest nemen, zonder dat deze den titel van regtsgeleerde behoeften te hebben ¹⁾.

Op voorslag van den Momboir werd in 1654 de oudste Raad gemagtigd, om op het *Appellations gericht* van Veluwe, de plaats van den Stadhouder te bekleeden ²⁾, en in 1733 werd vastgesteld, dat de oudste Extraordinaris-Raad het Hof zoude presideren en de propositie op den Landdag doen, maar geen commissiegelden genieten; verder, dat hij de jura zoude bekomen wegens de leenacten, doch dat zulks bij zijne afwezigheid aan den op hem volgenden Raad ten bate zoude vallen ³⁾. De Ridderschap van Veluwe bepaalde ten slotte in 1739, voor Ordinaris-Raden uit haar midden gekozen, dat door hen geen binnen- of buitenlandsche commissien of bedieningen mogten worden bekleed ⁴⁾.

Onder de buitenlandsche commissien werden gerekend, buiten de vaste ordinaire commissien in H. H. Mog. Ordinaris- en Extraordinaris-Gedeputeerden, ook die welke tusschen de drie Quartieren rouleerden, t. w. in 1°. Raad van State, 2°. Generaliteits-Rekenkamer, 3°. Admiraliteit op de Maze, 4°. Dito in Amsterdam, 5°. Dito in het Noorder-Quartier, 6°. Dito in Vriesland, 7°. Oost-Indische Compagnie ter Camere van Amsterdam, 8°. West-Indische Compagnie ter Camere van Amsterdam.

D E R D E H O O F D S T U K .

De Veluwe.

§ 1.

Geschiedkundig Overzicht.

De Veluwe welke oorspronkelijk geheel of grootendeels aan de Utrechtsche kerk behoorde, werd reeds vroegtijdig door den Bisschop aan den Hertog van Braband ten leen en door dezen weder aan den Graaf VAN GELDER als achterleen uitgegeven. Brabands Hertog, later verzuimd hebbende behoorlijke leensverheffing te doen, en de Veluwe alzoo *regtens* aan den Bisschop teruggevallen zijnde, bleef de terugvordering van dezen steeds zonder gevolg; zoodat Bisschop GUIDO ten laatste in 1311 ⁵⁾ eene overeenkomst met Graaf REINALD sloot, inhoudende, dat de Veluwe en andere goederen, welke hij van den Hertog van Braband als achterleen hield, voortaan door de Geldersche Vorsten onmiddelijk van den Utrechtschen Stoel ten leen gehouden zouden worden.

Daar de Bisschop tot deze overeenkomst, als het ware, noodgedrongen was overgegaan en zulks aan de Geldersche zijde bekend was, werd dáár aan het leenverband weinig eerbied toegedragen, zoodat gezegde streek, waarin vele, misschien wel de meeste inwoners den Landsvorst eigenhoorig waren, van toen af door de Geldersche Vorsten als onafhankelijke heeren beheerd werd en deze ook het eigendomsregt op die inwoners tot zich trokken. Later kwam hun zulks zeer te stade, dewijl zij hierdoor in de gelegenheid waren,

1) P. NIJHOFF, in Bijdr. X, St. II, bl. 103 volg.

2) Quart. Rec. van Veluwe, 25 Julij 1654.

3) Quart. Rec. van Veluwe, 13 Oct. 1733.

4) Resol. Ridderschap van Veluwe, 15 October 1739.

5) NIJHOFF, Gedenkwaardigheden, D. I, bl. 54.

hunne berooide geldmiddelen eenigzins te herstellen, te weten door de verheffing van vele eigenhoorigen tot den dienstmanstand. Aan deze eigenhoorigheid van het meerendeel der inwoners schrijft VAN SPAEN toe ¹⁾, dat op de Veluwe geen *nobiles* gevonden werden ²⁾, en slechts weinige geslachten onder de *ingenui* mogten worden gerangschikt.

Behalve hetgeen in het algemeen ten aanzien van de geschiedenis van Gelderland aangestipt is, kan nog bepaaldelijk opzigtens de Veluwe aangemerkt worden, dat deze streek bij den aanvang der Spaansche beoerten minder dan andere schijnt geleden te hebben. Wel is waar hebben wij gezien, dat in 1572 Graaf WILLEM VAN DEN BERG meester op de Veluwe was, doch ook dat hij na korten tijd weder aftrok, zoo dat vóór 1576 de Veluwe grootendeels buiten de kwestie bleef, door de Spanjaarden in bedwang gehouden werd, en behoudens hetgeen op enkele plaatsen voorviel, geen werkdadig deel aan den opstand nam.

Eerst in 1578 kwam in dezen stand van zaken wezenlijke verandering, toen de ijverig hervormingsgezinde JAN Graaf VAN NASSAU tot Stadhouder aangenomen was. De Hervormden namen toen te Arnhem en elders kerken in, en in het begin van 1579 traden de Quartieren Nijmegen en Veluwe ook tot de Unie van Utrecht toe, onder bepaald beding echter van leden des Roomschen Rijks te zullen blijven. Hierop wierpen SONOR's soldaten te Zutphen, Hattem en elders de beelden uit de kerken.

Of deze beeldstorming, dan wel het toetreden tot de Unie, aanleiding gegeven heeft, tot verschil tusschen de Veluwsche Ridderschap en de Steden, heeft men niet kunnen nagaan; maar wel, dat den 5den Februarij 1579, den dag der gezegde toetreding, de Jonkers afzonderlijk vergaderden, en zij den 12den Julij daaraanvolgende in zoo geringen getale gecompareerd zijn, dat de Quartiersdag tien dagen uitgesteld moest worden. Ook protesteerde Arnhem weder den 23sten Julij wegens het kleine getal aanwezige Jonkers; de Landdrost daarentegen voerde aan, dat zulks veroorzaakt was door het krijgsvolk, dat in het Graafschap lag, weshalve de Jonkers vreesden hunne huizen te verlaten, doch stelde voor den Quartiersdag te Apeldoorn uit te schrijven, dewijl de Jonkers klachtig vielen te Arnhem gearresteerd geweest te zijn. Voorwaar een verkeerd middel ter verkrijging van gereede medewerking!

Dit voorstel werd op aandringen der Geunieerde Provinciën en namens den Stadhouder aangenomen, en de vergadering te Apeldoorn, onder voorzitterschap van den Burgemeester van Arnhem den 28sten Julij 1579 gehouden. Toen zulks den 29sten April 1580 weder plaats had, verzocht de later steeds Spaanschgezinde Landdrost BENTINCK, het Quartier met het Hof te willen communiceren, alzoo hij tegenstrijdige bevelen van beide ontving, en hij het Hof gehoorzaamheid schuldig was.

Van toen af echter schijnt de overeenstemming tusschen Ridderschap en Steden voortdurend geringer te zijn geworden. Den 2den Julij 1580 verzette zich de Ridderschap, terwijl zij reeds gestemd had, tegen het opstaan der Steden, om zich te bespreken. Den 28sten September daarna klaagde Arnhem, toen Hattem en Elburg die stad schriftelijk gemagtigd hadden voor hen te stemmen, over het geringe aantal der laatstelijk opgekomen leden, zijnde dit thans wederom het geval niettegenstaande eene scherpe aanschrijving. Hierop werd besloten het Quartier tegen den 3den October daaraanvolgende te Harderwijk te beschrijven, *om te zien of de Jonkers, wegens het gevaar der reis, aldaar beter wilden compareren, ongeprejudiceerd het regt van Arnhem. Doch te vergeefs.*

Op dezen Harderwijkschen Quartiersdag, weder door den Arnheemschen Burgemeester voorgezeten, werden den 5den October drie Gedeputeerden, twee uit de Ridderschap en één uit Arnhem, nevens het Hof benoemd, om in alle noodige zaken te beslissen, penningen te bewilligen, en de onwilligen te executeren, maar niet in zaken van gewigt buiten toestemming van het Quartier te handelen.

De scheuring schijnt den 30sten November 1580 het grootst geweest te zijn, wanneer de steden zonder

1) Inleiding tot de Geschiedenis van Gelderland, D. IV, bl. 168.

2) De Heer van Voorst speelde echter op de Gerigtsbanken eenen grooten rol; ook vindt men in 1452 Bronkhorst, Rechteren en Wisch vóór de anderen, ja vóór Ridders, onder de Ridders en Kuechten ter Claring op Englanderholt, door VAN SPAEN zelf aangegeven.

vergaderden en verscheiden resolutien namen, in bijwezen van Raden van het Hof. Doch waarschijnlijk voelden de Steden dat zij buiten hunne bevoegdheid waren gegaan; want den 5den Januarij daaraanvolgende, hielden zij de gewigtige zaken, wegens het gering aantal Jonkers, tot den naasten Quartiersdag t. w. tot den 18den dier maand in advies, wanneer vier Gecommitteerden uit de Ridderschap en vier uit de Steden benoemd werden, om met goedvinden van het Quartier te resolveren op de punten, waarover het uitgeschreven was; terwijl tevens drie Gedeputeerden uit de Ridderschap benoemd werden, om nevens het Hof op de bevrijding der Veluwe te disponeren, met magt om het Quartier des noods te doen verschrijven, en tot *f* 600 op te nemen.

Terwijl dit voorviel was Hattem, na den afval van **RENNENBERG** in 1580, in groot gevaar geweest. De Drost dier plaats, **WILLEM VAN MONTFOORT**, begaf zich met voorschrijving van **PARMA** naar gezegd legerhoofd en gaf hem kennis dat hij zich, benevens zijnen vader **LODEWIJK**, verbonden had, het slot Hattem aan den Koning over te leveren. **RENNENBERG** zond 's nachts 40 man naar Hattem, die door **MONTFOORT** binnengelaten, zonder moeite de argelooze 15 Staatsche bezettingen ombragten, doch de burgers door het rumoer gewekt, beletten hen zich van de stad meester te maken, dreven de Spanjaarden naar het slot terug en hermeesterden hetzelfde weldra met behulp der steden Arnhem, Harderwijk, Elburg en anderen. De verrader werd met zijnen vader naar Arnhem gebracht, onthoofd en gevierendeeld ¹⁾; zijne betrekking werd niet meer vervuld ²⁾.

Graaf **JAN VAN NASSAU** deed in 1581 afstand van het Stadhouderschap, en **WILLEM**, Graaf **VAN DEN BERG**, werd tot zijn opvolger verkozen. Toen echter de Spanjaarden niet lang daarna, bij eenen strooptogt in April 1582 den Burgemeester van Elburg **VEGE**, benevens den Secretaris **J. TEN HOLTE**, gevangen hadden genomen en daardoor den op den 8sten dier maand uitgeschreven Quartiersdag, wegens het gering aantal der opgekomen leden, verhinderd hadden, en toen zij wederom in Januarij 1583 onder **TASSIS**, uit Steenwijk eenen strooptogt in de Veluwe hadden gedaan en onder zijn beleid in September daaraanvolgende Zutphen overrompeld hadden, werd **BERG**, op vermoeden van landverraad gevangen genomen. De Stadhouder schoon spoedig weder losgelaten, schijnt zich daarover zoo gekrenkt te hebben gevoeld, dat hij openlijk 's Konings zijde verkoos. **ADOLF**, Graaf **VAN MEURS** en **NIEUWENAAR** werd tot zijn opvolger aangesteld, doch ook deze had met de Regeringsleden hevige twisten te doorworstelen.

Op het vernemen van het verlies van Zutphen, hadden de Staatschen tegenover die stad eene schans opgeworpen, maar deze in den winter ondergelopen en wederom verlaten zijnde, werd terstond door de Spanjaarden bezet en hersteld en daaruit het platte land van Gelder en Overijssel onder brandschatting gebracht. De Graaf **VAN HOHENLOHE** belegerde in April en Mei 1584 gezegde schans, gelijktijdig met Zutphen, doch naar Zeeland ontboden, moest hij de Veluwe aan haar lot overlaten, dat toen weder voor den vijand bloot lag.

De korte verademingstijd werd, zoo als tijdens ons Gemeenebest sedert meestal het geval geweest is, gebruikt tot onderlinge twist. De Steden, een nog onlangs in 1580 door Hattem en Elburg gegeven voorbeeld vergetende of ter zijde schuivende, wilden niet toelaten, dat de leden der Ridderschap door gevolmagtigden hunne stem uitbragten, hoewel dit voortijds in gebruik schijnt geweest te zijn ³⁾. De Ridderschap en speciaal die uit Overveluwe, afzonderlijk te Apeldoorn vergaderd, had aan vier uit haar midden commissie gegeven, om ter besparing der kosten door het gedurig bijeenkomen veroorzaakt, namens haar ten Landdage te handelen en te stemmen, waarvan den 4den Januarij 1583 aan Ridderschap en Stedegezanten des Quartiers kennis gegeven werd. Doch het belang der Ridderschap was geenszins dat der Steden welke naar

1) **WAGENAAR**, Vaderl. Hist., D. VII, bl. 360.

2) Quart. Rec. van Vel., 24 Febr. 1595.

3) Zoo gaven **GERRIT VAN HETEREN** en anderen volmagt aan **HERMAN VAN LEEUWEN** in de Neder-Betuwe, om hunne stem op den aanstaanden Landdag uit te brengen, 9 Julij 1555. *Hof. Proces v. Wijck*. Ook vindt men nog in 1582: „Alsoe die Jonckeren vertrecken moesten,“ hadden zij geaccordeert: „wat de Gedeputierdens deses Quartiers mit **WIJLT VAN BROECKHUYZEN** en **EVERT VAN DELEN VAN LAER**, die hier desen dach blijven, voert tot welvaart des Quartiers van Veluwen deden, na te sullen komen.“ Quart. Rec., 19 Julij 1582.

magsvermeerdering streefden, zoodat het verschil hierover met Arnhem gerezen door het Hof den 12den Julij 1583 te Zutphen bijgelegd moest worden, wanneer de Gecommitteerden hunnen lastbrief verlieten, onder belofte, dat men op den eerstvolgenden Land- of Quartiersdag naar een bekwaam middel zoude omzien, om dit bezwaar te verhelpen. Den 30sten Julij daaraanvolgende, diende de Ridderschap een verzoek bij het Hof in, om zich te mogen laten vertegenwoordigen, doch hierop schijnt een weinig bevredigend antwoord gevolgd te zijn. Den 8sten September sloten daarop de leden van de Ridderschap in het Nijbroek eene overeenkomst, dat zij ter besparing van onkosten bijeen zouden komen, op de punten van verschrijving resolveren, en die resolutie in handen van door hen te benoemen Gedeputeerden stellen, om die ten Land en Quartiersdage in te brengen, zonder daarvan af te mogen gaan. De reden waarom men tot die handeling was overgegaan, blijkt uit den aanhef van het stuk t. w. „ Naedem durch lanckwijlige Crichshandell, Inlegerongh, Inuals „ und Duertage, dye saecken zich daer heer dreecht, dat nyemandt eder weynige oere guedere gebruycken „ und genyetten muegen und vnuerwyntlicke schaede und ellendt geraecken; und dan oeck tho reyzen ende „ wegghen tho bruicke seer faerlick und periculoes yst, enz. „

Toen hierop eene afzonderlijke Ridder-vergadering te Apeldoorn belegd was, heeft het Hof, zulks vernemende, den 14den October 1583, BARTHOLD VAN GENT en DIRK VAN WESTRUM derwaarts gezonden, om de Ridderschap het onbetamelijke en gevaarlijke van dergelijke nieuwigheid voor te houden, daar toch, volgens oud gebruik, de behandeling van voorkomende zwarigheden geschiedde na voorafgaande verschrijving der Hoofdstad Arnhem op den daartoe bestemden Quartiersdag; terwijl daarenboven nog deze vergadering belegd was in strijd met hetgeen men onlangs te Zutphen afgesproken had.

Door de Ridderschap werd hiertegen aangemerkt, dat hare tegenwoordige vergadering op een oud gebruik rustte, en dat zij hetzelfde regt had, als de Steden, om in eigen aangelegenheden afzonderlijk bijeen te komen en zich te verschrijven. Dat zij bijeen waren, om slechts eigene bezwaren te behandelen en daarop eenen Quartiersdag te verzoeken, welken zij verlangden, dat eerstdaags te Apeldoorn, en in geene stad gehouden zoude worden, uithoofde van het gevaar der wegen, de lange afwezigheid en de groote kosten.

Het antwoord door Arnhem den 24sten October 1583 gegeven, is opmerkelijk. Die stad stemde toe, dat in dezen duren tijd alle Jonkers niet in persoon zouden behoeven te compareren, en daarover eene schikking zou kunnen beraamd worden; maar evenwel was de geheele inhoud van dit schrijven zeer scherp. Onder anderen betreffende de klacht der Jonkers, dat zij te Arnhem op Land- en Quartiersdagen te lang opgehouden werden, wordt bemerkt: dat terwijl men zich van Stadswege bevljigtigde de zaken op het spoedigste af te doen, „ midlerwijll der Joncheren etliche op den merckt spacieren gahein, etliche in den balspil op 't Hoff, „ etliche in herbergen sich hebben finden laeten, alsoe dath men sie mit muh und arbeyth heeft muthen „ by einander roupen, und daer durch tyth und tehronge verloren ist, enz. „

Wat zouden die zoo voortvarende Arnheemsche Magistraten wel gezegd hebben, van de leden der tegenwoordige Staten-Generaal, wanneer die niet vergaderen, ter hijwoning van een... *Muziekfeest!*

Bedoelde kwestie eindigde den 2den November 1583 met het goedvinden der Steden, dat de leden der Ridderschap die zulks wenschten, op eigen kosten gevolmachtigden konden zenden, mits stemmende hoofd voor hoofd, zonder bijeenkomsten te houden of ruggespraak; met vrijlating tevens aan de leden die daarmede niet instemden, van op de oude wijze te compareren. Overigens schijnt deze zaak hoofdzakelijk door de opvolgende gebeurtenissen voorloopig zonder gevolg gebleven te zijn.

In Januarij 1584 deden de Spanjaarden wederom eenen fellen strooptogt op de Veluwe, zoodat het platte land geheel in hunne magt was, en de Veluwsche Steden als reeds gezegd, den 17den en 18den Februarij te Arnhem, zonder Jonkers vergaderden en op verscheiden zaken resolveerden. Den 8sten Maart daaraanvolgende werd de eed van 1581 op nieuw afgelegd, met verklaring van alle presente leden dat zij in geen correspondentie, noch onder verding des vijands zaten. Den 25sten Julij van gezegd jaar 1584, werden na het aftrekken van HOHENLOHE en den daarop gevolgden moord van Prins WILLEM, Gedeputeerden gemagtigd, in tijd van nood, eenige penningen op te nemen, alle brieven aan het Quartier gerigt te openen, en ordonnancien op Quartiers-penningen te geven.

De Graaf VAN HOHENLOHE den 1sten December 1584 te Arnhem in bijwezen van de aldaar wonende

Jonkers audientie bekomen hebbende, vond men goed, het Quartier tegen den 6den dier maand te verschrijven, doch buiten de in Arnhem woonachtige leden der Ridderschap, verscheen niemand dan R. VAN LENNEP, met wie dan ook de zaken werden afgehandeld.

In 1585 had het platteland wederom veel van de Spanjaarden te lijden, die eerst Harderwijk en Elburg in gevaar bragten, en daarop, terwijl Nijmegen weder aan hunne zijde was gekomen, eenen mislukten aanslag op Arnhem waagden, doch Doesburg andermaal bemagtigden. Inmiddels liep TASSIS de Veluwe af, en na alvorens reeds het Huis te Hackfort en het slot Nijenbeek bemagtigd en zelfs tot in Gooiland gestroopt te hebben, trok hij in Junij weder met 1600 manschappen door die streek, en versloeg den Graaf VAN NIEUWENAAR bij Amerongen. Eerst in 1586 kreeg men eenige verademing, want Doesburg benevens de huizen Hackfort, Nijenbeek en Boksbergen vielen aan de Staten terug, en zelfs Zutphen werd door LEYCESTER belegerd, die evenwel na het innemen der Schans weder aftrok, om weldra Nederland aan zijn lot over te laten, onder voorwendsel van eene reis naar Engeland te doen.

Dat vertrek lokte in het jaar 1587 voor de Staatsche partij eene droevige verrassing uit, met name het verraad van Deventer door STANLEY, en dat van de Schans door YORK. Englands hulp moest men op die wijze duur betalen, terwijl ook nog Gelder, door een Schot verkocht werd. LEYCESTER begreep dan ook in gezegd jaar, dat zijn Rijk dien ten gevolge hier te lande geheel uit was, en nam voor goed van de Staten afscheid.

Geheel de Veluwe lag nu weder voor de Spaanschen open, die door hunne strooptogten, den eenen noodzaakten 's Konings *sauve-garde* aan te nemen, en weder den anderen brandschatting afpersten; zoodat een ieder die zich toen niet met de vlugt in de Steden redde, geacht kon worden de Spaansche zijde te zijn toegedaan, of minstens den Koning hetzij goed of wel kwaadschiks te willen gehoorzamen. Aan deze Spaansche overmagt was het ook toe te schrijven, dat den 16den Mei 1589 de Quartiersdag te Harderwijk gehouden werd, dewijl toch op den vorigen te Arnhem de meeste bevriende Jonkers en Stedegezanten uitgebleven waren. Eerst in 1591 kwam aan dien toestand een einde, wanneer achter elkander de Schans, Zutphen, Deventer en Nijmegen door de Staatschen wederom bemagtigd, en Prins MAURITS als Stadhouder aangenomen werd.

Wel is waar liep de Veluwe in 1598 door het verlies van Doetichem, en in 1606 door de houding van SPINOLA nog eenig gevaar van de Spanjaarden, doch sedert 1591, kan gezegd worden, dat de Staatschen buiten eenige strooptogten, als in 1597, 1604, 1624 en 1629, werkelijk in het rustig bezit van deze streek zijn gebleven en des Konings heerschappij aldaar opgehouden had.

Alvorens van dit voor de geschiedenis van ons Vaderland gewichtig tijdvak af te stappen, zal een kort overzicht van den toestand van het platte land van Veluwe welligt niet onaangenaam zijn. De Steden hadden zich langzamerhand bij de Staatsche partij gevoegd, en ook de Hervormde godsdienst aangenomen; doch het platteland was, zoo als wij gezien hebben, veel langer onder de Spaanschen gebleven, en had de Roomsche geestelijkheid aldaar haren invloed grootendeels behouden; zoodat, terwijl de Protestantsche Edelen veelal naar de Steden gevlugt waren, het meerendeel des teruggebleven Adels als Roomschgezind en gelijktijdig vrijwillig onder Spaansche heerschappij gebleven, den andersdenkenden weinig vertrouwen inboezemde, vooral sedert Nijmegen en andere plaatsen door de Roomschgezinden den vijand in de handen gespeeld waren. Van toen af begon dan ook de zaak van aanzien te veranderen, en werd de opstand, aanvankelijk uit vaderlands- en vrijheidsliefde begonnen, op het godsdienstige terrein overgebracht, terwijl zich in den Lande twee meer bepaalde godsdienstige partijen vormden. Dit schijnt ook de hoofdaanleiding geweest te zijn van hetgeen zoowel ten opzichte der Landgerigten als anderzins voorviel.

Volgens VAN SPAENS aanteekeningen zoude reeds in 1446 voor Veluwe en Veluwenzoom ééne manier van procederen op de gerigten ¹⁾ aangenomen zijn geworden, ingevolge welke o. a. de Landdrost en Richter op bevel des Hertogs de gerigten zes weken vooruit, in de kerken hunner aanbevolen ampten

1) Uit vrees van te veel uitwijding, wordt hier geen melding gemaakt van de appellen te *Engelanderholt*, waar Ridderschap en Stedevrienden tegenwoordig moesten zijn; dit is overigens behandeld door v. HASSELT.

moesten doen verkondigen. De Hertog was gehouden veertien dagen te voren Ridders en Knechten van Veluwe, benevens den Richter en de Stad van Arnhem bij brieven tot het gerigt te verschrijven, alsmede den Heer Van Voorst en Keppel, doch verder geen vreemden, tenzij de Hertog met toestemming der Ridderschap anders bepaalde. Buiten de overige ampten van Veluwe en Veluwenzoom, appelleerden ook de vier kleine ampten als Hoevelaken, Scherpenzeel, Oldenbroek en Nijbroek aan het Gerigt van Veluwe. Op dit Gerigt werd het eerste oordeel door den Hertog, dien tegenwoordig, gewezen, en door den Overpander uitgesproken; waarop de Landdrost, die onder den Hertog zat, de regtsbedeeling op zich nam, en deze uitgerigt hebbende door den Richter van Veluwenzoom, op dezelfde wijze gevolgd werd.

Men behoeft niet te zeggen, hoeveel aan het houden dezer regtsdagen gelegen lag; ook zou uit eenen brief van Hertog KAREL van 1492 blijken, dat men naar oudergewoonte minstens vier malen 's jaars plagt te rigten. Sedert verviel die gewoonte echter meer en meer, zoo dat er tusschen 1493 en 1550 verscheiden jaren voorkomen, waarin geen gerigten gehouden werden ¹⁾; en het Quartier dan ook den 2den Augustus 1579 besloot, bij den Stadhouder aan te dringen, dat het gerigt als van ouds door eenen Drost die tevens Landzaat was gehouden werd.

Den 15den Julij 1582 werd geresolveerd, dat het gerigt den 24sten September te Ede gehouden zoude worden, en vervolgens in de andere ampten naar ouder gebruik; zullende het voortaan tweemaal 's jaars zitten, eens Maandags post Lambertum, en eens Maandags in de eerste volle week vastens.

Gedurende het besproken tijdvak van onrust en onzekerheid echter, niettegenstaande dat het Quartier ²⁾ den 10den Junij 1583 bestemd had, om het gerigt te Ede te laten beginnen, vindt men dat Arnhem den 10den September 1583 aan Elburg meldt, dat de Landdrost heftig schrijft, over het geklag en gekerm der huislieden, wegens het sluiten der Landgerigten op Veluwe; weshalve het advies van Elburg gevraagd wordt, of dat gerigt zijnen voortgang zal hebben of niet ³⁾. De zaak was echter niet gemakkelijk; wel is waar men ging in de dreigendste oogenblikken om slechts te kunnen rigten, tot eenen anderen maatregel over, met name, het Quartier besloot den 17den Mei 1589, dat de Landdrost het gerigt houden zoude *in* of *voor* de Steden daar de ampten naast gelegen waren, en ter dienst behoorden, te weten: *Ede, Voorst Barneveld* en *Apeldoorn* te *Arnhem*; *Nijkerk, Putten* en *Ermel* te *Harderwijk*; *Epe* en *Heerde* te *Hattem*; en *Doornspijk* te *Elburg*; doch zulks destijds niet uitvoerbaar zijnde, werd het Hof verzocht met den Landdrost eene bekwame wijze te beramen ten dienste van het gerigt, en deswege te adviseren.

Den 30sten Maart 1590, verklaarde de Ridderschap van Veluwe, te Barneveld vergaderd, zich tegen het houden van Landgerigten *in* de Steden, en tegen de handeling dienaangaande te Harderwijk. Voorts klaagde zij aan het Hof, dat de Jonkers op hunne huizen wonende op eene maandelijksche contributie gezet en door de Hoplieden SPAEN en BACKERT, met executie bedreigd waren. "Terwijl" zeggen zij "van alle immemoriale olde tyden her, dese landen of inwoonderen (hoeveel weyniger de Ridderschappen) mit gheene Schattongh ongelden off ongewoenliche imposition heeft kunnen off behoren te beswaeren, ten waere zulk de Bannerheeren, Ridderschappen en Steden deses Furstendoms G. en Gr. Z., daer thoe op eenen Lantdach verschreven en versamelt zijnde, by eynhellige verclaerongh geaccordeert en toegelaten hadden. Bedunckt derhalven den Jonckeren gantz vreempt ende onbehoerlick, dat deur drie oder vier of in geringe getall op een Quartiers dach toe Harderwijck wesende versamelt geconcludeert zoude zijn, zonder "zeggen zij verder "dat er één van het platteland aldaar verschreven is geweest. Door welke "handeling, tusschen die van Adel en den gemeenen man alhier te Lande geen onderscheid gehouden werd. "

Gezegde reclame baatte weinig, want betreffende het houden van het gerigt, besloot men den 16den

1) Toch bepaalde de Landbrief van Hertog Karel van 10 Junij 1532, dat de Richter van Veluwe ten minste twee maal 's jaars ten gerigte zitten zoude en de bank bekleeden, met *goede luyden der Ridderschap*, die hij verschrijven zoude. Hierbij werd aan Arnhem vergund, om twee, en aan elk der kleine Steden, om één Raadvriend te zenden. Geld. Plak. Boek, Ap. I, bl. 146.

2) Quart. Rec. v. Vel., 26 Mei 1583.

3) *Elburg*, Lade 15, n°. 8. Het schijnt dus in dat jaar in het geheel niet gehouden te zijn.

Maart 1591 bij het Quartier, dat hetzelfde ingevolge de vorige resolutie, gehouden zoude worden; alleen, dat ditmaal te Wageningen geen gerigt zoude zijn, terwijl dat van Veluwenzoom te Arnhem zoude zitten, enz. Ook zouden dezulken, welke in 's vijands Steden woonden, mogen ageren, en zich *per procuratorem* verdedigen; wordende nog later het uitschrijven van het gerigt den 17den Augustus 1591, dus na de bevrijding van de Spanjaarden, aan de discretie van den Landdrost overgelaten.

Ook ten aanzien van bovenbedoelden hun opgelegden last, hebben zich de Jonkers vruchteloos aan den Landdag gewend; althans in het reces van den 12den Julij 1590 leest men, dat de landdag verstaan heeft, dat zij zich niet behooren weigerachtig te houden, in het betalen van hetgeen waarop zij door het quartier aangeslagen zijn; waarna VAN BRIENEN, als alléén van wege de Veluwsche Ridderschap aanwezig, zich bezwaard gevonden heeft verder te stemmen. Heerlijke gelegenheid tot handelen voor de Steden!

Inmiddels had het Hof aan de Steden den 14den April 1590 geschreven, om advies: of men de Ridderschap ten platten lande zittende en alzoo beide zijden houdende, verschrijven zoude of niet, dewijl de Staten-Generaal geresolveerd hadden zulke personen tot geen bijeenkomsten toe te laten.

Bij Landschaps-resolutie van den 11den Julij 1590 werd daarop bepaald, dat geen Hooge officieren onder dingtalen of sauvegarde des vijands mogten zitten, maar zich met der woon naar de Steden moesten terugtrekken; wordende alleen de Landdrost van Veluwe hiervan den 11den Maart 1591 geëxcuseerd. Toen, zoo als wij gezien hebben, die streek in laatstgenoemd jaar van den Spanjaard bevrijd was, drongen Harderwijk, Hattem en Elburg den 20sten November 1595 aan, dat de Jonkers voortaan niet door volmagtigters ten landdage zouden mogen compareren ¹⁾, en dengenen die ten platten lande onder verding zaten, geen zitting toegestaan worden, tenzij zich bij eede zuiverende daarvan vrij te zijn; dit werd den 26sten November daaraanvolgende, door de Jonkers hoofd voor hoofd, op de Quartiers-vergadering verklaard; terwijl men sedert ook van geen comparitie bij volmagtigters meer melding gemaakt vindt.

Hiermede acht men, voor zoo verre het beoogde doel betreft, van het geschiedkundige overzicht te mogen afstappen. Sedert valt toch bijna niets meer te melden, dan haspeling om den voorrang tusschen de Ridderschap en de Steden ²⁾, of tusschen laatstgemelden onderling, alsmede protesten en contra-protesten enz. enz., welke twisten vooral na den dood van WILLEM III zoo hoog liepen, dat de Ridderschap op de Veluwe soldaten liet aanwerven, zoodat, ter voorkoming van dadelijkheden tusschen beiden standen, eene Commissie uit de Staten van Holland naar Gelderland overkwam. Aan deze mogt het wel is waar gelukken, de uitbarsting van eenen werkelijken burgerkrijg te voorkomen, doch het vuur, eerst tusschen den Adel en de Steden ontstoken, werd, toen de Stedelijke Magistraten zich eenigzins met den Adel gelijk gesteld hadden, later meer naar de Steden overgebracht. Het smeulde bij den minderen burger voort, tot dat het in 1795 in lichten laaijen vlam uitbrak, en adel zoo wel als hoogen burgerstand door eenen democratisch Franschen gloed insloot.

Deze twisten zijn door de geschiedschrijvers breed uiteen gezet, zoodat men zich van de behandeling daarvan kan onthouden en tot het tweede gedeelte dezer beschouwing overgaan.

§ 2.

Indeeling der Veluwe.

De Veluwe had zoo als wij gezien hebben, vroeger grootendeels tot de Graaflijke en Hertogelijke Domeinen behoord, waarom het dan ook geen wonder is dat er buiten Steden en Ampten, in dat gedeelte van Gelderland geen heerlijkheden en adellijke huizen gevonden werden, dan alléén de volgende:

1) Ook volgens VAN SPAEN, zoude dit voor de Land- en Quartiersdagen, bij Landschaps Resol. van 26 Dec. 1593 verboden zijn.

2) Reeds op het jaartal 1622, schrijft v. D. CAPELLEN in zijne Gedenkschriften, D. I, bl. 27, dat de Ridderschap van Gelderland doorgaans over de Steden klaagde, dat zij trachtten haar ten eenemale te verdrukken en 's Lands regering alleen aan zich te trekken.

Dorenweerd, van ouds eene vrije, Hooge of Hals-heerlijkheid, waarschijnlijk eene afscheuring van het voormalige Graafschap Redichem.

Rosande, Hooge heerlijkheid, leen van Dorenweerd.

Rosendaal, Hooge heerlijkheid.

Het *Loo*, sedert den 10den December 1694 eene Hooge heerlijkheid ten behoeve van Prins WILLEM III; doch na zijnen dood in 1702 weder aan het Landdrostampt van Veluwe gebragt, tot dat de Hooge heerlijkheid ten behoeve van den Erfstadhouder, den 13den Januarij 1748 weder hersteld werd, met bijvoeging van het geheele ampt Apeldoorn en het Uddelermeer.

Hoewelaken, dagelijksche Heerlijkheid.

Scherpenzeel, dagelijksche Heerlijkheid. Boven deze had men vroeger nog op de Veluwe:

Putten, eertijds eene Heerlijkheid, later een huis, gelijk mede de huizen, *Biljoen*, *Middachten*, *Nijenbeek*, *Wilp* en *Hoekelum* ¹⁾.

Buiten de hoofdstad *Arnhem* en de kleine steden *Harderwijk*, *Wageningen*, *Hatterm* en *Elburg*, benevens hunne geregtigheden, was het platte land van Veluwe verdeeld, in gezegde vier hooge en twee dagelijksche heerlijkheden, benevens twee groote en drie kleine Ampten, te weten:

1°. Het *Landdrostampt van Veluwe*, door eenen Landdrost beheerd ²⁾, en wederom verdeeld in de negen Schoutampten, *Eede*, *Barneveld*, *Nijkerk*, *Putten*, *Ermel*, *Doornspijk*, *Heerde*, *Epe*, *Voorst*, benevens nog *Apeldoorn*, vóór dat het bij de Hooge heerlijkheid *Loo* gevoegd was.

2°. Het *Richterampt van Arnhem en Veluwenzoom*, oorspronkelijk in vijf Schoutampten verdeeld, met name: *Rheede*, *Velp*, *Brummen*, *Renkum* en *Oosterbeek*. Sedert den 17den October 1573 echter, was *Velp* met *Rheede*, en *Oosterbeek* met *Renkum* vereenigd ³⁾.

In ieder der bovengenoemde twaalf Schoutampten, waren het de Adelspersonen, die als Amptsjonkers, elk in hun eigen ampt, op het gerigt moesten verschijnen. Hun was tevens het opzigt over kerk- en armen-goederen toevertrouwd, alsmede het huishoudelijk bestuur dier ampten, de uitzetting der schatpenningen, amptslasten, en dergelijke. Deze heeren, vroeger onder den naam van *Schiltboortige* en *Welgeboren Dienstmannen*, ook wel als *Knappen* bekend, waren van ouds de eenigste vrije geërfdes hunner kersspelen, en dus uit den aard der zaak, ook alléén geregtigd tot genoemde verrigtingen in de plaatsen waar hunne goederen gelegen waren en waar zij woonden. Hieraan is het toe te schrijven dat voor den Amptsjonker eene dubbele *qualificatie* vereischt werd, met name, in den *bloede* en in den *goede* ⁴⁾.

3°. De kleine Richterampten, *Oldebroek* en *Nijbroek*, in het burgerlijke beheerd door Richter en Schepenen, doch ter zake van het lijfstraffelijke onder het bestuur van den Landdrost; en ten slotte het Scholtampt van *Hatterm*, waarvan de Scholtus in een gedeelte der stad het regtsgebied voerde, doch waar toch ook *Amptsjonkers* gevonden werden ⁵⁾.

De amptsbetrekkingen in de Veluwe voor de Ridderschap behouden, waren die van

1°. *Landdrost van Veluwe*,

2°. *Richter van Arnhem en Veluwenzoom*, en

3°. *Jagermeester*; aangezien het Drostampt van Wageningen, sedert 1728 gemortificeerd, steeds door Riddermatigen was bediend, namen de steden daaruit aanleiding, om dat ambt bij deszelfs herstel in 1732, tegen het aan de Ridderschap voorbehouden Jagermeesterschap, ten hunnen voordeele over te stellen.

Alléén ten aanzien der aan de Ridderschap voorbehouden bedieningen zal men hier eenigzins uitwijden.

1) VAN SPAEN, Inl., D. IV, bl. 169, volg.

2) Over de kortstondige verdeling in *Over-* en *Neder-Veluwe* nader.

3) Geld. Plak. Boek, D. I, bl. 631.

4) VAN SPAEN, Inl., D. IV, bl. 236.

5) Zoo werden den 12den April 1720 en den 14den Mei 1744, twee leden van het geslacht *Haersolte*, als Amptsjonkers van het Scholtampt Hatterm geadmitteerd. Res. Rid. Veluwe.

§ 3.

Landdrost van Veluwe.

Het gewigtigste ampt van Veluwe was dat van *Landdrost*. Door hem werden niet alleen de Veluwsche landgerigten gehouden, maar hij zat ook voor in de Ridderschap, en de Quartiersvergaderingen buiten den Raadzaal van Arnhem bijeen komende ¹⁾; hij vertegenwoordigde in één woord den Souverein bij de regtsbediening in zijn ampt, en had verder de uitoefening van alle deelen van politiek en administratief gezag.

Op den Landdag van den 28sten Mei 1600 werd vastgesteld, dat de Landdrost eene instructie als andere officieren zoude ontvangen. Zoodanige instructie is in de verzameling van VAN SPAEN voorhanden. Volgens deze, moest hij in de Veluwe verblijf houden, en niet uit zijn ampt gaan, dan na vooraf eenen plaatsbekleeder (*Stadhouder*), met vergunning van den Stadhouder, Cantzler en Raden gesteld te hebben. De besluiten der Staten van Gelderland moesten door hem gehandhaafd, stroomen en straten naar vermogen beveiligd, en alle *hindernissen* door wien ook bedreven, aan het Hof en de Rekenkamer te Arnhem bekend gemaakt worden. Hij had het toezigt op de visscherijen en de middelzanden in den IJssel, moest de geleiden door Stadhouder, Cantzler en Raden gegeven onverbrekelijk houden, doch niemand hetzij doodslagers of andere misdadigers, noch Joden of Heidenen, in zijn ampt geleide geven; ook geen loterijen of dergelijke toelaten, dan met schriftelijk verlof van Stadhouder, Cantzler en Raden, wanneer hij steeds eene recognitie bedingen moest ten behoeve der Heeren Staten, door hem in rekening te verantwoorden.

Den Landdrost was verder opgedragen: de ballingen uit andere ampten of landen op te vangen en in de gevangenis des Hofs te Arnhem te doen brengen, alsmede de geregtsdagen naar de Landregten van Veluwe te houden. Alle goede breuken in het ampt vallende, moest hij terstond, op zijne verantwoordelijkheid innen en daarvan rekening doen aan de Rekenkamer van Gelderland. De kleine breuken echter van vier Heeren ponden en daaronder, bleven ten zijnen voordeele.

De Landdrost mogt niemand aan lijf of lid laten regten, dan ingevolge schriftelijken last van Stadhouder, Cantzler en Raden. Evenmin mogt hij zonder verlof diensten van huislieden nemen, of deze vrijgeven of vrij laten, wanneer zij eenmaal opontboden waren.

De volgende Landdrosten van Veluwe, onverschillig *Amptlui*den, *Drosten*, of ook wel *Richters* genoemd, worden door VAN SPAEN aangegeven ²⁾.

HENRICUS Judex in Engelant of Engelaute 1226 en ALARDUS Judex, mogelijk in Veluwe.

Theodicus DE EMERE, (of OMERE) Judex Veluae, 1265.

Lubbertus DE EMSE (of EMERE) Judex Veluae, 1303. *Pontanus*, 1307. *Sande*.

Melis VAN BILLEN, Judex Veluuae, 1310.

Henricus DE WISCH, }
Giselbertus DE BARWEN, } Judices in Veluwa, 1318. *Pont.* p. 191.

Opmerkelijk is het, dat men hier twee Drosten gelijktijdig vindt, hetwelk later ook nog het geval is geweest.

Hendrik SCUTING, Richter van Veluwe, 1322. *Duitsche Huis*.

Gijsbrecht VAN HERWINEN, 1327. *Slichtenhorst*.

Lubbrecht VAN EMSE, 1329.

Wijnand RIDDER, Richter 1333, 34. *S. Marie, Hasselt Geld. Oudh.* Judex totius Veluae, 1333.

J. VAN BRIENEN, Officiatus, 1334. *Hasselt G. O.* 364.

H^r. Otto VAN ZOELLEN, Ridder, Drossete des Graven van Gelre, waarschijnlijk op Veluwe, 1337. *S. Marie, te Utrecht*.

1) Boven hebben wij gezien dat de Burgemeester van Arnhem, ook buiten die Stad soms voorgezeten heeft.

2) Eens voor allen dient te worden bemerkt, dat men hier even als op de meeste plaatsen, volkomen vertrouwen stelt in de aantekeningen van VAN SPAEN, en deswege ook zijne aanhalingen overneemt.

Jacob BIERWISCH, Richter, 1337. *Ib.*

Udo VAN MEKEREN, 1338, 39. *Duitsche Huis, S. Marie.*

Hendrik VAN ALLER, 1342.

Garcelis VAN GRUITHUIS, Richter van Veluwe, 1349. *Duitsche Huis, 1353. Fam. pap. Arnhem.*

Hr. Hendrik DE COCK, Ridder, 1351, 56, op eene lijst, maar door VAN SPAEN niet gevonden.

Arnt VAN DER LAUWICK, 1367, 68. *Abdinghof.*

Johan VAN DER LAUWICK, op eene lijst, 1371.

De Heer VAN LIJNDEN, en Johan OSE, 1377. *Pont. p. 311.*

Willem VAN STEENBERGEN, 1380, 83, 84. *S. Marie, Harderwijk.*

Hendrik VAN HERVEN, 1381, op eene lijst, 1387. *S. Marie.*

Dirk VAN HOEMEN, 1385. *Elburg.*

Johan VAN HERWEN, Richter en Rentmeester van Gelre, 1387. *S. Marie.*

Arent DIE HASE, Richter, 1388. *Rekenkamer.*

Hendrik Vos VAN STEENWIJCK, 1390. *Elburg.*

Arent TOE BOECOP, 1390, 91, Amptman. *Adv. Wageningen, Richter, 1395. S. Marie.*

Johan MIJNSCHAERT, 1400, op de lijst.

Arnt Heer VAN LEIJENBERCH, 1405, 1406 ¹⁾.

Udo DIE BOESE, 1408. *S. Marie.*

Gijsbrecht VAN MEKEREN, Richter, 1410. *Elburg.*

Arent TOE BOECOP, 1418, op de lijst, 1417. *Elburg.*

Gijsbrecht VAN DER HOEVEN, Richter, 1420. *Abdinghof, op de lijst.*

Gert VAN DER HAGHE, op de lijst.

Hendrik WOLFF, 1423. *Rekenk.*

Gerlach VAN DER CAPELLEN, 1425, neemt in pandschap, 1427. *v. d. Cap. preuves.*

Gelis INGENULAND, 1428. Richter van alle Veluwe, 1428, 1435. *Rekenk.*

Wolter VAN MEKEREN, op eene lijst, 1433.

Hendrik VAN DER HELLE, 1435, 37. *Zehlem, Arch.*

Casijn VAN OLDENBARNEVELD, 1439. *Zehlem Arch., 1448. S. Marie.*

Hendrik DE VOS VAN STEENWYCK, 1454, 56, werd in 1457 uit zijn pantschap gelost. *Hof.*

Peter Bast. VAN EGMOND, krijgt 1457 eenen pantbrief van Hertog ARNOLD zijnen broeder, bedragende 7,516 Rijns guldens, waarvoor hij DE Vos gelost had. Hij zoude de helft van alle breuken hebben, doch de andere helft aan den Hertog verrekenen, die hem weder de kost zoude geven. De bezoldiging was 80 Rijns guldens, en 200 malder haver. Peter vermogt echter alle *peijnders* op Veluwe, bij weten van 's Hertogs raden, naar welgevallen zetten en ontzetten, voor behoudens nogtans de regten van den oversten Rentmeester. Ook mogt hij niet ontzet worden, alvorens te zijn afgelost. *Hof, bij de stukken, n°. 31.*

Peter, nog gemeld in 1459 en 1464, werd in 1468, tijdens de gevangenschap van Hertog ARNOLD ²⁾ ontzet.

Een ander Landdrost werd door ADOLF, in de persoon van Dirk VAN DER HORST Rutgerszoon aangesteld, onder voorwaarde, o. a. dat hij het toezigt zoude hebben op de wildbaan, en elk dien hij betrapt, dat zonder 's Hertogs verlof wild geschoten of gevangen had, zoude aanhouden, hoewel inmiddels het bewind over de wildbaan tot den Jagermeester behoorde. Daartoe ontving DIRK het huis

1) Niet door VAN SPAEN vermeld, maar volgens opgaaf van den Heer I. A. NIJHOFF.

2) Intusschen zijn volgens den Heer I. A. NIJHOFF nog rekeningen voorhanden van AELBERT VAN BEMMEL, over de jaren 1467 en 1468; van WILLEM VAN BUCKHORST 1473, gedurende de Bourgondische overheersching; en van DIRK VAN DER HORST in 1477 en 1480. Hieruit ziet men, dat in de tijden van verwarring, het gezag der Landdrosten ook zeer onzeker is geweest, en welligt twee te gelijk hetzelfde ambt hebben willen uitoefenen.

Grunsfloort tot woning, met *nooddruft van brand, koolgaarden, boomgaarden, duifhuis* en *vischerijen* 200 malder haver, 4 morgen hooi, en 300 postulaats guldens 's jaars, benevens de 10de penning der breuken; doch hij zoude zich niet met eigenhoorigen, keurmondsche en wastinsige lieden en goederen ophouden, verblijvende zulks ter bemoeijing aan den Rentmeester.

Eerst twee jaren later, t. w. in 1470, deed Peter VAN EGMOND, denkelijk gedwongen, afstand van dit zijn ambt, ten behoeve van Hertog ADOLPH, alsmede van zijne pretensiën wegens het brengen, na zijns vaders dood, van het slot en de stad Hattem in handen der Hertogin, tegen eene lijfrente van *f* 100 's jaars; welke overeenkomst door zijnen zoon JOHAN wel mede bezegeld doch later niet volledig erkend werd. Want uit eenen verkoopbrief van laatstgenoemden JOHAN blijkt, dat wijlen zijn vader PETER door KAREL *den Stouten* hersteld werd, doch nimmer tot een gerust bezit geraken kon; weshalve hij Johan VAN EGMOND het pandschap voor zich en zijne zuster, in 1480, voor een jaarlijks pensioen aan JOHAN Jonkheer TE EGMOND verkocht.

Inmiddels vindt men nog op eene lijst, Frederik Heer VAN BRONCKHORST, Drost en Richter, en ook Cornelis VAN MEKEREN; verder nog Frederik Heer VAN BRONCKHORST en Borculo ¹⁾, en daarop

Gerrit VAN MEKEREN, Drost en Richter, 1481. *Elburg*; 1485, 6. *Hof*.

Tijdens MAXIMILIAAN, schijnt er onderscheid bestaan te hebben tusschen *Drost* en *Amptman* van Veluwe, want gelijktijdig met den Drost Gerrit VAN MEKEREN, wordt Simon UNGHERSBACH, als Amptman aangeschreven, wegens het steken van den turf. Laatstgenoemde was echter Raad en Gevolmagtigde tot de compositiepenningen, in welke hoedanigheid hem ook de naam van Amptman kan gegeven zijn.

Herman DIE GOY, Drost. Door den Rentmeester aangeklaagd, 1488. *Hof. Sig. van Vel. op 1500.*

Berent VAN PRESICKHAVEN, Drost en Richter, 1493. *S. Marie.*

Gerrit VAN MEKEREN, aangesteld, 1497. *Rek.*

Reinier Bast. van GELRE, Hr. van Aerssen, eerst den 1sten Maart 1501, op eene pandverschrijving van 1876 enkele guldens, en later den 1sten September 1513 op eene andere van 784 guldens van 24 stuivers.

Hendrik VAN GENT aangesteld, 1505. *Rekenk.*

Carcelis VAN SCHERPENZEEL, bij consent van Reinier van Gelre, 1506. *Rek.*

• Willem VAN AESWIJN, wegens den Graaf van Egmond, 1506. *Elburg, Sig. v. Vel.*

Johan VAN RUREMONDE, als Stadhouders van den Graaf van Egmond, 1509. *Elburg.*

Herman VAN DER GOY, Onderdrost, 1509. *Rekenk.*

Gerrit VAN SCHERPENZEEL, gen^d. PALICK, Onderdrost, 1515. Deze heeft in 1523, na den dood van Reinier VAN GELRE, het pandschap overgenomen, en is, destijds *Deurwaerder* zijnde, door Hertog KAREL als Landdrost aangesteld. Toen Hertog KAREL in 1534 door den Landdrost en den Landschrijver deed opteekenen, welke erven en goederen op Veluwe, den Vorsten naar oude herkomen met dienstpaarden, zoo wel ruitersgewijze als anders moesten dienen, werd die last door den zoon van den Landdrost, WILLEM VAN SCHERPENZEEL, als zijns vaders Stadhouders uitgevoerd. Deze volgde zijn vader als Drost op.

Toen Gelderland onder KAREL V gekomen was, vaardigde de Keizer den laatsten Februarij 1545 een beveldschrift uit, nopens het Financieel beheer, en zond Gregorius VAN DIEVEN, Meester van de Kamer van Rekening als Commissaris, den 30sten Junij 1546 naar dat gewest, ten einde die aangelegenheid te regelen en nopens zijne bevinding rapport te doen. Deze kort daarop te Arnhem aangekomen, ondervond veel tegenkantsing, hetgeen te minder te verwonderen was, als men vindt dat hij meldde, dat o. a. de Amptlieden zich onderwonden van doodslagen en andere misdaden te componeren, zonder voorweten van den Stadhouders, Cantzler en Raad of van den Commissaris RENOIJ; dat, terwijl zij alle meer uitgaaf dan ontvang pretendeerden, de meeste hunner nimmer rekening deden, onder voorwendsel, dat zij hunne bezoldiging uit de breuken zouden nemen,

1) Hoewel VAN SPAEN hierop geen aanmerking maakt, komt het onwaarschijnlijk voor, dat FREDERIK destijds als zoodanig op die lijst vermeld zoude *kunnen* staan, omdat hij Bronkhorst eerst later erfde, en zich in 1488 nog *Broeder* te Bronkhorst noemde.

of wel, indien het eene jaar zulks niet mogt gedogen, zij het op het volgende zouden verhalen; en dat zij daarenboven bij de nieuwe orde van zaken, nog vergoeding van het meerdere uitgegevene, of opslag op hun pandschap eischten.

Deze toestand was echter naar DIEVEN's gevoelen strijdig met de goede orde. De Landdrost van Veluwe toch, vermogt o. a. geen criminele zaken, zonder bevel van het Hof, componeren; en terwijl hij verplicht was, vier- of ten minste driemaal 's jaars gerigtsdagen te houden, voldeed hij destijds slechts éénmaal 's jaars aan dat voorschrift. Tot het nakomen van deze verplichtingen moest hij alzoo genoodzaakt worden.

DIEVEN schijnt, blijkens zijn rapport, des te scherper gezien te hebben, omdat intusschen LAMORAAL Graaf VAN EGMOND, Baron VAN BAER, in 1545 reeds een verzoek aan den Keizer had gerigt tot handhaving van zijn regt, als erfgenaam van JOHAN, die in 1480 het pandschap wel is waar gekocht had, doch nimmer in het gerust bezit daarvan had kunnen komen. Aan de gegrondheid dezer reclame, welke aan het Hof verzonden werd, schijnt weinig gehecht te zijn; ten minste EGMOND bleef van het Landdrostambt verstooken, dat trouwens sedert DIEVEN's rapport, voor hem minder aanlokkelijks had dan vroeger.

Voorts werd bij appointment der Koningin Regentes in 1547 verstaan, dat de Officiëren informeren zouden over de compositien en remissionen, doch dat deze verder aan het Hof zouden komen, ten advies of de zaak al dan niet componibel was; en wijders ten overstaan van den Landrentmeester ter bepaling, voor welke som de brieven gedepecheerd zouden worden, hetzij onder 's Keizers zegel, dan wel onder dat van den officier, ter keuze van den rekwestrant.

Bij afsterven van den pandhouder WILLEM VAN SCHERPENZEEL in 1570, benoemden de testamenteurs en momboirs zijner weduwe Jufvrouw HADEWICH VAN ZUIJLEN en van zijne onmondige kinderen, haren broeder FREDERIK VAN ZUIJLEN VAN NYVELT tot de waarneming van dit Drostambt. Trouwens hadden WILLEMS erfgenamen daarbij geen gering belang, want men vindt, dat hij dit ambt bediende op twee pandverschrijvingen, de eene van 1876 enkele guldens, de andere van 784 guldens van 24 stuivers, waarvoor hij 159 guldens 13 stuivers renten had. Verder betaalde hij aan het klooster Mariendaal 60 goudguldens à 28 st., alle welke renten hij van de breuken inde. Hij was daarentegen verplicht zes paarden en dienaars te houden, en had in alles voor wedde, haver, hooi, brand, onkosten, omrijden en gerigten 579 L. 16 st.

Hoewel zich ter verkrijging dezer betrekking twee sollicitanten te Brussel opdeden, met name HENDRIK BENTINCK, destijds Richter van Arnhem, en OTTO VAN DEN ZANDE; adviseerden Hof en Rekenkamer, dat vooraf de weduwe van den pandhouder gelost behoorde te worden, wanneer ook zijlieden eene verdeling van het Ampt in twee deelen zouden kunnen beëmen; zelfs, daar men toch met de Ridderschap en Steden van Veluwe communiceren moest over het bekleeden der gerigtsbanken, en die niet gaarne van hunne oude landregten, landschrijven en gewoonten zouden willen scheiden, zoude welligt de Veluwe in drie deelen gesplitst kunnen worden, en aan de Drost van Wageningen, Harderwijk en Hattem toevertrouwd ¹⁾.

Den 9den Februarij 1571 bekrachtigde de Koning eene overeenkomst tot lossing der SCHERPENZEELS ²⁾, waarop de Veluwe in twee deelen gesplitst werd, *overmits die groote, breedde, wijde en lengde deszelven Drostampts*; zoo dat het Drostampt van Neder-Veluwe, strekkende aan het sticht van Utrecht met Hoevelaken en Scherpenzeel, aan FREDERIK VAN ZUIJLEN VAN NYVELT bleef; en de Over-Veluwe, strekkende naar Overijssel met Oldenbroek en Nijbroek aan HENDRIK BENTINCK kwam. Beide waren verplicht twee knechten en drie paarden te houden, welk getal in 1573 door ALBA voor de Over-Veluwe, als toelage vermeerderd werd met nog drie paarden en drie rijzige knechten ³⁾. Hierop had men in

1) VAN SPAEN, Brieven uit en aan het Hof.

2) Van Regeringswege werd echter ten aanzien der belanghebbenden, hieraan denkkelijk geen gevolg gegeven, omdat een nader verdrag, den 27sten December 1576 aangegaan, in 1581 door het Hof vernietigd werd.

3) Hof Landzaken, D. fol. 233.

Veluwe de wonderlijke vertooning van twee Drostten te gelijk ten gerigte zittende ¹⁾. Deze splitsing duurde evenwel niet lang, want, toen de Landdag den 4den Februarij 1579 ²⁾ die vereenigde zitting beschouwde, als strijdende met den landbrief en het oude gebruik, leverden de erfgenamen van WILLEM VAN SCHERPENZEEL den dag daarop bij het Quartier een beklag in tegen de splitsing van het Drostampt van Veluwe door den Hertog van Alba, verzoekende tevens continuatie van dat ambt ³⁾; waarop het Quartier besloot bij den Stadhouder te bewerken, dat het Drostampt weder vereenigd werd, en alle *Amptluyden* voortaan weder geboren Gelderschen zouden moeten zijn.

Aan dat verlangen, voor zoo verre de vereeniging aanging, werd door den Stadhouder in Januarij 1580 voldaan, en BENTINCK, behoudens het regt der SCHERPENZEELS, provisioneel tot Landdrost aangesteld; terwijl ZUIJLEN, als zijnde geen landzaat, ontzet werd. Maar ook BENTINCK, van wien men vindt, dat hij later steeds de Spaansche zijde hield, verloor weldra zijn ambt; daar het Hof den 10den Mei 1581, ten gevolge van de reclames der erven SCHERPENZEEL, alles casseerde: „ wat tegens den verdrag, so in name des „ van SCHERPENZEEL op den 27sten December 1576, des Drostampts halven was upgericht; en restitueerde „ den (voornoemden) van SCHERPENZEEL weder al sulcke gerechticheit, als hun in tijdt der erster nomination, „ vermogens voorangetoghen verdrach was vorbealden. Alzo dat zij eenen inheymisch geboeren en qualifi- „ cierten van Adel up approbation ind confirmation tot bedieninge des redintegrierten Drostampts solden „ moegen noemen. „

De erfgenamen benoemden hierop hunnen oudsten broeder JOHAN VAN SCHERPENZEEL, die, nadat BENTINCK den 26sten Junij 1581 door het Quartier ontslagen was, van den Prins van Oranje approbatie en confirmatie kreeg. Desniettemin vermeene men niet, dat hem dat bezit onbetwist gebleven zij. ZUIJLEN, die in 1580 reeds met BENTINCK gehaspeld had ⁴⁾, sloeg in 1583 tot daden van geweld over, zoodat SCHERPENZEEL door het Quartier gemagtigd moest worden zulks gewapenderhand te weeren en naar landregt te straffen.

De bezoldiging van den Landdrost, die vroeger buiten de breuken soms slechts *f* 100 bedragen had, werd bij Landdags Resolutie van den 21sten Maart 1598 op *f* 660 gebragt, daarop den 16den Februarij 1629 verhoogd met *f* 200, den 8sten Maart 1676 weder verminderd tot *f* 500, doch den 27sten October 1708 hersteld. Ook werd den 13den Mei 1620 op den Landdag vastgesteld, dat de Drost provisioneel volstaan kon met het onderhoud van drie dienaars en vier paarden.

Na SCHERPENZEELS dood in 1619, werd Assueer VAN APPELDOORN benoemd uit twee personen door Veluwe voorgeslagen, alles ingevolge het bepaalde bij Land. Res. van den 11den Julij 1590, ten aanzien van de vacature van Hooge Officien die niet verpand waren; in welk geval door het Quartier *twee* gekwalificeerde personen van de Gereformeerde Religie aan Stadhouder, Cantzler en Raden voorgedragen moesten worden, ten einde *éénen* daaruit te kiezen. Hierop volgden:

Robert VAN ARNHEM, Heer van Rozendaal, 1646.

Hendrik VAN ESSEN, 1650.

Hendrik Frederik BENTINCK, door de Franschen aangesteld, 1673 ⁵⁾.

1) Elburg, L. 23, N°. 71.

2) Land. Rec. 4 Feb. 1579.

3) Quart. Rec. v. Vel. 5 Feb. en 2 Aug. 1579.

4) Quart. Rec. van Vel. 5 Julij 1580.

5) Louis Robert, Intendant de Justice, Finance et Police dans les pays conquis sur les Hollandais, *Hof. Comm. Boek V*, fol. 271, heeft commissie gegeven;

1°. aan Gerard VAN DER HORST, als Scholtus van Elst, 11 November 1672. *Ib. fol. 266 Vso.*

2°. Guillaume Louis DE MONTFORT, Sr de Reijgersfort, als Drost van Wageningen, 19 December 1672.

3°. Jacob DE RUIJTER, als *Bailly de Nijbroek*, 12 Mei 1673. *Ib. fol. 269.*

4°. Hendrik Frederik BENTINCK, tot Kemnade, als *Grand Bailly ou Drossard te Velau*, 14 Junij 1673. *Ib. fol. 267 Vso.*

5°. Guillaume VAN DOTECUM, als *Grand Veneur du Quartier de Velau*, 14 Junij 1673. *Ib. 268 Vso.*

6°. Cornelis VAN STENLER, als Raad in den Hove, dewijl hij, „ non obstant sa foij Catholique a été employé par les Etats dudit Quartier de Velau, depuis plusieurs années comme leur avocat ordinaire. „ 10 Maart 1674. *Ib. fol. 271 Vso.* Geen dezer commissien is bij de Rekenkamer geregistreerd.

Lucas Willem VAN ESSEN, bij afstand van zijnen vader Hendrik, 1680.
 Johan VAN ARNHEM, Hr. v. Rozendaal, 1701.
 Johan VAN WIJNBERGEN, tot Glinthorst. *Verwalter*, 1716.
 Willem VAN HAERSOLTE, tot Yrst, 1717.
 Hendrik Jan VAN ESSEN, tot Schaffelaer. *Verwalter*, 1728.
 Johan VAN WIJNBERGEN, tot Glinthorst. *Verwalter*, 1730.
 Lubbert Adolf TORCK, Hr. v. Rozendaal, 1730.
 Andries SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, 1758.
 Goossen Geurt BENTINCK tot Aller en Brieler. 1776.
 Willem VAN HAERSOLTE tot Yrst. 1786.
 Frederik Godert VAN REEDE, tot Parkelaer, 1791, afgezet bij de revolutie van 1795. Sterft 1807.

§ 4.

De Richter van Arnhem en Veluwenzoom.

De Richter stond te Arnhem over de Geregtszaken, en oefende in den Veluwenzoom gelijksoortige betrekking uit als de Landdrost in de Veluwe. Op de Ridderschaps-, Quartiers- en Landschapsvergaderingen volgde hij in rang op den Landdrost.

Als Richters worden door VAN SPAEN vermeld:

MAURITIUS, quondam Judex apud Arnhem, 1299. *S. Pieter*.

JACOB, zoon van Mauritius, 1310. *v. Hasselt, Arnh. Oudh.* I, 183.

Hendrik Hr. VAN WISCH.

Steven VAN BIMMEN, Richter van Arnhem en Rhede, 1345. *S. Marie*.

Gerrit VAN ARNHEM, 1358. *Yrst.*

Herman VAN WEIJLHUSEN, tijdens Hertog Eduard, *Rekenkamer*.

Arnt VAN DEN GRUITHUIJS, tijdens Hertog Willem, *Rekenkamer*.

Arnt TEN HAVE, Richter van Arnhem en Brummen, 1387. *Engelenburg Arch.* 1387, 88, 90, 91. *Rekenk.*

Herman TEN CORTENOEVER, 1389. *Biljoen Arch.* 17 September 1388. *Rekenk.*

Arnt VAN SCRAMPRADE Godertz, bij pandschap, 1392. *Rekenkamer*.

Jan BIERWISCH, 1393. *Rekenkamer*, 226.

Jan DE GRUITER Derksz, 1396, 99, 1401, 17. *Biljoen, Rekenkamer*.

Jan VAN WIJCK, 1406, 7, 13. *Copia bij van Spaen*.

Gillis INGENULANT, 1422, *Biljoen*. Van dezen leest men dat hij in 1425, *gichten noch richten en woude, hij en woude van eenen banne meer hebben dan eenen Vleemsch groot*. *v. Hasselt, Arnh. p.* 8.

Carcelis VAN SCHERPENZEEL, 1429. *S. Marie*.

Derk HESSEL, 1431. *Rek.*

Arent DE GRUITER, aangesteld 1435, doet afstand 1442. *Arnhem*.

Dirk VAN HERWEN, aangesteld 1442. *Arnhem. 1443. v. Rhijn*.

Carcelis VAN DEN GRUIJTHUIJS, in 1447 door Hertog ARNOLD tot Amptman en Richter te Arnhem, te Brummen en in den lande van Veluwenzoom aangesteld, om zelf of door iemand van zijnentwege, alle breuken ten behoeve des Hertogs te innen en den oversten Rentmeester gehoorzaam te zijn. Groote breuken echter, wegens doodslag, geweld of anderzins, mogt hij niet *scheiden*, dan door den Rentmeester. Voor dit ambt had GRUIJTHUIJS aan den Hertog 4,466 enkele Overlandsche Rijnsche guldens en 29½ kromstarten betaald, tot lossing van Hr. JOHAN VAN ARKEL uit hetzelfde ¹⁾. Zijne bezoldiging bestond uit

1) ARKEL was dus zijn voorganger, doch sedert wanneer?

100 Rijns gulden, benevens 12 dito gulden voor den Stokmeester te Arnhem, en 12 dito voor kost, als hij ten gerigte zat, buiten extraordinaris kost en uitgaven. Aan hem kwam één derde der breuken in mindering van het geld, dat hij op het ampt had; het overige moest hij verrekenen. Hoe dat plaats had zagen wij boven. Verder beloofde de Hertog hem een goed hoofdheer te zullen zijn bij verlies van knechten en paarden in zijne dienst, en dat hij hem in dat geval aan doodslag, of verwondingen niet breuken zoude; vechterijen echter, niets met 's Hertogs dienst gemeens hebbende, zoude hij boeten als een ander, doch niet ontzet worden, alvorens te zijn afgelost. In 1458 kwamen nog 100 Rijns gulden bij zijn inkomen, voor ossen aan de *Stalbrueders* ¹⁾.

Sedert de verpanding van het Richterambt, vindt men dat ook onderdeelen van dat ampt verpand werden. Zoo verpandde CARCELIS in 1462, met toestemming van zijn neef GERRIT JEGERS VAN PADTBROECK, die destijds het Richterambt voor hem waarnam, het Peinderambt van Brummen aan CLAAS NOORDING, voor 225 Overlandsche Rijns gulden voor zes jaren. Ingelijks dat van Rheden en Velp in 1460 aan JOHAN KNEFENGER voor 100 Keurvorster Gouden Overlandsche Rijns gulden, aan, enz. ²⁾. Hetzelfde had ook later in 1497 plaats, tijdens den Richter SCHERPENZEEL. In 1475 was het inmiddels voor de Bourgondische tusschenregering, die het regt der pandhouders niet schijnt erkend te hebben, zeer bezwaarlijk ten gevolge der verminderde profijten en tractementen, eenen Richter te vinden; immers destijds verzocht de Stadhouder aan GERRIT VAN MEEKEREN, die betrekking op betere voorwaarden te willen aannemen, omdat iedereen weigerde.

Na GRUIJTHUIJS dood, gaf zijne weduwe JOHANNA SNOEIJEN (SONOIJ) het Richterambt in 1478 gedeeltelijk aan WICHART TEN HAVE over, en stond in 1482 haar nog overgebleven aandeel aan het Gasthuis te Arnhem af; hiervan had dat gesticht in 1546 nog het genot.

Carcelis VAN SCHERPENZEEL volgde als Richter, 1488. *Hof.* 1492. *Selem.* 1502. *Rek.*

Terwijl SCHERPENZEEL des Hertogs Richter was, stelde de Aartshertog van zijne zijde eenen Richter in de persoon van FRANS DE VOS VAN STEENWJK aan; en toen deze door Hertog KAREL gevangen was genomen, belastte de Aartshertog HERMAN VAN MEEKEREN met de waarneming zijner bediening. Dit gaf echter, nadat DE VOS weder op vrije voeten gekomen was, aanleiding tot een proces tusschen beide belanghebbenden. Bij vonnis van het Bourgondische Hof, van den 23sten Februarij 1508, werd DE VOS hersteld, doch de renten van 50 gulden, waarmede zijn ampt ten behoeve van het St. Catharina Gasthuis te Arnhem bezwaard was, bleven ten zijnen laste ³⁾. Opmerkenswaardig is het, dat gezegd Hof in 1509 verstond, dat het Richterambt van Arnhem en dat van Veluwenzoom twee ampten waren, hoewel sedert eenigen tijd door slechts éénen Amptman bediend.

Johan VAN SCHERPENZEEL, aangesteld 1514. *Yrst.* 1518. *Dom Capt.*

Otto VAN SCHERPENZEEL, aangesteld 1520. *Yrst.* sneuvelt 1527.

Otto VAN DER STAEDÉ, bij presentatie der Stad van Arnhem en door uitspraak van Hertog KAREL in het Richterambt van Arnhem geconfirmeerd en ingezet, ten behoeve van St. Catharina Gasthuis 1530 ⁴⁾.

Gijsbert VAN WIJHE, 1533, 35. *Arnh. Gasthuis.*

Willem HINCKART, 1536. *Rek.* 1539. *Land. Rec.*

Johan MOM, 1543, 46. Deze hield het ampt nog op den ouden pandbrief van CARCELIS VAN DEN GRUIJTHUIJS, waarvan aan het Gasthuis te Arnhem 1000 Rijns gulden, en aan eenige Schouten van Veluwenzoom 566 dier gulden toekwamen. Hij bood den Keizer zijne portie aan voor 1,400 Goudgulden of renten van dien ⁵⁾

1) Hof, en kopij bij VAN SPAEN.

2) Charterk. Lade C.

3) Charterk. Lade A.

4) Rekenk. XIV, Lib. 13.

5) Memorie van DIEVEN. *Rekenk.* MOM verlangde waarschijnlijk te verkoopen, dewijl de Koningin Regentes den 30sten Junij 1545 alle compositien in het criminele streng verboden had.

hetgeen het Hof bij de Koningin Regentes zeer aanbeval, omdat Mom tot zijne bediening onbekwaam was. Hieraan schijnt dan ook gevolg gegeven te zijn, want van pandbrief was sedert geen sprake meer; zoo werd na hem Johan VAN BOECKHOLT in 1552 aangesteld, doch stierf reeds in 1554.

Coenrad VAN MEEKEREN aanvaardde zijn ambt in 1554, onder voorwaarde van binnen Arnhem te zullen resideren en twee paarden te onderhouden; niettemin maakte hij in 1558 zwaarigheid daaraan te voldoen uithoofde van de meerdere onkosten aan gezegde residentie verbonden, alsmede dewijl nu de gerigtskosten ten zijnen laste kwamen.

Ook met de ingezetenen van Oosterbeek had COENRAD moeilijkheden; hierover klaagde hij in 1559 bij het Hof. Hij beweerde namelijk, dat de Richter ingeval van doodstraf in possessie was, alle kerspelslieden van zijn ampt te onthieden om de justitie gewapend te sterken, terwijl die van Oosterbeek in het bijzonder, steeds gewoon waren de staken of posten daar het hoofd der misdadigers opgezet werd te scherpen, het rad aan te steken en den galg op te rigten; waarom hij hen nu bij weigering met 10 Goudguldens heboet had. Ook bragt hij getuigenis aan, ten bewijze, dat buiten Oosterbeek, geen andere kerspelen in Veluwenzoom bedoeld werk verrigten.

Oosterbeek voerde daartegen aan: dat het een oud gebruik was, dat men van hare kant bij doodstraffen met schuppen en bijlen tegenwoordig was, den post slecht maakte, scherpte, en het rad daaraan stak; doch zulks geschied zijnde, grepen de Velpers den staak aan, en dan hielpen de *gemeenhuyssluiden* malkanderen den staak overeind in den kuil te brengen; waarvoor zij insgelijks verklaringen van oud Richters bijbragten. In 1561 was deze zaak nog hangende ¹⁾.

COENRAD deed in 1564 afstand ten behoeve van zijnen zoon Evert VAN MEEKEREN, wanneer eene instructie voor dezen vervaardigd en in art. 1 gezegd werd: dat hij gehouden was "die Residentie binnen " Arnhem te houden, en niet uytter Stadt te reysen, hij en hebbe eerst gestelt een Stadhouder of onder- " richter, de welcke in alle saecken syn plaetse bewaren sal; " verder volgt " ende daer die burgeren onder- " saeten des ampts ende vremde man aengehouden syn, *alles onvermundert en ongecrencht die privilegien der " stadt van Arnhem ende Veluwenzoom* ²⁾. " Deze Richter in 1567 afstand gedaan hebbende, werd opgevolgd door Hendrik BENTINCK, die het ambt bediende op eene wedde van 200 L., benevens de helft van alle breuken ³⁾, tot dat hij Landdrost geworden, in 1572 voor deze betrekking bedankte, en vervangen werd door Pelgrim VAN DEN GRUIJTHUIJS. Deze bleef Richter tot 1590 en werd opgevolgd door:

Johan VAN ARNHEM.

Johan VAN GOLSTEIN, 1607.

Hendrik VAN ESSEN, 1623. In 1625 verlangde deze eenen zaakwaarnemer aangesteld te hebben, en verzocht dat Arnhem en Veluwenzoom niet gescheiden maar slechts door éénen verwalter bediend mogten worden. Hiertegen kwam Arnhem op, dewijl bij afwezigheid des Richters, de oudste Schepen zijne plaats vervulde, doch bewilligde, dat een gekwalificeerd persoon uit hare Regering door het Quartier daartoe genoemd werd. Het Quartier sloeg C. BENTINCK daartoe voor ⁴⁾.

Frederik VAN ESSEN, in 1640 aan zijnen vader toegevoegd, later Richter.

Jan VAN ARNHEM, voorloopig, 1671.

Evert VAN DELEN van Laer, 1672.

Jan VAN ARNHEM van Rozendaal, 1675.

Willem VAN HAERSOLTE tot Yrst, 1701.

Godert Adriaen VAN REEDE, 1717.

Lubbert Adolph TORCK van Rozendaal, 1728.

1) Hof, oude stukken, N°. 1176.

2) Deze laatste woorden werden in latere instructien niet opgenomen.

3) Charterk. Lade C. Staat in de Rekenkamer opgemaakt, op last van ALBA, 22 Mei 1570.

4) Quart. Rec. Veluwe, 18 Junij 1625.

Alexander VAN DEDEM, 1730.

Carel VAN ESSEN tot Helbergen, bij provisie, den 11den September 1741.

Hendrik Jan VAN ESSEN tot Schaffelaer, den 29sten October 1741.

Andries SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, 1753.

Hendrik Frederik SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, 1758.

Alexander Diederik VAN SPAEN, bij provisie, den 26sten April 1763.

Anthonij George VAN ECK tot Nergena, den 20sten October 1763.

Goossen Geurt BENTINCK tot Brieler, 1774.

Heilwig Dirk VAN LIJNDEN tot Lantfort, 1776.

Jacob Willem VAN ECK, bij provisie, den 16den April 1782.

Willem VAN HAERSOLTE tot Yrst, den 2den Mei 1782.

Frederik Godert VAN REEDE tot Parkelaar, 1786.

Willem Anne SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, 1791 tot 1795.

De bezoldiging der Richters was, gelijk die der Landdrosten, zeer verschillend. Men vindt dat op den Landdag van den 21sten Maart 1598 zijne gage tot *f* 250 verhoogd werd, en wederom den 16den Februarij 1629 met *f* 200 vermeerderd; doch dat den 8sten Maart 1676 dit er weder afgenomen werd, zullende hij evenwel alle breuken bij de Rekenkamer verrekenen, en daarvan twee derden genieten. Eindelijk werd die bezoldiging den 27sten October 1708 teruggebracht op dezelfde hoogte als vóór 1676.

§ 5.

Luitenant Jagermeester.

Geen vermaak heeft van de oudste tijden af tot zoo veel twist aanleiding gegeven en zoo veel bloed gekost, dan hetgeen men gewoonlijk met den naam van *jagtliefhebberij* bestempelt. Men wil dit woord als taaleigen eerbiedigen, maar het groote gewigt door het meerendeel steeds aan de jagt gehecht, voert van zelf tot de bewering, dat het jagen iets meer is, dan hetgeen gewoonlijk onder den naam van *liefhebberij* wordt verstaan. Immers, de zwaarste straffen op het ongeoorloofde jagen gesteld, hebben het stroopen toch nimmer geheel kunnen beletten, zoodat het dan ook minder te verwonderen is, dat de Adel dit hem voorbehouden regt, op den duur niet tegen de vorderingen van den burgerstand heeft kunnen handhaven.

Gelders Graven en Hertogen verkregen door de overeenkomst met de Heeren VAN BYLAND en VAN VIANEN in 1294 aangegaan, *bijna* uitsluitend ¹⁾ het jagtregt op de Veluwe, waarover het toezigt aan het geslacht VAN HOECKELUM opgedragen werd. Het grof wild was hooge jagt en den Vorst voorbehouden, doch de Dienstman oefende reeds in oude tijden de kleine jagt uit, hoewel men geen bewijs heeft kunnen vinden, dat hem zulks op de Veluwe bepaaldelijk vergund was.

Bij plakkaat van Mei 1546 bepaalde Keizer KAREL V: „dat nyemant van den Adel, die van alts ge-
„woenlick syn ind gepleecht hebben velthoenderen te moegen vangen, sulx en sal moegen doen myt sack,
„voer St. Lamberts dach“, wordende dit den 16den April 1547 hernieuwd. Ook Koning PHILIPS verklaarde de Ridderschap geregtigd tot de hazenjagt en het vangen van de veldhoenders ²⁾. Niettemin schijnt in 1571 nog eenige overlevering bestaan te hebben, dat de jagt op het grootste deel der Veluwe uitsluitend Hertogelijke jagt was; althans zoude zulks de handeling des Jagermeesters begrijpelijk maken, die destijds PETER VAN APPELDOORN, RIJKWIJN VAN ESSEN en HENDRIK VAN ISENDOORN à BLOIS, allen naar hunne

1) *Bijna uitsluitend*, want o. a. de Heer van Dorenweerd bezat jagtgeregtigheid in een gedeelte der Veluwe, ook de Heer van Wisch. G. v. HASSELT, Geld. Bijzonderh. n°. 2 en 3.

2) v. HASSELT, Geld. Bijz. bl. 67.

namen te oordeelen Veluwsche Jonkers, wegens het vangen van veldhoenders, van paard, zadelpoer, netten, roer- en veldhoenders beroofde, doch ook weldra van het Hof last ontving het ontnomene kost- en schadeloos tegen borgtogt terug te geven, onder voorbehoud nochtans, indien hij vermeende dat de aangehouden tot het vangen niet gerechtigd waren, hen voor het Hof te mogen actionneren ¹⁾.

Na de afzwering des Konings werd het jagtregt bij Quartier-Reces van Veluwe van den 3den October 1581, met de volgende bewoordingen bij uitsluiting van alle anderen voor den Adel behouden:

„ Item die Drost van Veluwen wordt geauthoriseerd, dat alle die ghene die niet van Aedel en op „ Landt en Quartiersdaegen verschrievē warden, honden, winden, sacken, loepnetten of andere instrumenten „ daarmede haesen, velthoenders ofte andere wijlbraedt mede solde moegen vangen, denzelven neemen „ ende afhendich maecken en deselve niet liden, op poene van 25 guldens. Insgelijks sullen die Jonckeren „ moegen doen daer sy jemant bekomen kunnen op poene vurss. „

Wonderlijke verhouding voorwaar! Veroorloof den *Jonckeren* dieven, of moordenaars aan te houden, zij zullen zich daardoor te regt of ten onregte beleedigd achten; doch tot het vangen van eenen wilddief of strooper, ja zelfs tot het jagt daarop maken laten zij zich geredelijk gebruiken!! Wederom een bewijs, dat de jagt meer is dan eene gewone *liefhebberij*.

Toen het jagen, zoo als gezegd is, op de Veluwe eenmaal als *uitsluitend* Adelsregt erkend was, werd daardoor de jagtlust in de Steden te meer aangewakkerd, dewijl de burgers zich daartoe ook gerechtigd beschouwden, en reeds in 1563 Arnhem en Elburg voor hunne burgers op dat regt aanspraak hadden gemaakt. De Steden beweerden daarenboven nog, sedert de afzwering van Spanje, dat het jagtregt, als Souvereiniteitsregt, aan de Staten was gekomen, en derhalve elk lid dier Staten, dat is, elk Stedelijk Magistraat, als deel uitmakende van de Souvereiniteit, daarop evenveel aanspraak had als de Jonkers.

Onnoodig schijnt het hier veel over dien twist uit te weiden, welke vooral tijdens Prins WILLEM III zeer hevig werd; alleen zal men aanvoeren, dat, terwijl de Stadhouders steeds het Opperjagermeestersambt vervuld hadden, zulks ook bij het Regerings-reglement van Februarij 1675 aan gezegden Vorst werd opgedragen, met bepaling tevens, dat voor de Veluwe een *Jagtgerigt* zoude worden ingesteld onder voorzitting van den Jagermeester van Veluwe, die de zaken betreffende de jagt in dat Quartier beregten zoude, bijgestaan door vijf adellijke personen, daartoe door den Erfstadhouder uit den Veluwschen Adel gekozen. Doch de Steden van dit Quartier weigerden het dientengevolge vastgestelde plakkaat op de jagt te publiceren, en weldra nam de oneenigheid over de toepassing van hetzelfde door het jagtgerigt in die mate toe, dat de Steden zich den 15den Maart 1676 onderling verbonden tot behoud van het regt hunner burgeren. De Prins maakte hieraan den 1sten Maart 1677 een einde, zoowel door zijne beslissing, dat de burgers niet tot de jagt gerechtigd waren, als door de vaststelling van een nieuw jagtreglement, dat dan ook door de Steden gepubliceerd werd. Dat echter uitstel geen afstel is, werd ook hier bewaarheid; want nauwelijks was Koning WILLEM in 1702 gestorven, of de Magistraten beweerden op nieuw dat hun het jagtregt mede toekwam, en zij stelden zich daarvan *via facti* ²⁾ in het bezit, waarop dat regt hun bij latere plakkaten, gelijk ook aan eenige daarbij aangewezen burgers, gewaarborgd is geworden ³⁾; zoodat men tijdens het herstel van het jagtgerigt, bij Regerings-reglement van Oct. 1750, buiten den Jagermeester en drie

1) Brieven van het Hof.

2) Hiertoe eenigzins gemagtigd door de Landschapsresolutie van 8 April 1702, art. VIII, t. w.

„ De Landschap heeft het Quartier van Veluwen geauthoriseerd, om door gecommiteerdens met den Jagermeester van Veluwe „ te concerteren over het schieten van eenige herten, en dat aan de *leden* dezer provintie gepermitteerd zal zijn, op zoodanige dagen „ als er herten gejaagd of geschoten zullen worden, voor haar plaisier bij die jagt te assisteren, alles buiten kosten van de Quartieren, „ Domeinen en Ampten. „ Tevens was bepaald, dat ten aanzien van de kleine jagt een nieuw reglement zoude worden ontworpen met buiten exercitiestelling van het jagtgerigt. DE MEESTER, Ned. Jaarb. 1848, n°. 2, bl. 293.

3) Plakk. 22 September 1750, 22 Julij 1751.

der Raden welke tot den Veluwschen Adel moesten behooren, ook nog twee Jagtraden zag optreden, gekozen uit de Stederegenten en deel uitmakende van den burgerstand.

De betrekking van Luitenant-Opperjagermeester bleef evenwel steeds aan de Riddermatigen voorbehouden.

Aanvankelijk zoo het schijnt, een leen van het geslacht van HOECKELUM, viel het Jagermeesterschap later aan het Hertogdom terug, wanneer het doorgaans door den Stadhouder vervuld werd, die weder Luitenanten aanstelde, welke in de latere stadhouderlooze tijden door het Quartier benoemd werden.

Als Jagermeesters komen in de stukken van VAN SPAEN verschillende personen voor, waarvan de lijst volgt.

Wijnand en Godard JEGERS, dienstluiden des Graven van Gelre, 1263. *Slichtenhorst*, p. 580.

Randolfus VENATOR, ontvangt gerst voor de honden op Rosendaal, 1314. *v. Hasselt, Rosendaal*, p. 2.

Randolf RANDOLFSZON DES JEGERS, 1359.

Randolf Randolfszoon, ook Renne VAN HOKELUM, met het Jagerambt op Veluwe en het Rijkswald ten zadelleen beleend, 1402.

Johan VAN HOECKELUM, 1402.

Johan VAN HOECKELUM, 1424. Tocht zijne vrouw LUBBERICH aan Heukelum 1449.

Johan VAN HOECKELUM, zijn zoon, vernieuwt den eed den 8sten October 1473.

Herman VAN HOECKELUM, Johanszoon, den 5den September 1481. Intusschen noemde zich Hr. WIJNAND VAN ARNHEM Ridder, in 1474, *Raidt en Oeverste meester Jeger mijns Gnedigen Heren 's Hertogen van Burgundien ende van Gelre*.

Nog wordt een Jagermeester HIERONIMUS... in eenen brief van Bannerheeren, Ritter- en Raetsvrunden, den 1sten October 1488 gemeld.

Johan BENTINCK, aangesteld den 17den October 1500, gemeld 1504, 13, 24, ook als Doctor Johan BENTINCK, *Jhegermeister*, den 12den Julij 1529. Nadat hij dit ambt bijna 40 jaren lang had bediend ¹⁾, werd BENTINCK, den 31sten Augustus 1537, met het toen van vrij goed tot leen gemaakte Huis Loo beleend, benevens het Jagerambt, voor hem en zijn mannelijk oir uit zijne zoons ADOLF en KAREL gesproten. Dit regt hield echter geen stand; want KAREL stierf reeds vroeg en ADOLF BENTINCK, die mede in de beleening zijns vaders begrepen was, vernieuwde wel den eed den 19den September 1547, doch overleed insgelijks kort daarop kinderloos in 1548.

Zeger VAN ARNHEM, zwager van BENTINCK, ontving, wel is waar met consent der Koningin, den 3den September 1548 het *Jagermeesterambt 's lands van Gelre* voor zijn leven, doch droeg zijn regt ongeveer in 1549 over aan den Stadhouder PHILIPS VAN LALAING Graaf VAN HOOGSTRATEN, en deed den 6den September 1555 ook nog afstand van de hem eventueel bij LALAINGS dood toekomende aanspraak ²⁾.

Achtereenvolgens komen daarop de Stadhouders Graaf VAN HORN, Graaf VAN MEGHEN, Vrijheer VAN HIERGES, Graaf JAN VAN NASSAU, Graaf VAN DEN BERG, en de Graaf VAN MEURS en NIEUWENAAR als Opperjagermeesters voor, terwijl die betrekking intusschen werkelijk door eenen Luitenant of Stadhouder waargenomen werd. Zoo vindt men CAREL VAN VELTBRUGGEN, als Jagermeester onder den Graaf VAN HORN, alsmede JOHAN VAN INGENULANT, door HIERGES in November 1574, tot zijnen Stadhouder aangesteld.

De latere Stadhouders van Gelderland uit het Huis van NASSAU hebben het voorbeeld hunner ambtsvoorgangers gevolgd en benoemden Luitenanten ter waarneming van hun ambt van Jager- of liever Opperjagermeester van Veluwe; zoo werd

Johan VAN GENT, Hr. van Oijen, door Prins MAURITS den 16den Mei 1592 tot Jagermeester benoemd.

1) In 1509 schijnt BENTINCK eenigen tijd door OT VAN SCHERPENZEEL vervangen te zijn geweest, en in 1539 beweerde JOOST VAN TIEL, namens zijne huisvrouw, dat hem het haar toekomende regt van de HOECKELUMS onthouden werd.

2) Dat het Jagermeesterambt niet verbonden was aan het goed van Heukelum, blijkt daardoor, dat den 3den Januarij 1577 WILLEM VAN POELWICK, met het oude goed te Heukelum en al deszelfs toebehooren beleend werd; *uitgezonderd het Jagerambt en toebehooren*, hetwelk men niet verstond onder de beleening begrepen te zijn. *Leenregist. v. Geld.*

Otto VAN GENT, Hr. van Dieden, werd Jagermeester op eene bezoldiging van *f* 1200, behoudende de Stadhouder het overige, in te gaan met 1614. Zijne nadere commissie van den 28sten Mei 1626 was als *Luitenant in het Opperjagermeesteramt van de Veluwe*.

Hendrik VAN ECK tot Medler en Harseloe, bij afstand van VAN GENT, met de benaming gelijk hierboven, door den Stadhouder aangesteld den 31sten Mei 1630.

Johan Baron VAN SCHELLARD tot den Dorenweerd, bij afstand van VAN ECK, als boven, den 10den October 1648 door Prins WILLEM II aangesteld, legde in diens handen den eed af. Hij was Roomsch Catholijk en komt later als Graaf voor.

Godert VAN REEDE, Graaf VAN ATHLONE, werd door Prins WILLEM III, bij afstand van den Graaf VAN SCHELLARD, den 26sten Maart 1675 benoemd ¹⁾.

Godert Adriaan VAN REEDE tot Herveld, bij afstand zijns vaders, insgelijks door Koning WILLEM aangesteld den 4den November 1701, legde den 15den November daaraanvolgende zijnen eed af in handen van het Hof.

Hoewel de Luitenant-Opperjagermeester bij het Regerings-Reglement van 1675 genoemd was onder de Officieren van Veluwe, en het derde in rang gesteld na den Landdrost en Richter, wilde men beweren, dat zijne betrekking ter begeving aan het Landschap stond; zoodat de benoeming van HENDRIK JAN VAN ESSEN tot Verwalter Luitenant-Opperjagermeester op Veluwe, den 3den Mei 1730, door het Quartier geschied, aanleiding gaf, dat deze aangelegenheid niet alleen tusschen Ridderschap en Steden van Veluwe, maar ook tusschen de overige Quartieren besproken werd, die daarbij eigen voordeel beoogden. Het gevolg hiervan was, dat bij Landschaps-Resolutie van den 7den Mei 1731 aan het Jagermeestersambt *f* 591 gekort werden, benevens *f* 100 uit de Domeinen genoten; terwijl door de Rekenkamer aan de andere twee Quartieren *f* 700 zouden worden verstrekt voor zoodanig permanent ambt, als die zouden gelieven te creëren. Aangezien op die wijze de begeving van het Jagermeestersambt aan de Veluwe bleef, werd Lucas Willem VAN ESSEN daartoe benoemd; doch dit gaf weder aanleiding tot protesten en contraprotesten tegen die Resolutie, zoowel tusschen Steden en Ridderschap, als onderling, hetwelk met eene overeenkomst, den 8sten Junij 1732, eindigde, dat het Drostambt van Wageningen voor altoos aan de Steden, en het Jagermeestersambt aan de Ridderschap zoude blijven, met begeving bij het *alinge* Quartier.

In 1737 werd aanvankelijk Frederik VAN DEDEM tot Schouwenburg en Werfhorst, tot Verwalter Jagermeester, en daarna Carel VAN ESSEN tot Jagermeester voor Veluwe aangesteld, die wederom door Prins WILLEM IV als Luitenant-Opperjagermeester des F. G. en G. Z. op Veluwe bevestigd, den 8sten April 1751, bij Landschaps-Resolutie, in het bezit hersteld werd der in 1731 afgenomen *f* 691, niettegenstaande aan de Houtvesters van Nijmegen en Zutphen de hun destijds toegestane *f* 700 'sjaars niet onthouden werden ²⁾. Zijne opvolgers waren:

Goossen Geurt BENTINCK, 1756.

Assueer Jan TORCK, Hr. van Rosendaal, 1769.

en Gerrit Ditmar SCHIMMELPENNINCK VAN DER OIJE, 1793.

§ 6.

Godsdienst.

Met weinige woorden zal hier nog eene zaak aangestipt worden, die alléén boekdeelen zoude kunnen vullen, omdat daaraan ten allen tijde en in elken Staat het meest gelegen is geweest, of gelegen moest zijn.

1) Tijdens de Fransche overheersching werd WILLEM VAN DOETICHEM in 1673 door LOUIS ROBERT aangesteld.

2) Het kan hier niet onopgemerkt gelaten worden, dat *bezuiniging*, *vereenvoudiging* en *verandering* eene eeuw geleden dezelfde resultaten opleverden als thans. Men breekt af en bouwt een ander minder kostbaar huis op; maar den opvolger komt het nieuwe niet voldoende voor, hij herstelt het oude, en behoudt beide.

Het opschrift *Godsdienst* zal hier dus slechts betrekking hebben op hetgeen bepaald werd ten aanzien van de geloofsbelijdenis, waartoe de leden der Veluwsche Ridderschap moesten behooren.

Boven is reeds aangehaald dat, ingevolge Landschaps-Resolutie van den 28sten Junij 1581, het Hof alle Officieren verschrijven moest, om hunne *Commissien te cesseren*, en hen van den eed aan den Koning te ontslaan; alsmede, onder straffe van verbeurte van hun ambt voor de niet-verschijnenden, om hen den nieuwen eed aan het Landschap te laten doen. Doch ook zagen wij, dat de *Godsdienst*-partijen de vroegere *Vaderlandsgezinde* verdrongen; zoodat, toen langzamerhand de vrijheidskamp in eenen religie-oorlog herschapen begon te worden, den 11den Julij 1590 besloten werd: dat, wanneer posten van Hooge Officieren, die niet verpand waren, kwamen open te vallen, het Quartier, waarin dat gebeurde, twee gequalificeerde personen van de *Gereformeerde Religie* ¹⁾ aan Stadhouder Cantzler en Raden ter electie van éénen daaruit moest aanbieden.

Den 2den April 1617 werd hierop bij het Quartier van Veluwe besloten, dat in Lands- en Quartiers-Collegien, Officien en Commissien geen andere personen zouden geadmitteerd worden, dan die de Gereformeerde Religie waren toegedaan. Sedert dien tijd konden dus alléén Hervormden in de Ridderschap van Veluwe geadmitteerd worden, schoon de eenmaal geadmitteerde andersdenkenden daadwerkelijk niet anders geweerd schijnen te zijn, dan door de verpligting tot het handhaven van den op den 24sten Maart 1617 vastgestelden nieuwen eed, die den 26sten Mei 1621 aan de leden van het Quartier beteekend werd, met bedreiging van verlies van vrijdom voor de Jonkers, die denzelven niet afgelegd hadden ²⁾. Immers men vindt bij VAN SPAEN, dat MARTEN, de voorvader der thans nog Roomschegezinde ISENDOORNS VAN CANNENBURG, tot 1619 in de Veluwsche Ridderschap gecompareerd is.

De niet-Hervormde Veluwsche Adel moest zich alzoo van dien tijd af met de zitting in de gerigtsbanken, in hoedanigheid als Ambtsjonker, vergenoegen.

Intusschen werden de Protestanten in de naburige Roomsche Rijken hand over hand meer vervolgd, hetwelk ook hier de gemoederen meer en meer tegen de Roomschegezinden verbitterde; weshalve eerst, bij Landschaps-Resolutie van den 27sten Augustus 1640, besloten werd, dat alle Roomsche Officieren zouden continueren, mits zich naar den inhoud der plakaten gedragende, doch dat zij niet anders dan door Hervormden zouden worden opgevolgd; later bij Landschaps-Resolutie van den 22sten Junij 1649, dat die Officieren zouden uitsterven en niet dan door Hervormden vervangen worden; doch den 22sten Junij 1651 werd het Hof door het Landschap gelast, aan alle Heeren, die regt van aanstelling hadden, te schrijven: om alle Officieren, niet van de Gereformeerde religie zijnde, binnen drie maanden van hun ambt te ontslaan, of wel, dat zulks van wege de Hoogheid des Lands zoude geschieden, waartoe het Hof gemagtigd was. Men zag de onbillijkheid hiervan echter weldra in, en den 12den October 1652 werd de bepaling van 1640 hersteld. Ook stelde het Landschap den 29sten Maart 1664 vast, dat de Stadhouders van Officieren tot de Hervormde godsdienst moesten behooren, als gevolg eener ample Resolutie van den 4den April 1663, over het afzetten der Roomsche Officieren, waarbij de Rekenkamer gelast was ambten aan Roomschen verpand, te lossen en Hervormden daarmede te begunstigen. De Fransche overheersching had weder eenige Roomschegezinden op het kussen gebragt, waarom het Hof den 23sten Februarij 1676 in het algemeen gelast werd, om te beschikken over het verwijderen van Roomsche Officieren.

In de Ambten bleven echter, volgens Landschaps-Resolutie van den 3den Maart 1664 ³⁾, de Roomsche Adelijken zitting houden, tot dat hun, bij Ridderschaps-Resolutie van den 6den Junij 1732, bij ampliatie van het Reglement van den 9den Junij 1721, in de Veluwe de admissie als Ambtsjonker voor het vervolg

1) *Gereformeerde*, dus waren *alle* andersdenkende Protestanten, evenzeer uitgesloten als de Roomsche Catholijken.

2) *Conclusum in comitiis Arnhemiae Ann. 1621; ut nulli amplius ad comitia convocarentur, nisi qui juramento se obstrinxissent Religioni Reformatae.* v. D. CAPELLEN, Gedenks., D. I, bl. 28.

3) Geld. Plak. Boek, II, bl. 399.

ontnomen werd ¹⁾. Dienzelfden dag en eenigen tijd later werden echter nog twee leden van het geslacht HACKFORT als Ambtsjonkers aangenomen, dewijl zij zich te voren reeds ter admissie gemeld hadden. Één hunner, ALARD WYNAND tot de Horst, leefde als Ambtsjonker voort tot in 1784. Dewijl hij, toen het Ambt Apeldoorn met het Loo tot eene Hooge en Vrije Heerlijkheid verheven was, daardoor als het ware buiten zijne bevoegdheid zou zijn geraakt, heeft de Ridderschap hierin voorzien, en den 25sten Mei 1752 besloten, dat HACKFORT als Ambtsjonker zoude mogen blijven fungeren in de Banken van de andere *negen* Ambten van Veluwe, en ook admissibel zijn als Ambtsjonker in een der Ambten van Veluwe of Veluwenzoom, niettegenstaande hetgeen bepaald was ten opzichte van de Godsdienst. Alléén als Jagtraden schijnen de Roomschezinden en overige andersdenkenden nimmer geweerd te zijn; want in 1751 werd F. J. VAN ISENDOORN à BLOIS, een der overgebleven Roomsche Catholijke Ambtsjonkers, wegens den Adel tot Jagtraad benoemd.

Men ziet hieruit, dat de adelsregten der leden van niet-Hervormde geslachten op de Veluwe wel langzamerhand ingekort, doch niet geheel verloren waren gegaan; zoodat hetgeen sommige Roomsche Catholijke geslachten thans wel eens, als reden van hun *beweerd* verval uit den Adel, zouden willen aangenomen zien, of slechts ter loops opperen, dat zij namelijk tijdens de Republiek hunnen Adel niet hebben kunnen handhaven, omdat hunne geloofsgenooten uit *alle* Adelijke Collegien geweerd waren, tot de Veluwe ten minste niet kan uitgestrekt worden. De Veluwsche Roomsche Edelman kon tot 1732 Ambtsjonker en, zoo men vermeent, tot 1795 als zoodanig Raad worden in het Jagtgerigt; een zeer gering overblijfsel voorwaar, doch voldoende tot behoud zijner Adelsqualificatie.

§ 7.

Ridderschap.

Onnoodig is het te herhalen, hoe het meerendeel der Veluwsche Ridderschap nog langen tijd, nadat in Holland en elders reeds de vrijheidsvlag wapperde, onder Spaanschen invloed gebleven is. Destijds was alles uit het verband gerukt en men wist eigenlijk niet waaraan zich te houden; trouwens bij verdeeldheid in het Staatskundige met verdeeldheid in het Godsdienstige gepaard, hoe kon het anders?

Men vindt, als bewijs van de toenmalige verwarring, o. a. dat in 1577 verscheiden Edelen niet verschreven waren geweest, en zich hierover bij THOMAS ROOS, den Griffier van het Hof, beklagden; doch dat deze zich verontschuldigde met te zeggen: dewijl op den Landdag te Nijmegen den 19den October 1576 aan Bannerheeren, Ridderschap en Steden verzocht was, „ten eynde dat jeder int sine daer aen sijn zollen, „dat die Ritt.^{ren} in den Ritterbouck gehoerich daer inne gestelt ende benoempt und beschreven worden „muchten“, dat hij dientengevolge van elk Quartier specificatie ontvangen, en daar naar oproeping gedaan had. Hij gaf tevens op verzoek van het Hof den 21sten Junij 1577 de namen der reclamanten op, t. w. SANDER en WILLEM SANDERSZON BENTINCK, en GERRIT HACKFORT, doch vermeende, dat er nog meer aldaar (te Arnhem) woonden, die in hun geval verkeerden.

Dewijl het Landschap eerst den 27sten November 1581 de wijze geregeld had, waarop de absente Ridderschappen, d. i. de leden derzelve, den nieuwen Eed voor het Hof zouden afleggen, onder straffe van uit het Ridderboek uitgedaan te worden, zal welligt dientengevolge de verschrijving der Jonkers in 1583 nog in geen deele in orde geweest zijn, toen het Veluwsche Quartier den 10den Julij van dat jaar

1) Men zal welligt verwonderd zijn, dat het lot der Roomschezinden hier te Lande, in plaats van te verbeteren, drukkender werd. Denkelijk heeft de overkomst van duizenden Fransche *refugiés*, welke de martelingen, den Protestanten in hun Vaderland aangedaan, ontvlugt waren, veel daartoe bijgedragen. In tegenoverstelling der honderden, wegens Godsdienst tot levenslangen galeistraaf in Frankrijk gedoemd, werd hier te Lande aan Roomschezinden, gelijk aan allen niet-Hervormde Protestanten, slechts de weg tot het vervullen van het meerendeel der bedieningen en waardigheden afgesneden.

besloot eene lijst der Jonkers aan den Griffier van het Hof ter hand te stellen, om hen te kunnen verschrijven; in geval van weigering, zou zulks den Stadhouder te kennen gegeven worden.

Toen alle Riddermatigen aanvankelijk op eene lijst geplaatst werden, vindt men aangeteekend, dat bij de zamenstelling der eerste lijst eenige reclames ingediend werden bij den Stadhouder Cantzler en Raden, die zulks door het Quartier lieten beslissen; doch destijds schijnt men bij zoodanige beslissing veel meer op possessie van Adel, dan op schriftelijke bewijzen acht geslagen te hebben; trouwens hoe wilde men ook anders, in eenen tijd, dat lezen en schrijven verre van algemeen geleerd werd. Eenige Edelen verklaarden in oude tijden, iemand te kennen als behorende tot den irreprochabelen Adel, en die verklaring op Adelijke eer en trouw afgelegd zijnde, werd daarmede bij de Ridderschap en het Quartier in den regel genoeg genomen, gelijk nog tot de laatste tijden in sommige Stiften wel eens plaats had. Zoodanige eenvoudige Adelsverklaring of *opzwering* was destijds zeer goed bestaanbaar, omdat elk meer in zijnen eigen kring bleef en men het zwerfende leven onzer beschaafde eeuw nog niet kende, zoodat een ieder toen kon weten hoe zwaar zijn buurman woog; doch deze verhouding veranderde eenigzins, toen, tijdens de Spaansche beroerten, alles uit het verband gerukt was. Het is dus mogelijk, dat toen, zoo als wel beweerd is geworden, enkele geslachten daarvan gebruik gemaakt hebben, om zich bij de heerschende verwarring in den Adel te doen binnensmokkelen; althans, wanneer men de oude Riddercedullen met de naamlijsten der latere Ridderschappen vergelijkt, komen op deze enkele geslachten voor, die men te vergeefs op eerstgemelde gezocht heeft. Op deze omstandigheid doelde dan ook misschien de bepaling van het Reglement van 1619, dat de verschrevenen bij de possessie gelaten werden, doch dat voortaan, enz., zie het Reglement hier achter.

Men denke evenwel niet, indien dit werkelijk het geval mogt geweest zijn, dat het dikwijls plaats heeft kunnen hebben; integendeel, zoo er al voorbeelden mogten bestaan hebben, zullen het groote uitzonderingen geweest zijn. Immers hadden Landdrost en Jonkers o. a. magtiging den on-Adelijken het jagen te beletten; en genoot de Adel nog andere voorregten, welke de ijverzucht der niet beregtigden meestal wel belet zal hebben dat ongequalificeerden zich aanmatigden. De Veluwsche Adel mag dus gerust *oude Adel* genoemd worden.

Overigens begon men spoedig daarop, in het laatst der XVIde en het begin der XVIIde Eeuw, meer zwaarigheden te maken en viel men in een ander uiterste; men trachtte namelijk alles te weren wat slechts mogelijk was. Zoo vindt men, in plaats van de opneming van ongequalificeerden, dat WYNOLD HACKFORT, op verschrijving van het Hof gecompareerd zijnde, het Quartier Veluwe den 28sten Maart 1593 bezwaar had hem te admitteren, tot dat hij, volgens Resolutie, op den laatstvorigen Landdag te Nijmegen genomen, zich bij dat Quartier aangegeven zoude hebben en voor gequalificeerd verklaard zijn.

Den 10den December 1602 werd verder bij de Veluwe bepaald, dat de Griffier van het Hof en de Secretaris van Arnhem niemand op Land- of Quartiersdagen zouden verschrijven, alvorens hij aan laatstgenoemde vereischten voldaan had. De bewijzen werden eene Commissie uit de Ridderschap in handen gesteld, die aan het Quartier rapporteerde, en sedert 1607 ook het advies van het Hof vermogt in te winnen.

Wijders, al wie sedert, op grond van het Reglement van 1619 of van latere jaren, verlangde in de Veluwsche Ridderschap verschreven te worden, moest zich vooraf, met overlegging eener deductie, vergezeld van bewijsstukken, wenden aan Ordinaris en Extraordinaris-Gedeputeerden van het Quartier, tot het verhoor van des Ontvangers groote Rekening vergaderd ¹⁾, doch niet anders dan ter plaatse waar dat Collegie resideerde en in competenten getale vergaderd was, dewijl gezegd Collegie op Land- en Quartiersdagen ophield ²⁾. Door deze Gedeputeerden werd alsdan aan de Ridderschap rapport gedaan. Zoo dat gunstig was en de Ridderschap er zich mede vereenigde ³⁾, werd het nieuwe lid onder het getal aangenomen, om tegen de volgende reize benevens anderen verschreven te worden, mits hij zich vooraf aan het Landschap bij eede verbonden had.

1) Quart Rec. 12 Dec. 1622 en 17 Feb. 1629.

2) Quart Rec. 4 Maart 1623.

3) Nopens het onderzoek der stukken Rid. Res. van Vel. 30 Julij 1691 en 28 Nov. 1695.

In de Veluwsche Ridderschap ¹⁾ was niet elk Edelman, zelfs niet eens elk Geldersch Edelman volstrekt admissibel; want vooreerst werden in alle Quartieren de *uitgewekenen*, d. i. de openlijk Spaanschgezinden, geweerd volgens Landschaps-Resolutie van den 23sten Februarij 1595, inhoudende, dat geen Bannerheeren of Jonkers, in actueele dienst van den vijand geweest zijnde, verschreven zouden worden; terwijl hetzelfde den 2den December daaraanvolgende vastgesteld werd ten opzichte dergenen, die onder 's vijands sauvegarde zaten. Wel is waar protesteerde hiertegen de Nijmeegsche Ridderschap, zoodat de zaak eenigen tijd hangende bleef, doch daar geen lid der Veluwsche Ridderschap sedert meer in dat geval verkeerde, zal verder hierover het stilzwijgen kunnen bewaard worden.

Van toen af wandelde men steeds met groote schreden op den weg der uitsluitingen voort; zoo was niet verschrijfbaar, al wie geen vaste residentie in het Quartier had ²⁾, wordende deze bepaling later ook nog ten opzichte der Landgerigten en uitzettingen uitgebreid ³⁾; ook die in krijgsdienst waren ⁴⁾ mogten niet verschreven worden; een weinig *ridderlijk* verbod voorwaar en geheel strijdig met de oorspronkelijke instelling, doch waaruit blijkt, dat destijds de Ridder afgedaan had en een Magistraat in zijne plaats getreden was, schoon die zich nog voortdurend met eenen Ridderhelm bleef tooijen.

Later zullen de verschillende Reglementen en bepalingen, sedert 1619 nopens de Ridderschap en de Ambtsjonkers vastgesteld, volgen; evenwel heeft men het des lezers aandacht niet onwaardig geacht, hier reeds een kort overzicht te geven der zich met rassche schreden opgevolgd hebbende uitsluitingen. Zij leveren tevens een nieuw bewijs op, hoe kleingeestig een ligchaam wordt, wanneer het hoofdzakelijk persoonlijk belang of dat van deszelfs leden beoogt, en, door uitsluiting op uitsluiting te stapelen, van eenen vertegenwoordigenden stand in de maatschappij tot eenen beperkten familiekring ontaardt.

De Ridderschappen, welke in het laatst zoo uitsluitend mogelijk werden, zelfs voor bewijsbaar oud-Adelijke geslachten, alsmede de Stedelijke Magistraten, die het getal der Riddermatige familien, boven hen verheven, zoo gering mogelijk wenschten te houden, terwijl ook zijlieden onderling uitsloten wat zij maar konden, hebben, dit wordt gaarne erkend, door die zucht tot familieregering, zonder dat nog deswege onderlinge afspraak behoeft bestaan te hebben, niet weinig bijgedragen tot de schokken, welke in de XVIIIde eeuw het lieve Vaderland bewogen. Ziedaar beider wezenlijke *fout*; deze heeft men echter later met gezochte, ingebeelde *misgrijpen* willen vergrooten, en ten dien einde, bij gebrek aan stof, altijd bewijsgronden *gezocht* bij de vreemden. Gelukkig echter, kan de stand genoemd worden, wiens misdaden slechts *ex analogia* kunnen worden aangewezen.

Om tot het onderwerp terug te keeren, werd ook nog den 7den Februarij 1605 bij het Veluwsche Quartier bepaald, dat vader en zoon, of broeders, te zamen wonende, gezamenlijk slechts ééne stem zouden hebben en ééne vrijing genieten; doch dit alléén voor het geval dat zij niet, gelijk dit van toen af voor allen bepaald werd, behoorlijk geërfd en gegoed waren.

Hierna werd, niettegenstaande het contrarie gebruik in andere Quartieren, den zoon de stemming ontnomen in tegenwoordigheid zijns vaders ⁵⁾; doch daarentegen werden de Jonkers, in de Steden woonachtig, bij hun regt gehandhaafd van beschreven te worden ⁶⁾.

Volgens het Reglement van 1619 mogten vader en zoon niet te gelijk verschreven worden.

Tot dusverre echter waren alle Geldersche Jonkers, mits aan de overige vereischten voldoende, in alle Quartieren verschrijfbaar geweest; doch in 1626 werd vastgesteld, dat geen Jonkers uit andere Landen of Quartieren verschreven konden worden, dan op voorwaarden gelijk aan die, waarop de Veluwsche Jonkers aldaar geadmitteerd werden; terwijl men gelijktijdig bepaalde, dat verschreven Jonkers, zich in krijgsdienst

1) Quart. Rec. 5 April 1626.

2) Quart. Rec. 9 Dec. 1602.

3) Quart. Rec. 18 Junij 1631 en 17 Feb. 1632.

4) Quart. Rec. 7 Feb. 1605.

5) Quart. Rec. 19 Dec. 1609.

6) Quart. Rec. 19 Jan. 1611. Bij Reglem. 1619 moest men eene gequalificeerde woning binnen het Quartier bezitten.

begevende, gedurende den tijd van hunne dienst niet zouden opgeroepen worden ¹⁾. Aan het eerste werd echter de volgende verandering gebragt: dat niemand, uit andere plaatsen komende, geadmittleerd zoude worden, tenzij de Veluwsche Jonkers ook geadmittleerd werden op den voet, als hier gebruikelijk ²⁾.

In 1631 ging men wederom verder, en bepaalde, dat Jonkers die verschreven wilden worden, aantonen moesten van een Adelijk geslacht te zijn, vóór A° 1500 hier of elders verschreven geweest ³⁾. In 1650 maakte de Ridderschap eene verandering in haar Reglement, met name: dat men ter admissie zoowel van moeders- als van vaderszijde in den bloede gequalificeerd moest zijn; doch hierin wilden de Steden niet treden, zoodat het verviel. Eindelijk werd in 1681 vastgesteld, dat niemand uit andere Provincien of Quartieren admissibel was, ten ware de Riddermatigen uit dit Quartier aldáár, onder voldoening aan de Reglementen, ook geadmittleerd werden ⁴⁾. Den 6den April 1683 besloot de Ridderschap geen gecommittleerden in het Hof of in de Rekenkamer uit de andere Quartieren te admitteren, dewijl zij steeds hun representatief character behielden; en ten slotte weerden de Edelen den 20sten Januarij 1702 nog de Ontvangers uit hun midden. Ook moesten Jonkers, uit andere Quartieren in de Veluwe commissie hebbende of verschreven wordende, alle lasten der ingezetenen mede betalen ⁵⁾.

Bij Landschaps-Resolutie van den 14den Januarij 1579 was niemand vrij gelaten van *Biljetten ende diensten van waegens op reysen* dan de Adel alleen; dewijl de Jonkers de Land- en Quartiersdagen op hunne kosten moesten bijwonen ⁶⁾. Om die reden hadden zij een Hof of Erf daarnevens tot hunne Havezaat, vrij van alle *Badungh, Clokkenslag und Biljetterungh*, om het even of het door hen zelve of eenen anderen gebruikt werd ⁷⁾, dat ook toepasselijk gemaakt werd op de verschreven Jonkers, in de Veluwsche Steden wonende, in diervoege, dat zij op Veluwe of Veluwenzoom eene Havezaat met nog een Erf op hunnen naam konden laten zetten ⁸⁾.

Den 19den Februarij 1593 werd door het Quartier vastgesteld, dat de Jonkers op het platte land, die verschreven waren en opkwamen, *wie van oldts* vrij blijven zouden van *klockenslach, billetterungh van Ruijter und Knechten, Herendiensten und Badungh, wie oick van contributie voer haere persoenen und familien, maer niet vry van Pontschattingh*.

De Jonkers zouden verder bij de uitzettingen uit de gemeene schatpenningen 8 daalders in het jaar, alsmede voor elke vacatie 4 daalders genieten; welke vacatien de Stedegezanten insgelijks zouden bekomen, vermogende echter binnen der Steden gerechtigheid geen Havezaten gevrijd te worden. Doch den 1sten Januarij 1594 kwam het Quartier daar reeds weder op terug; de 8 daalders werden gezet als vergoeding voor hen, die geen vrijdom verlangden en de vacatien ingetrokken; zullende voortaan de redelijke vertering van Jonkers en Stedegezanten bij de *Schatsetzungen* door de respectieve Ambten goedgeemaakt worden.

Wederom den 1sten Augustus 1600 bepaalde de Landdag, dat de Edelen alléén van billettering vrij waren, terwijl den 22sten Mei te voren 3 gulden daags op elke bijeenkomst waren gegund ⁹⁾. Ook later gaf het verstrekken van vrijdom of van vacatien aanleiding tot verdeeldheid. Zoo schreef Harderwijk den 21sten April 1605 aan Arnhem over den toen ontworpen vrijdom der Jonkers, zoo in generale middelen als schatting, dat zij voor God en de onderdanen niet konden verantwoorden, dat de gepretendeerde vrijdom aan hen toegestaan werd; dat zij zich ook niet konden voegen met het overgezonden concept van Arnhem tot beslechting dier geschillen, maar vermeenden, dat men kwame tot de *Egaliteyt*, de moeder

1) Quart. Rec. 5 April 1626.

2) Quart. Rec. 10 Mei 1627.

3) Quart. Rec. 18 Junij 1631. Acten van bekendheid boden hier weder aan verschreven geslachten de gelegenheid om de leemten te stoppen, terwijl vele niet verschrevenen daardoor geweerd werden.

4) Quart. Rec. 28 Maart 1681.

5) Quart. Rec. 3 April 1683.

6) Land. Rec. 14 en 18 Jan. 1579.

7) Quart. Rec. 5 Julij 1580.

8) Quart. Rec. 19 Julij 1592.

9) DE MEESTER, in Nederl. Jaarb. 1847, N°. 2, bl. 287.

van alle welgestelde Republieken; door *Egaliteyt* echter niet verstaande de confusie van Staten, waarin zij wel wisten dat onderscheid moet zijn ¹⁾, maar sprekende van de manier van contribuieren en het dragen van lasten.

Van gezegden vrijdom werden uitgesloten alle, die den Landschapseed niet gedaan hadden, en dus, ingevolge het geresolveerde op de Quartiersvergadering van den 24sten Maart 1617, niet op Land- of Quartiersdagen mogten verschijnen ²⁾.

Bij uitspraak van Prins Maurits van den 9den Julij 1623, werd echter aan deze vrijingen voor goed een einde gemaakt, door de bepaling, dat de Ridderschap voor hare vacatiën of comparitiepenningen jaarlijks *f* 3,000 zoude genieten; terwijl aan Arnhem en de overige steden insgelijks voordeelen toegelegd werden. Het gevolg dezer schikking was, dat men, in tegenoverstelling van andere Rijken, waar de Adel vrijdom van lasten genoot, in 1652 b. v. de Edelen en Magistraten aan den middelstand *twee* gulden liet betalen, terwijl *zij zich zelven* bij Staats-Resolutie *vier* gulden oplegden ³⁾. In allen deele eene opmerkelijke daadzaak, welke men met genoegen stellen kan tegenover de vele sprookjes van aristocratische overheersching uit andere landen hierheen overgewaaid. Zoo men den Nederlandschen Adel wil aanvallen, behoort men zich toch redelijkerwijze van wapenen te bedienen, uit de Nederlandsche geschiedenis ontleend. Trouwens wie kan veronderstellen, dat immer éénige kudde schapen zou bestaan hebben of zal bestaan, waar niet op den langen duur het eene of andere schurft onder zal loopen, of waaraan niet eenig vlekje zoude te vinden zijn.

Ten aanzien van het *Landgerigt* van Veluwe, werd bij het Regerings-reglement van 1675 vastgesteld, dat de Jonkers in drie deelen zouden worden verdeeld, en aan elk één derde der Veluwsche Ambten zou aangewezen worden, voor zoo verre zulks goed kon geschieden; ook dat vier Jonkers verplicht zouden zijn de gewone en buitengewone gerigten in dat onderdeel waar te nemen met twee Gedeputeerden uit Arnhem en éénen uit elk der andere Steden, waarbij nog alle Jonkers in het Ambt waar het gerigt gehouden werd woonachtig, verschreven zouden worden, doch ook geen andere; zullende alléén de vier Jonkers voornoemd, acht gulden als daggeld genieten ⁴⁾.

Deze gecommiteerde Ambtsjonkers schijnen echter van 1689 tot op het tijdstip van het verval van het Regerings-reglement, bij den dood van Willem III, in onbruik geweest te zijn; mogelijk wel, dewijl de vacatiekosten voor de Ambten te drukkend waren. Van 1702 tot 1730 ingesloten, zijn de Landgerigten alléén door de Jonkers in ieder Ambt aanwezig, benevens de Stedegezanten waargenomen, en daarop heeft de Ridderschap, bij Resolutie van den 19den April 1731, de twee jongst of laatste geadmiteerde Jonkers in Veluwe en Veluwenzoom verplicht, de Landgerigten in de tien Ambten van Veluwe en de drie van Veluwenzoom jaarlijks bij te wonen en te helpen bekleeden, zonder eenige vacatie deswege in rekening te mogen brengen; waarop den 19den April 1748 ook het goedvinden van den Erfstadhouder gevraagd werd.

Aangaande de Ridderschap dient nog met weinige woorden vermeld te worden, dat, toen aan Prins Willem IV in 1748 het Erfstadhouderschap in mannelijke en vrouwelijke lijn opgedragen werd, en het Landschap de Hooge Heerlijkheid Loo met uitbreiding ten behoeve van den Prins herstelde; de Jonkers, ten deze niet achter wilden blijven, en den Stadhouder den 10den October 1750 tot *Eersten Edele en President der Ridderschap en Edelen des Quartiers Veluwe* benoemden, gelijk later den 3den November 1751 ook met Hoogtsdeszelfs zoon Prins Willem V plaats had.

Deze verandering veroorzaakte na eenige jaren veel moeilijkheid, hoofdzakelijk gesproken uit de kwestie in hoeverre de Prins, als Eerste Edele, in plaats van de Ridderschap kon treden en handelen. Zoo klaagde zich o. a. G. W. VAN ZUIJLEN VAN NIEVELT, den 15den April 1785, dat de Erfstadhouder als Eerste Edele de Commissien vergevende, de Extraordinaris-Gedeputeerden dikwijls buiten de Ridderschap naar goedvinden vervulde, welk regt hem nimmer was afgestaan, en nog den 20sten November 1756 door

1) Welk verschillend begrip van hetzelfde woord in 1605 en 1795!

2) Quart. Rec. 26 Mei 1621.

3) DE MEESTER, in Ned. Jaarb. 1848, N°. 2, blz. 245.

4) Aldaar, blz. 273.

de Ridderschap was uitgeoefend; waarom hij verlangde dat aan Z. D. H. geschreven werd, die Commissien niet meer te vervullen. Dit voorstel werd aan den Prins in handen gesteld om consideratien, met verzoek, om die Commissien inmiddels niet te vergeven ¹⁾. Daarop benoemde de Ridderschap den 18den Mei 1786 weder, als van ouds, de Extraordinaris-Gedeputeerden.

ZUIJLEN aanvankelijk tegen den Prins in het gelijk gesteld, ging toen nog verder, doch werd bij sententie van het Hof van den 10den December 1789 veroordeeld. Om zich echter ten deze geheel tot datums en zaken te bepalen, worde hier medegedeeld, dat uit de Veluwsche Quartierrecessen blijkt, dat den 15den Mei 1788 door Arnhem kennis gegeven werd, dat, dewijl het Hof H. W. J. VAN LIJNDEN, J. H. en G. W. VAN ZUIJLEN VAN NIEVELT en J. C. VAN ECK, leden der Ridderschap, wegens des Momboirs-procedure op den Landdag niet had verschreven ²⁾, zij dezelve ook provisioneel tot den Quartiersdag niet had opgeroepen; verzoekende deswege de intentie van het Quartier. Zulks werd voor notificatie aangenomen.

Op den 11den en 13den November 1788, vindt men aangeteekend: „ingevolge Landschaps-Resolutie van „den 21sten Mei 1788, aangaande de acte van verbintenis, door sommige Patriottische Regenten den 8sten „Augustus 1786 geteekend, zijn de twee formulieren van verklaringen aan de leden van de Ridderschap „en Steden, benevens den Secretaris, voorgelegd, om ondertekend te worden. Dezelve zullen aan de „absente Ridders, uitgenomen de 4 *sub reatu*, gezonden worden door den Secretaris, om dezelve te „teekenen. Insgelijks aan de Stedegezanten, enz. „

Denzelfden 13den November 1788, werden in plaats van de gesuspendeerde Ridders, andere Extraordinaris-Gedeputeerden benoemd.

De sententie van het Hof tegen ZUIJLEN van den 10den December 1789, en de daaropvolgende Landschaps-Resolutie van den 7den Mei 1790, betreffende zijne admmissie en comparitie op Land- en Quartiersvergaderingen, werd door de Ridderschap ter kennis gebracht van de Ambtsjonkers *van Nykerk*, zoodat deze hem voorloopig niet beschreven; toen hij echter daartegen reclameerde, wendden die Jonkers zich in 1791 aan de Ridderschap, welke den 10den Mei 1792 besloot, dat de *drie* andere bovengenoemde Heeren, zoo lang hunne readmissie op Landschaps- en Quartiersvergaderingen in advies gehouden werd, jaarlijks de volle f 200 comparitiepenningen zouden genieten; van ZUIJLEN werd geen gewag gemaakt.

Buiten die kwestie had men in de Ridderschap van Veluwe een treurig voorbeeld dat een lid ontzet werd, niet gelijk ZUIJLEN wegens politieke redenen, maar uithoofde van misdaad. Wegens moord veroordeeld, verloor hij *ipso jure* den 16den Junij 1755 zijne hoedanigheid van Edelman; dit bleek toen zijn zoon, die na het plegen van de misdaad, doch vóór het vonnis, geboren, en door opvolgend huwelijk gewettigd was, na ingewonnen advies der Universiteit te Leipzig, den 1sten Mei 1777, als onadelijk in de Veluwe afgewezen werd. Namen behoeven hier niet genoemd te worden, maar in een werk, over de Ridderschap handelende, heeft men niet kunnen nalaten daadzaken aan te halen, waaruit blijkt, hoe tijdens het Gemeenebest voorbeelden hebben bestaan van verlies van adeldom.

De betrekking van Secretaris der Ridderschap werd den 8sten Maart 1682 ingesteld en HENDRIK WILHELM VAN RUIJVEN daartoe benoemd, om dezelve zonder eenige bezoldiging waar te nemen; als emolumenten zoude hij éénen gouden ducaton genieten voor elke admmissie in de Ridderschap, en éénen dubbelden ducaat voor die als Ambtsjonker; nog eenige voordeelen voor kopijen en uittreksels en het indienen en uitreiken van stukken werden hem den 29sten Mei 1685 gegund.

VAN RUIJVEN werd, bij afstand, den 12den Maart 1710 door zijnen zoon JOHAN vervangen; doch hij zoude nogtans bij afwezigheid de betrekking blijven waarnemen. Toen deze zoon echter kwam te overlijden, werd hij den 9den Junij 1713 wederom Secretaris, tot dat hij, andermaal bedankende, door zijnen anderen zoon, Dr. DERCK, den 9den Mei 1715 opgevolgd werd, die den 11den Mei daaraanvolgende den eed aflegde. Deze werd den 25sten Mei 1752 weder door zijnen zoon H. W. VAN RUIJVEN opgevolgd, die

1) Rid. Res. 24 Nov. 1785.

2) Deze niet-verschrijving werd 21 Mei 1788 door den Landdag goedgekeurd, als te regt geschied.

in 1783 stierf. Daarna werd die betrekking, den 8sten Mei 1783, opgedragen aan Mr. WILLEM HENDRIK ROSCHET, die in 1784 overleed, en, den 8sten Mei 1784, opgevolgd werd door LODEWIJK STEVEN GAVANON.

Buiten de Ridderschap had men de meermalen genoemde *Ambtsjonkers*, die, behoudens eenige uitzonderingen wegens godsdienst, krijgsveld of anderszins, bijna altijd gelijktijdig leden van de Ridderschap waren. Zij moesten, zoo als wij gezien hebben, op de Gerigten verschijnen, hadden het opzigt over Kerk- en Armen-goederen, het huishoudelijk bestuur hunner Ambten, de uitzetting der Schatpenningen en Ambtslasten, enz. Zoo werd bepaald, dat de Jonkers in de Ambten de Ontvangers naar goedvinden zouden inzetten ¹⁾; dat in Ambten, waar geen Jonkers woonden, de naburige gecommiteerd zouden worden ²⁾; dat zij, met medeweten der Gedeputeerden, de gebrekkige Ontvangers zouden afzetten en andere aanstellen ³⁾; dat op gerigten en uitzettingen de burgerlijke Jonkers den voorrang zouden hebben boven de militaire; zullende in het vervolg geen militaire Jonkers op de gerigten worden geadmitteerd ⁴⁾. Langzamerhand echter kwamen de geldelijke aangelegenheden als huishoudelijke zaak onder het beheer der Ridderschap, zoodat de oudste Ambtsjonker ook van lieverlede, omdat hij, buiten het toezigt over de publieke gebouwen, wegen en bruggen, nog den ontvang der verponding had, eigenlijk in den waren zin Ontvanger, en voor de ambts-goederen aansprakelijk werd. Toen men evenwel den 20sten Januarij 1702 de Ontvangers uit de Ridderschap weerde, zijn door die oudste Jonkers gesubstitueerde Ontvangers benoemd, die dan ook aansprakelijk werden, nadat zij borg gesteld hadden. Dit was de reden dat de maancedullen der verponding steeds bij den oudsten Ambtsjonker in elk Ambt berustten; terwijl daarentegen in de Heerlijkheden de Heer, en weder in Oldebroek en Nybroek de Rigter daarmede belast was.

De Ambtsjonkers werden tot het doen der uitzettingen door het oudste lid in het Ambt bijeengeroepen, en moesten den meesten tijd van het jaar een *fixum domicilium* binnen het Quartier hebben, op straffe van verlies hunner betrekking ⁵⁾; ook verloren zij die, zoodra zij in de Ridderschap eener andere Provincie of Quartier geadmitteerd waren. De Ridderschap besloot den 8sten April 1756, dat wanneer slechts één Jonker in een Ambt verschreven was, altijd twee naburige Jonkers hem toegevoegd zouden worden, om de stukken te onderzoeken dergenen, welke in dat Ambt toegelaten wenschten te worden, daarvan rapport te doen ter Vergadering en de Ridderschap daarop te dienen van advies. Van ouds oordeelden de Ambtsjonkers over de admmissie in hun midden, tot dat in 1676 de Stedegezanten beweerden, dat zulks geen plaats mogt hebben vóór dat de qualificatie aan Gedeputeerden zoude getoond en aangenomen zijn. Later werd de admmissie bij de hierachter vermelde Ridderschaps-reglementen geregeld.

De admmissie in de Ridderschap zelve was oorspronkelijk onafhankelijk van die in de Ambten, schoon deze toch in den regel voorafging, en, zoo als waarschijnlijk is, steeds van zelve daarmede gepaard ging of daardoor verkregen werd; hetwelk met de admmissie in de Ambten niet het geval was, waarin ook zulke personen werden geadmitteerd, die b. v. wegens hunne Godsdienst niet in de Ridderschap mogten verschijnen. Den 8sten Mei 1783 werd echter, op het rekwest tot admmissie *ad audiendum* van den op denzelfden dag als Ambtsjonker geadmitteerden WILLEM ARENT TORCK, besloten, de beschikking daarover uit te stellen, tot dat hij den eed als Ambtsjonker gedaan had. Ook nog later schijnt het, dat men admmissie en eed als Ambtsjonker heeft willen doen voorgaan aan de admmissie in de Ridderschap; want in de Vergadering van den 13den November 1788 werd een brief van JAN ELIAS NICOLAAS VAN LIJNDEN voorgelezen, aandringerende op zijne admmissie als Ambtsjonker, daar hij anders eerst in 1790 in de Ridderschap zoude kunnen verschreven worden. Het bezwaar bij deze admmissie was over het Gieze-Westphalingsgoed, dat gezegd werd als abts- of vrouwengoed serviel te zijn; doch LIJNDEN toonde aan, dat het reeds in 1552 Zutphens leengoed geworden was.

1) Quart. Rec. 2 Aug. 1579.

2) Quart. Rec. 30 Dec. 1579.

3) Quart. Rec. 19 Feb. 1634.

4) Quart. Rec. 24 April 1653. Daar nog in lateren tijd militairen onder de Ambtsjonkers gevonden worden, schijnt het, dat zij zich hoofdzakelijk tot het behoud van qualificatie lieten inschrijven.

5) Rid. Res. 5 Feb. 1701.

In 1710 deed zich het geval voor, dat in *Putten* en *Ermel* volstrekt geen Ambtsjonkers gevonden werden, wanneer de Ordinaris-Gedeputeerden verzocht werden: „zorg te dragen voor de Ambten en na voorval van zaken iemand daartoe te magtigen, terwijl de Secretaris onderzoek zoude instellen wat te doen.” Hierin werd dan ook den 2den April 1733 voorzien, gelijk reeds den 19den April 1731 bij Rid. Res. vastgesteld was, voor het geval dat zich maar één Ambtsjonker voordeed. Zie hierachter bij de Reglementen.

Eindelijk was de Landdrost in Veluwe, en de Richter van Arnhem in Veluwenzoom gemagtigd den Ambtsjonkers den eed af te nemen.

Deze inleiding wordt besloten met de mededeeling der verschillende Ridderschaps-reglementen, en van eene lijst der in de Ambten beschreven Jonkers. Daar nu de Geldersche en Nederlandsche Adel in het algemeen sedert 1848 geen politieken stand meer uitmaakt, en sedert het uitvaardigen der nieuwe Jagtwet, ook allen nog overgebleven zweem van voorregt verloren heeft, ja zelfs de Hofbedieningen den Edelman niet meer voorbehouden zijn, en derhalve niemand den Adel meer om zijne regten en privilegien met grond kan benijden, wordt hier de wensch bijgevoegd dat die stand dit aan de oude Ridderschap van Veluwe opgerigte gedenkteeken met welgevallen moge ontvangen, en de Edelman tevens, hoe ontdaan ook van *wettelijken* invloed, begrijpen moge, dat het Vaderland toch nog voortgaat onder de oude namen de gulden spreuk te schrijven van:

NOBLESSE OBLIGE.
